

BARGO- JA SEARVADAHTTINDEPARTEMEANTA

Doaibmaplána

Sámegielaideid doaibmaplána

Fápmu

Aktjivuohta

Gievrrudahka

Vieksiesvoete

Suodjalit

Ektievoete

Searvevuohtha

Vaarjelidh

ARBEIDS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

Doaibmaplána

Sámegielaideid doaibmaplána

SISDOALLU

Ovdasátni	8
Viiddis ja guhkesáigásaš áŋgiruššan sámegielaigui	10
Politihkalaš vuođđu	11
Riektevuođđu	12
Geatnegasvuohta gáhttet sámegielaide	14
Sámedikki bargu sámegielain	14
Doaimaplána barggu ja čuovvoleami organiseren	16
Sámegielaide otnáš dilli	17
Sámegielaide iskkadeapmi	19
Mánáidgárddit ja vuođđooahpahus	19
Makkár vásáhusat leat giellaealáskahttimis eará riikkain	21
Árvaluvvon ođđa lánka nationála unnitloguid ja unnitlohkogielaide birra Ruotas	24

Ulbmilat, hástalusat, guhkesáigásaš strategiijat ja doaimabijut OAHPPAT

Nannet oahpahusa davvi-, julev- ja oarjilsámegiela ja -gillii buot dásiin	25
Sámi mánáidgárdefálaldagat	26
Doaimabidju 1. Diehtujuohkin mánáidgárdefálaldagaid ásaheami birra sámi mánáid várás	28
Doaimabidju 2. Máhttobuorideapmi mii čalmmustahtta giela	28
Doaimabidju 3. Pedagogalaš ávdnasiid ráhkadeapmi	29
Vuođđooahppofálaldat sámegiela ja sámegillii	30
Doaimabidju 4. Kártet mo oahppit árvvoštallet sámegiela oahpahusa	32
Doaimabidju 5. Oahppoplánaid láideustat	32
Doaimabidju 6. Bearráigeahčču das mo gielddat ja fylkkagielddat čađahit oahppiid vuoigatvuođa oažžut oahpahusa sámegiela	32
Doaimabidju 7. Gáiddosoahpahusa fierpmádat	33
Doaimabidju 8. Ovttasbargu Ruotain sámegiela oahpahas	33
Doaimabidju 9. Ovttasbargu Suomain sámegiela oahpahas	33
Sámi oahpponeavvut	33
Doaimabidju 10. Sámegelelaš oahpponeavvut – daid buvttadeapmi, fuolaheapmi geavaheaddjiide ja jorgaleapmi	34
Doaimabidju 11. Sámegelelaš oahpahusa vuoigatvuođa ja geatnegasvuođa diehtujuohkindoaimabijut	34
Giliskuvllat	35
Rávesolbmuid giellaoahpahas ja alfabehtten	35
Doaimabidju 12. Rávesolbmuid 5-jahkásaš oahpahasprográmma sámegiela	36
Doaimabidju 13. Kártet eatnigielaš analfabetismma ja rávesolbmuid dárbbu oažžut oahpahusa sámegiela	37
Doaimabidju 14. Rávesolbmuid alfabehttenprošeakta Romssa fylkkas	37
Alit oahpahas ja rekrutten	37
Doaimabidju 15. Sámi oahpaheaddjoahpahas	38
Doaimabidju 16. Kártet rekruttenvuođu ja makkár dárbbu lea sámegielaš oahpaheaddjiide	38

Doaibmabidju 17.	<i>Doaibmabidju mii galgá rekruttet oahppiid sámi oahpaheaddjioahpahussii ja oahpaheaddjioahpahussii mas lea sámegiella fágan</i>	38
Doaibmabidju 18.	<i>Rekruttenáŋgiruššan Finnmárkkus – gollevirgi</i>	38
Doaibmabidju 19.	<i>Oahppoloatnaosiid sihkkun</i>	38
Doaibmabidju 20.	<i>Oahpaheaddjiid joatkkaoahpahus sámegielas</i>	39
Doaibmabidju 21.	<i>Kursat ja lohkat</i>	39
Eará gielladoaibmabijut		39
Doaibmabidju 22.	<i>Sierra doaibmabijut mat galget nannet giellaovdáneami oarjilsámi guovllus ja julevsámi guovllus</i>	39
Doaibmabidju 23.	<i>Oarjilsámi giellabeassi</i>	39
Doaibmabidju 24.	<i>Ovddidanprošeakta Davvi-Trøndelága fylkkasuohtkanis</i>	40
Doaibmabidju 25.	<i>Nuortalaš giela ja kultuvrra ealáskahttin</i>	40
Doaibmabidju 26.	<i>Bihtánsámi giela ja kultuvrra ealáskahttin</i>	40

GEAVAHIT

Lasihit almmolaš fálddagaid sámegillii geavaheaddjiide servodaga buot joregiin	41	
Sámelága giellanjuolggadusat	42	
Doaibmabidju 27.	<i>Sámelága giellanjuolggadusaid geahčadeapmi</i>	43
Doaibmabidju 28.	<i>Sámelága giellanjuolggadusaid bearráigeahčču</i>	43
Sámegielaš bargit almmolaš hálddahas	44	
Doaibmabidju 29.	<i>Dulkaohpahus ja dulkkaid dohkeheapmi</i>	44
Heahpedieđihanbálvalus	45	
Mánáidsuodjalus	45	
Doaibmabidju 30.	<i>Joatkkaoahpahusa árvoštallan</i>	46
Doaibmabidju 31.	<i>Bearráigeahččanortnega láhkaásahusvuođu</i>	46
Dearvasvuođa- ja fuollabálvalusat	46	
Doaibmabidju 32.	<i>Dulkonbálvalusat dearvasvuođafitnodagain</i>	48
Doaibmabidju 33.	<i>Bearráigeahčču</i>	49
Doaibmabidju 34.	<i>Ovttadássaš bálvalusat julevsámi ja oarjilsámi guovlluin</i>	49
Doaibmabidju 35.	<i>Almmolaš dokumeantaid jorgaleapmi</i>	49
Doaibmabidju 36.	<i>Dajaldatsátnegirji dearvasvuođa- ja fuollabálvalusa várás</i>	49
Doaibmabidju 37.	<i>Diehtujuohkinávdnasat bátnedearvasvuođa birra</i>	49
Doaibmabidju 38.	<i>Bátnedearvasvuođa kárten</i>	50
Bargo- ja čálgohálddašepmi	50	
Doaibmabidju 39.	<i>NAVa diehtujuohkin sámegillii</i>	50
Doaibmabidju 40.	<i>Geavaheaddjiid jearhallan</i>	51
Girkolaš bálvalusat sámegillii	51	
Doaibmabidju 41.	<i>Doarjja biibbaljorgaleapmái</i>	51
Doaibmabidju 42.	<i>Sámi searvegoddi oarjilsámi giellaguovllus</i>	52
Doaibmabidju 43.	<i>Ipmilbálvalusteavstaid jorgaleapmi/heiveheapmi</i>	52
Vearroetáhta	52	
Doaibmabidju 44.	<i>Vearroetáhta – viiddiduvvon fáldat sámegillii</i>	52
Kriminálafuolla	53	
Doaibmabidju 45.	<i>Sámegielaš giddagasbargiid háhkan</i>	53
Doaibmabidju 46.	<i>Čohkkándilálašvuođaid geahčadeapmi</i>	53
Doaibmabidju 47.	<i>Kriminálafuollaguovddáš mas lea máhttu sámegielas ja sámi kultuvrras</i>	54

Konfliktaráđiid čállingoddi	54
<i>Doaibmabidju 48. Sámegeilla konfliktaráđiin</i>	54
Politiija	54
<i>Doaibmabidju 49. Eambo sámegeillamáhttu ja sámi kulturmáhttu politiijii</i>	54
<i>Doaibmabidju 50. Heivehit sámegeilaid elektruvnnaš prográmmaide</i>	55
<i>Doaibmabidju 51. Dakkár olbmuid háhkan Politiijaallaskuvlii guđiin lea sámi duogáš</i>	55
Suodjalus	55
<i>Doaibmabidju 52. Diehtujuohkin vuosttasgearddesoahtebálvalusa birra</i>	55
<i>Doaibmabidju 53. Diehtujuohkin ja dieđiheapmi Suodjalusa hárhjehallandoaimmaid birra</i>	56
Ráđđehusa sámegeilaid geavaheapmi	56
<i>Doaibmabidju 54. Eanet ráđđehusdokumeanttat sámegeillii</i>	56
<i>Doaibmabidju 55. Hálddahustearpmat</i>	56
<i>Doaibmabidju 56. Sámegeillii jorgaluvvon lágaid dohkkehanortnet</i>	56
Sámegeilla ja IKT	57
<i>Doaibmabidju 57. Sámegeilla almmolaš registariin – gáibádusat stáhtalaš etáhtaide</i>	57
Giellateknologijja	58
<i>Doaibmabidju 58. Sámegeilla riektáčállinreaidu</i>	58
Sámegeilla sátnegirjiit	58
<i>Doaibmabidju 59. Sámegeilla sátnegirjiid kárten ja buorideapmi</i>	58

OAIDNIT

Oidnosii buktit sámegeilla albmoahkkii	60
Sámi báikenamat ja sámegeillalaš galbbat	61
Deaivvadanbáikkii	62
<i>Doaibmabidju 60. Mánáid ja nuoraid sámegeillalaš deaivvadanbáikkii</i>	63
Interneahtta	63
Mediat	64
<i>Doaibmabidju 61. Sámegeillalaš aviissat – eambo julevsámegeillii ja oarjilsámegeillii</i>	64
<i>Doaibmabidju 62. Snånsningen nammasaš aviisa: oarjilsámegeillalaš aviisasiiddut</i>	65
<i>Doaibmabidju 63. Oarjilsámi mediaguovddáš</i>	65
Kultuvra – filbma, teáhter, girjjálašvuohta, girjeráđju	65
<i>Doaibmabidju 64. Sámi girjjálašvuođa oastinortnet</i>	66
Dárbu dutkat ja ovddidit máhtu	67
<i>Doaibmabidju 65. Hukset oarjilsámegeilla ja julevsámegeilla dutkanmáhtu</i>	68
<i>Doaibmabidju 66. Dutkan- ja fága/resursaguovddáš</i>	68
Sámi statistihkka	68

OVDASÁTNI

Ráđđehus bijai giđđat 2008 ovdan St.dieđáhusa nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka. Dieđáhus čilge viidát deháleamos hástalusaid mat Ráđđehusas leat politihkastis sámi servodahkii. Dieđáhusas celkojuvvo ahte sámegeielaid dilli lea bahá. Ráđđehus mearridii danne ráhkadit sámegeielaid doaimaplána.

Manimus logiid jagiid leat arvat doaimabijut álgahuvvon nannen ja ovddidan dihtii sámegeielaid servodaga mángga suorggis. Dáin doaimabijuin mánga doibmet bures, ja leat dagahan dan ahte sámegeielat leat ožžon nannosat saji servodahkii. Muhtun sámi guovlluin sámegeiella lea beaivválaš gulahallangiella. Guđege olbmo giellamáhttu buorána lunddolaččat beaivválaš ovtastallamis eará giellageavaheaddjiiguin. Dát guovllut leat dehálaš resurssat sámegeiela ovdáneapmái Norggas. Seamás lea nu, ahte eanet sámegeielalaš olbmot jávket go sii guđet bohtet sin sadjái, erenoamážit sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Ain váilot ollu sámegeielalaš bargit almmolaš ja bođolaš surggiin. Danne lea dárbu eambbo ángiruššat ovddidit sámegeielaid.

Ráđđehus áigu dáinna doaimaplánain bidjat vuoddu viiddis ja guhkesáigásaš doaimaide mat galget ovddidit sámegeielaid beroškeahhtá surggiid rájain ja hálddahasdásiin. Ulbmil lea ahte Norggas nu šaddá sámegeielaide dorvvoláš vuoddu boahtteáigái. Julevsámi ja oarjilsámi guovlluin lea gielladilli erenoamáš váttis. Danne lea dárbu ahte mii bidjat searaid sihkkarastit ahte julevsámegeiella ja oarjilsámegeiella šaddet ealli geavahan-, ovtastallan- ja máhttojiellan maddái boahttevaš buolvvaidege.

Mánnga departemeantta leat searvan doaimaplána bargui. Mis lea leamaš viiddis gulahallan Sámedikkiin ja mii leat joavdan ovttamielalašvuhtii doaimaplána hárrái ráđđádallamiin. Midjiide leat maid boahán árvalusat sierranas birrasiin.

Doaimaplána váldoulbmil lea láchit dilálašvuodaid nu, ahte sámegeielaid aktiivvaláš geavaheaddjit lassánit. Dan galgá šaddat vejolaš duohtan dahkat dainna lágiin ahte sámegeiela oahpahus nannejuvvo mánáidgárddiin ja vuoddoahpahusas, ja ahte lágiduvvojit eanet joregat main lea vejolaš geavahit sámegeiela, ja dasto vel dainna lágiin ahte návccat biddjojuvvojit oaččuhit eanebuid váldit sámegeielalaš oahpu ja oahpu mas sámegeiella lea fágan.

Go ráđđehus bidjá eambbo návccaid almmolaš suorggi sámegeillii, de háliida nannet guđege sámi olbmo vejolašvuoda áddehallat nuppiiguin sámegeillii. Mun dieđán ahte ollugat vásihit dan, ahte eai beasa geavahit iežaset vuogatvuoda sámástit go sis lea dahkamuš almmolaš hálddahasain ja dearvasvuodálágádusain – dannego ii oktage sáhte sin bálvalit sámegeillii. Dán dili mii dáhttut ovttasráđiid buoridit.

Dag Terje Andersen Foto:Scanpix

«Doaibmaþlána váldoulbmil lea láchčit dilálašvuodaid nu, ahte sámegielaideid aktiivvalaš geavaheaddjit lassánit...»

Sámedikki sámegiellaiskkadeamit ja sámelága giellanjuolggadusaid árvoštallan maid čájehit ahte ain leat ollu hástalusat mat fertejit čovdojuvvot ovdalگو sámelága giellanjuolggadusaid mearrádu-sat leat ollašuhttojuvvon ollásit. Dárbu sáhtta leat maid geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaideamet čuovggas. Ráđđehus danne áigu geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid.

Mun lean hui ilus go ráđđehus ođastuvvon nationálabušeahas lea árvalan stuorrudit juolludeami Sámediggái, vai Loabága suohkanii lea vejolaš šaddat sámegiela hálddašanguovllu láhttun golgotmánu 1. beaivvi 2009 rájis

Go sámegielat eambbo oidnojit ja gullojit almmolaš báikkiin, nugo min sávaldat lea, de galget leat buohkaide olámuttus. Ulbmil lea ahte sámegielat galget

ovdánit servodaga nannejeaddji oassin, ja daidda galgá leat sadji ovdánit buot servodaga surggiin.

Mun dieđán ahte sámít ollu barggu dahket nannen dihtii sámgiela sihke bearrašiin, báikegottiin, mánáidgárdiin ja vuodđooahpahasas, sámí giella- ja kulturguovddážiin, ja sámí organisašuvnnain ja ášahusain. Ain ovddas guvlui lea mearrideaddji dehálaš ahte sámít ieža geavahit gielaideaset viššalit.

Sámegielaideid nannenbargu gáibida guhkesáigásaš ja bissovaš rahčamušaid servodaga eanaš surggiin, ja dat ferte joatkit guhkit áiggi. Doaibmaþlána válddahallá danne ráđđehusa barggu guhkibuš áiggi ulbmiliid, namalassii nannet sámegielaideid boah-teáigái. Dát ulbmilat leat vuodđun plánaáigodaga doaibmabijuid joatkevaš čađaheapmái.

Dag Terje Andersen

VIIDDIS JA GUHKESÁIGÁSAŠ ÁŅGIRUŠŠAN SÁMEGIELAIGUIN

Ráđđehusa politihka bajimus ulbmil sámegielaide ávkin lea láchit nu, ahte Norggas lea oadjebas boahpteáigi sámegielaide – davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii. Dehálaš ulbmil lea buoridit sámegielaš olbmuid loguid. Dat gáibida viiddis ja guhkesáigásaš áŅgirusšama buot servodatsurggiin.

Ráđđehus áigu doaibmaplánaáigodaga bidjat dakkár vuodu mas lea vejolaš buorebut áŅgirusšat sámegielaiguin sierranas servodatsurggiin – erenoamážit oahpahallamiin, oahpahas, almmolaš bálvalus- ja fuollafálaldagain, ja vel geavahit ja oidnosii buktit sámegielaide almmolaš oktavuodain. Sámegielaide oadjebas boahpteáiggi eaktun lea ahte daid árvodási buorrána ja ahte daid geavaheadjjiide ja eiseválddiide guđege dásis bohtet oidnosii ásahuvvon giellavuoigatvuodát. Sámegiella ferte dikšojuvvot buot joregiin main sámít leat ja deaivvadit, ja danne lea dehálaš čalmmustahttit sámegielaide joregiid ja daid geavaheadjjiid deaivvadanbáikkiid.

Sámegielaide oadjebas boahpteáiggi eaktuda maid ahte guhtege sápmelaš geahččala nanusmahttit ja buoridit iežas sámegiela máhtu, geavahit sámegiela nu ollu dilálašvuodain go sáhteš, ja oahpahit sámegiela mađe muddui lea vejolaš odđa buolvvaide.

Jos sámegielaide boahpteáiggi galggaš leat oadjebas, de gáibiduvvo ahte gielladat ja báikegottit suodjalit ja viššalit geavahit sámegiela iežaset guovlluin dainna fuolain, ahte sámegiela lea vejolaš bures oahpahit mánáidgárddiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvl-

lain, ja dainnage fuolain ahte vanhemiidda ja eará rávesolbmuide maid leat buorit vejolašvuodát oahpat sámegiela. Dasto báikegottit berrejit deattuhit dehálažžan lágidit sámegielaš joregiid mánáide, nuoraide ja rávesolbmuide, ja fállat dakkár gielddalaš bálvalusaid sámi álbmogii, main vuodus lea sámi giella- ja kulturmáhttu. Sámegielaš galbbat galget leat gielldavisttiid sihke olggobealde ja siskobealde, ja máŅggagielat geaidnogalbbat váikkuhit dasa ahte sámegiellage lea oidnosis báikkálaš servodagain.

Sámegielaide oadjebas boahpteáiggi eaktuda álššalaččat áŅgirusšama julevsámegiela ja oarjilsámegiela, vai dát gielat bissot ealli giellan maid dáid boahpteáiggige. Dainnago dán giellaguovlluin sámít orrot bieđgguid ja leat unnitlogus stuorát álbmoga ektui, de sin joavkkuide lea erenoamáš váttes hástalus fas ealáskahttit gielaset. Nu lea dilli erenoamážit oarjilsámi guovlluin. Oarjilsámít ja julevsámít leat unnitlogut olles sámi servodagas. Danne lea dárba ahte sii buohkat geain lea ovddasvástádus sámegiela, bidjet erenoamáš searaid dáid gielaide nanusmahttimii.

Nuortalašgiela/golttágiela ja bihtánsámegiela várás áŅgirusšan ferte mearkkašit ahte álggahuvvojit báikkálaš ja rádjaraštideaddji giellaproševttat maid vuodđun lea dáid gielaide duohtadilli. Odne ii leat jáhkehahtti atnit dáid gielaide ealli giellan sierranas servodatsurggiin nugo lea vejolaš dahkat davvisámegiela, oarjilsámegiela ja julevsámegiela dáfus.

Ráđđehusa barggus ovddidan dihtii sámegielaid Norggas leat čuovvovaš bajimuš ulbmilat:

- Sámegielat davvisámegiella, julevsámegiella ja oarjilsámegiella galget ovddiduvvot ja leat ealli gielat maiddáí boahhteáiggige
- Sámegielat galget ovddiduvvot ja oinnosmahttojuvvot
- Buohkain galgá leat vuoigatvuohta oahppat sámegiella
- Sámegielalášvuođa vuoigatvuođat galget nannejuvvot ja gulahuvvot
- Duon golmma sámegillii, davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii, galget leat ovttárvosaš ovdánavejolašvuođat
- Almmolaš ásašusat galget diđolaččat geavahit sámegielaid, sihke davvisámegiella, julevsámegiella ja oarjilsámegiella
- Máhttu Norgga sámegielaid birra galgá buoriduvvot ja seailuhuvvot boahhteáigái

Politihkalaš vuođđu

Ráđđehusbellodagaid politihkalaš vuođđu – *Soria Moria-julggastus* – almmuha ulbmilin dakkár sámpolitihka čađaheami, mii lea ávkin sámi álbmogii, nu ahte sámi gielas, kultuvrras ja servodateallimis lea sihkkaris boahhteáigi Norggas.

St.dieđáhusas nr. 28 (2007-2008) Sámpolitihka ráđđehus lea dovddahan ahte sámegielat galget leat ealli gielat. Sámegielaid galgá leat vejolaš geavahit servodaga buot joregiin, ja sámegiella geavaheapmi galgá buoriduvvot buot servodatjoregiin. Stuorradiggedieđáhusas nannejuvvo dasto vela ahte sámi gillii ja kultuvrii guoski hástalusat galget ollašuvvat dainna lágiin ahte almmolaš ásašusaid ovddasvástáduš ja rolla buoriduvvo sámi geavaheaddjiid várás dakkár guovdilis čálgodoaimmain go dearvvasvuođas, fuolas ja oahpahasas. Dat gáibida aktiiva politihka mii váldá mielde oassin sámegielaláš ja sámekultuvrraláš viidodaga almmolaš bálvalusaide ja fálaldagaide.

St.dieđáhusas nr. 35 (2007-2008) Mál og mening ráđđehus lea árvalusvuođđun hábmen ollislaš giellapolitihka. Gielladieđáhusa ollislaš viidodat

mearkkaša ahte sámegiella boahhteáigái sihkkarastin maid gullá bajimuš giellapolitihkalaš ovddasvástádussii oassin. Bargu sámegiella ovddidemiin lea danne maiddáí oppalaš giellapolitihkalaš hástalus, iige duššefal dábálaš sámpolitihkalaš hástalus.

Sámegielat, erenoamážit unnibuš gielat, leat ollu váddát dilis go Norgga riikkagiella. Giellajápmu lea duođalaš áitta duoidda unnibuš sámegielaide. Muhto vel davvisámegiellage čilgejuvvo áitojuvvon gielan riikkaidgaskasaš oktavuodain. Go giellajápmu lea áigumuš hehttet, de gáibiduvvo čavgadat ja ulbmálat ja dárkilit plánejuvvon ángiruššan. Gielladieđáhusas celkojuvvo ahte ráđđehusa barggu ulbmil lea ráhkadit vuođu odđa sámi giellapolitihkkii mas lea strategalaš ja ollislaš viidodat sámegillii ja sámi servodahkii. Dát doaibmaplána gullá dán bargui oassin.

St.dieđáhusas nr. 23 (2007-2008) Språk bygger broer namahuvvojit doaibmabijut mat gullet ollislaš giellaoahpahaspolitihkkii man vuođđun lea olbmo oppa eallima viidodat ja mánggagiellalášvuođa viidodat. Mánáidgárddit dat leat heivvoleamos joregat go doaibmabijuid ulbmil lea movttiidahttit olbmo jo mánnán oččodit sámegiella. Departemeanta oaidná dárkun árvostallat giellakártema ja giellamovttiidahttima reaidduid ja vugiid kvalitehta, vai lea vejolaš gávnnahit mo lea buoremus ovddidit sámegiella. Dasto čilgejuvvo sámegiella sadji maiddáí vuođđooahpahasasge, ja departemeanta atná iežas hástalusas sihkkarastit oahppiide oktagaslaš vuoigatvuođa oahppat sámegiella, ee. atnit fuola das ahte leat fidnemis dohkálaččat oahppan oahpaheaddjit ja ahte ráhkaduvvojit ja buvttaduvvojit buorit sámegielaláš oahpponeavvut. Departemeanta ulbmáda buoridit gáiddosoahpahasas fálaldagaid ja gulahit jeavddalaččat ahte oahppiin lea vuoigatvuohta oazžut sámegiella oahpahasas.

Stuorradiggedieđáhus válddahallá dasto universitehtaid ja allaskuvllaid giellafágaid. Sámegielaláš dutkamat ja sámegielaláš oahpaheaddjioahpahasat leat Norggas dehálaš eavttut go galgat seailuhit ja ovddidit sámegielaid ja sámekultuvrra, ja nu maiddáí riikkarájaid rastá. Dehálaš lea erenoamážit atnit muittus unnibuš sámegielaid, julevsámegiella ja oarjilsámegiella, ja stuorradiggedieđáhusas čujuhuvvo dasa ahte viggamušaide oččodit oahppiid ohcat

dáidda oahpuide ferte leat stuorra deaddu buot ása-
husain main lea dat ovddasvástádus dán suorggis.

St.dieđáhusas nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen
ráđđehus deattuha ahte lea dárbu árrat vuoruhit
guovdilis vuođđogálggaid. Vai sáhhtá sihkkarastit
juohke oahppái vuogádatlaš čuovvoleami vuost-
tamuš skuvlajagiid, de departemeanta áigu geatne-
gahttit skuvllaid kártet oahppiid lohkančehppodaga
sin skuvlavázzima vuosttamuš golbma jagi.

Departemeanta áigu álggahit bissovaš vuogádaga
mas oahpaheaddjit sáhhtet oažžut lasi oahpu.
Stáhta ruhtada lohkansajiid dihto oahpaheaddjiloh-
kui ja fállá gielddaide geavahit dáid oapposajiid.
Buot easkkavirgáduvvon rektoriid várás galgá
álggahuvvot master-dássásaš oahppofálaldat
skuvlajodiheamis. Stáhta máksá lohkansajiid goluid.

Ráđđehus áigu daid skuvllaid ja skuvlaeaiggádiid
várás main leat erenoamáš hástalusat, buoridit
kvalitehtaárvoštallama vuogádaga ja vuoruhit
skuvllaid ja skuvlaeaiggádiid vástesaš rávvagiid.

*St.dieđáhus nr. 11 (2008-2009) Læreren – rollen og
utdanningen* namaha sámi oahpaheaddjioahpahusa
sierra. Ráđđehus árvala mánga doaibmabiju maiguin
galggašii leat álkít oažžut eanebuid váldit sámi
oahpaheaddjioahpu, ja ollu dakkárge doaibmabijuid
mat movttiidahttet eanebuid váldit sáme giela fágan
mii lea oassin sin norgalaš oahpaheddjioahpus.
Stuorradiggedieđáhus čujuha maid dasa ahte dat
ásahusat mat fáallet oahpu sáme gielas, fertejit buore-
but bargat ovttrasáđiid, dasgo dakkár ovttasbarggus
lea ollu geavatkeahkes vejolašvuođat.

Riektevuodđu

Arvat riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain mat leat
unnitloguid ja álgoálbmogiid birra, leat mearrádu-
sat gielaide gáhttema birra. ILO-konvenšuvdna nr.
169 cealká ee. artihkkalis 28 ahte «Doaibmabijut
galget álggahuvvot mat sealluhit ja ovddidit dan
álbmoga gielaide geavaheami mas lea sáhka.».
Maiddá ONa konvenšuvdnage siviila ja politihkalaš
vuoigatvuodáid birra láidesta Norgga barggu sáme-
gielain. Dasto válddahallá ON-julggastus álgo-

álbmogiid vuoigatvuodáid birra ee. álgoálbmogiid
gielalaš vuoigatvuodáid.

Eurohparáđdi mearridii jagi 1992 Eurohpaláš lihttu
regiuvdna- dahje unnitlohkogielaide birra (Euro-
pean Charter for Regional or Minority Languages)
áigumušain gáhttet unnitlohkogielaide, vai eurohpaláš
kultuvra bisošii ovtastuvvan ja šládđes kultuvran.
Lihttu geatnegahtta nátionálastáhtaid čađahit čielga
doaibmabijuid sealluhan dihtii regionála- ja un-
nitlohkogielaide, nu ahte dat bohtet oidnosii sihke
politihkas, lágain ja geavadis. Lihtu oassi II mearrida
arvat dehálaš ulbmiliid ja vuođđojurdagiid stáhtaid
geatnegasvuođa birra nannet unnitlohkogielaide
gáhttema. Unnitlohkogielaide lihtu oassi III siskilda
viidat ja dárkilat njuolggadusaid mat čielgasit geat-
negahttet eiseválddiid sierranas surggiin, ee. dakkár
surggiin go oahpahusas, riekteálgadusas ja almmolaš
hálddahusas. Norggas lihtu oassi III lea fámuiduvvan
davvisáme giela várás. Maŋŋago Snoasa suohkan ja
Divttasvuona suohkan leat válđojuvvon mielde sáme-
giela hálddašanguvlui, de Bargo- ja searvadahttinde-
partemeanta áigu árvoštallat galgágo lihtu oassi III
gustot maiddá oarjilsáme giellii ja julevsáme giellii.

Norga bijai ovdan iežas goalmmát raportta
njukčamánu 2005. Eurohparáđi resolušuvdna das
mo Norga lea čuovvolan Unnitgielaide lihtu jagi 2007
rájis, buktá čielga árvalusaid čuovvovaš čuoggáiguin:

- Norga ferte buoridit julevsáme gielas ja oarjil-
sáme gielas oahpponeavvovráhkadeami ja dáid
gielaide oahpaheaddjiid oahpahusa
- Norga ferte sihkkarastit ahte sosiála- ja
dearvasvuođaásahusat mat leat sámi
hálddašanguovllus, fáallet bálvalusaid sáme giellii
- Norga ferte sihkkarastit ahte álbmotregistaris ja
eará almmolaš registariin ja ásahusain lea vejolaš
geavahit sámi čállinmearkkaid

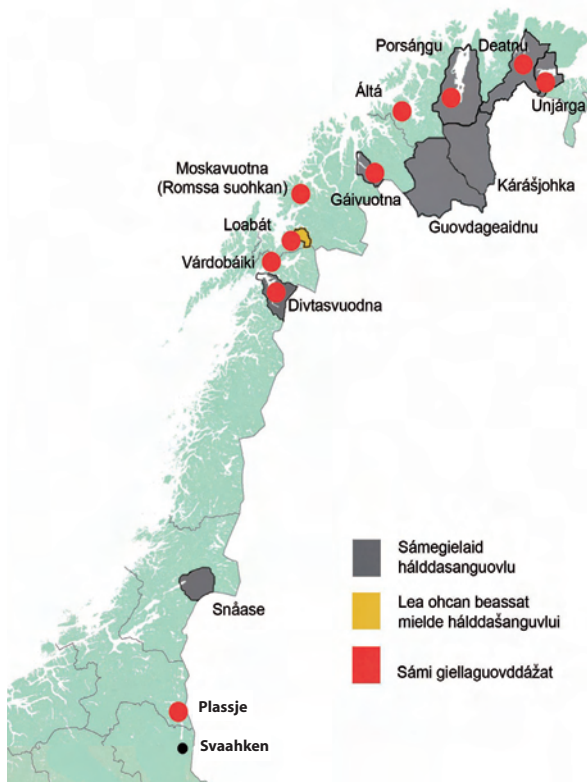
Eurohparáđi áššedovdi lávdegoddi deattasta ahte
julevsáme giella ain lea rašis dilis. Oarjilsáme giela
dáfus áššedovdi lávdegoddi dadjá ahte dát giella
lea erenoamáš hearckes dilis ja ahte dan giela várás
lea dárbu álggahit ájitkeahttá doaibmabijuid amas
giella duššat Norggas. Dárbu lea ulbmálaččat doarjut
giela ja hutkat ođđa čovdosiid mat heivejit oarjil-

sámegiela erenoamáš dillái. Lávdegoddi deattuha dasto dehálažžan ahte Norga ovttasbargá ruohtilaš eiseválddiiguin buoridan dihtii oarjilsámiid dili.

Norgga njealját raporta gárvánii geasset 2008. Eurohparáđđi ii vel leat meannudan dan gárvásii miessemánus 2009.

Riikkalaš lágain Vuodđolága § 110 a vuodđuda stáhta geatnegasvuoda lágidit dili nu ahte sámi álbmot sáhttá «sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvras ja servodateallimis». Dát dat ee. lei vuodđun go sámeláhkii lasihuvvui ođđa kapihtal 3 giela birra jagi 1990. Njuolggadusat fámudivve ođđajagemánu 1. b. 1992, ja leat dainna lágiin doaibman 17 jagi.

Sámelága § 1-5 nanne ahte sámegiella ja dárogiella leat ovtaárvosas gielat, ja ahte dat galget leat ovtadássásaččat sámelága goalmát kapihtala mearrádusaid vuodul. Muhtun mearrádusat leat ráddjejuvvon sámegiela hálddašanguvlui, ja muhtun mearrádusain fas eai leat dakkár geográfalaš ráddjejumit. Muhtun mearrádusat leat erenoamážit gielddaid várás, ja muhtumat fas gustojit maiddái stáhtalaš ja guvllolaš eiseválddiide. Láhka cealká ee.

ahte lágat ja láhkaásahusat mat erenoamážit gusket oppa sámi álbmogii dahje sámi álbmoga osiide, galget jorgaluvvot sámegillii.

Sámelága giellanjuolggadusat addet riikkaásiide gielalaš vuoigatvuodaid mat doibmet go sis lea dahkamuš almmolaš orgánaiguin. Dat giellanjuolggadusat gustojit njuolggadusaid, almmuhusaid ja skoviid jorgaleapmái sámegillii, vuoigatvuhtii oažžut vástádusa sámegillii, viiddiduvvon vuoigatvuhtii geavahit sámegiela riektelágádusas, viiddiduvvon vuoigatvuhtii geavahit sámegiela dearvasvuoda- ja sosiálasuorggis, oktagaslaš girkolaš bálvalusaide, vuoigatvuhtii oažžut oahpahallanvirgelobi ja vuoigatvuhtii oažžut sámegiela oahpahusa.

Sámegiela hálddašanguovlu fátmmasta Kárášjoga, Unjárgga, Porsángu ja Deanu gielddaid ja Guovdageainnu suohkana Finnmarkkus, Gáivuona suohkana Romssa fylkkas, Divttasvuona suohkana Nordlándas, ja Snoasa suohkana Davvi-Trøndelágas. Loabága suohkan Romssa fylkkas lea ohcan beassat sámegiela hálddašanguvlui.

Maŋŋágo Snoasa suohkan ja Divttasvuona suohkan šadde sámegiela hálddašanguvlui, de leat sámelága giellanjuolggadusat viiddiduvvon gustot maiddái oarjilsámegillii ja julevsámegillii. Dat mearkkaša ahte dain gielddain/suohkaniin ja guvllolaš ja stáhtalaš eiseválddiin mat leat dain hálddašanguovllu osiin main dát gielat geavahuvvojit, lea ovddasvástáduš giellalága njuolggadusaid čađaheamis guđege giela dáfus. Lágat ja láhkaásahusat mat erenoamážit gusket oppa sámi álbmogii dahje sámi álbmoga osiide, galget jorgaluvvot sámegillii.

Sámelága giellakapihtala mearrádusat leat unnimusgáibádusat. Dat mearkkaša ahte buot almmolaš orgánat ávžžuhuvvojit váldit vuhtii sámegiela geavaheaddjiid, maiddái guhkkelii go maid lága njuolggadusat gáibidit ja hálddašanguovllu ráddjejumit geatnegahtta. Buori hálddašandábis čuovvu ahte čálalaš oktavuodáváldimii mii lea sámegillii, galgá vástádusge leat sámegillii, maiddái dakkár dáhpáhusain main lága mielde ii leat geatnegasvuolta dasa.

Sámegiela oahpahusa lágalaš vuodđu leat sámeláhka ja oahpahusláhka. Maŋŋágo sámegiela hálddašanguovlu viiddiduvvui nu, ahte dat dál fátmasta suohkaniid mat leat oarjilsámi ja julevsámi guovlluin, de ipmirduvvo doaba "sámegiella" siskkil-dit davvisámegiela, oarjilsámegiela ja julevsámegiela. Seamma definišuvdna lea maid oahpahuslágasge (§ 6-1). Sámelága § 3-8 cealká ahte "juohkehaččas lea vuoigatvuohta oahppat sámegiela". Dat gusto sihke sámiiide ja dážaide.

Eará guovdilis láhka lea mánáidgárdeláhka, mii mearrida gielddaid ovddasvástádusa lá-gidit fálddagaid sámi mánáide. Duopmostuol-loláhka čujuha sámelága mearrádusaide go sámegiela geavaheamis lea sáhka. Báikenam-maláhka galgá sihkarastit sámi báikenamaid riikkalaš lágaid ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja konvenšuvnnaid mielde. Dearvvasvuođalágat muddejit dearvvasvuođabálvalusa doaimmahusaid, bargiid ja dearvvasvuođabálvalusaid geavaheadjiiid gaskavuodaid. Dearvvasvuođarievtálaš hálttis gusto dakkár gáibádus, ahte diehtujuohkin galgá leat ipmirdahtti beroškeahtta giellanjuolggadusaid ráddje-jumis, ja sámegielaš bálvalusfálddagat maid leat dehálaččat rivttes ja dárbbalaš iskkadeami ja dálk-kodeami geažil, gč. omd. pasieantavuoigatvuođalága.

Geatnegasvuohta gáhttet sámegielaidd

Buot almmolaš doaimmahusain lea ovddasvástádus váldit vuhtii sámegielaidd geavaheadjiiid iežaset bargosurggiin suorgeovddasvástádusa vuodđojurdaga mielde. Buot almmolaš orgánat maidda sámelága goalmmát kapihttala giellanjuolggadusat gusket, leat geatnegasat gozihit ahte sámelága giella-njuolggadusat čuvvojuvvojit. Dán doaibma-plána doaibmabidjooasis čilgejuvvo dárkileappot makkár ovddasvástádusoktavuođat leat omd. oahpahus-suorggis ja dearvvasvuođasuorggis.

Sámedikkis lea ja galgá áin leat erenoamáš guovdilis rolla sámegiela bargguin. Norgga eiseválddit eai dat-tetge sáhte sirdit alddiineaset Sámediggái bajimuš ovddasvástádusa sámegielaš. Álo lea stáhtalaš ovd-

dasvástádus bidjat dárbbalaš rápmavevttuid sámegiela gáhttejupmái ja ovddideapmái. Sámedikkis okto ii sáhte lea ovddasvástádus sámegiela ovddideami lágideamis. Sámegiela joatkevaš ovdáneapmi sorjá mángga oasálačča ángiruššamis, ja das lea maiddái gielddain/suohkaniin ja fylkkagielddain/-suohkaniinge guovdilis doaibma.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas lea ovddasvástádussan oktii heivehit ráđđehusa sámedipolitiikka. Sámegiella lea erenoamáš guovdil sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodaga dábbalaš ovddideamis. Bargo- ja servadahttindepartemeanta lea danne maŋimuš logiid jagiid álggahan arvat doaibmabijuid sámegiela dihtii. Dainnago Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas lea leamaš guovdilis rollan sámegiela gáhtten- ja ovddidanbargu, de sámelága giellanjuolggadusaid formála ovddasvástádus galgá sirdojuvvot Kultur- ja girkodepartemeanttas Bargo- ja searvadahttindepartementii. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta goziha dasto sámelága kapihttala 3 njuolggadusaid ollašuhhtima. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta šaddá maid dan mielde váldit badjelas ovddasvástádussan oktiordnet Norgga geatnegasvuođaid čuovvolit unnitlohkogielaiddihtu mearrádusaid. Dainnago Kultur- ja girkodepartemeanta lea giellapolitiikkalaš ovddasvástideaddji departemeanta, de das lea bajimuš ovddasvástádus ollislaš ja surggiidrastideaddji giellapolitiikkas.

Bođolaš doaimmahusaide eai guoskka sámelága giellanjuolggadusat. Maŋimuš jagiid mii leat dat-tetge oaidnán ahte muhtun organisašuvnna ja fitnodagat leat váldán atnui sámegiela, omd. namaide, almmuhusaide, diehtujuohkimii neahtas ja gihppagiin. Muhtumat leat maid virgádan sámegielaš bargiid guđet sáhttet bálvalit sámegielaš geavaheadjiiid. Ráđđehus atná dan lunddolaš čuovvumuššan das, go sámegiella lea ožžon nannosat sajádaga.

Sámedikki bargu sámegielaidd

Sámelágas lea § 3-12 *Sámi giellabargguid organiseren*, ja dan mielde Sámediggi galgá bargat nu, ahte gáhtte ja ovddida sámegielaidd Norggas. Dasto cealká láhka ahte Sámediggi galgá ráhkadit raportta Gonagassii juohke njealját jagi, mas sámegielaidd dilli Norggas čilgejuvvo.

Sámediggi várre juohke jagi ruđaid maid sáhtta juogadit sierranas *doaibmabijuide mat nannejit ja ovddidit sámegielaidda Norggas*. Jahkái 2009 dat supmi lea unnibuš go 60 milj. ruvnnu. Ruđat mannet sámegiela hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide, giellaguovddážiidda ja sierranas prošeaktaohcciide. Jagi 2008 rájis geavahuvvo maid oassi Sámeálbmotfoandda¹ vuottus giellaovddideaddji doaibmabijuide. Lassin Sámediggi hálddaša doarjagiid mat leat mánáidgárfálaldagaid, oahpponeavvuid ja stipeanddaid várás.

Juolludeapmi mii lea sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide várás, máksojuvvo jahkásaččat dihto Sámedikki mearridan eavttuid mielde. Dát ruđat galget gokčat lassegoluid mat gielddain leat guovttegielalaš gielddan. Sámediggi galgá gozihit dáid ruđaid geavaheami, ja gielddat ja fylkkagielddat sáddejit jahkásaččat dieđáhusa ruhtageavaheamis Sámediggái. Jahkái 2009 leat várrejuvvon 42,75 milj. ruvnnu. Sámediggi áigu ođasmahttit juolludaneavttuid jagi 2010 bušehta oktavuodas.

Norgga sámekikkis lea giellastivra mii lea giellafágalaš áššiin Sámediggeráđi rávvejeaddji orgána. Giellastivrras leat lahtut geat ovddastit davvisámegiela, julevsámegiela ja oarjilsámegiela guovlluid. Lahtut davviriikkalaš orgánii Sámi giellalávdegoddái (SGL) válljejuvvojit giellastivrra láhtuid gaskkas. SGL lea Sámi parlamentáralaš ráđi mearridanorgána mii galgá bargat sámi giellaáššiiguin ja ovddidit sámegiela čálalaččat ja njálmmálaččat. Lassin Sámi giellalávdegoddi juohká dieđuid riikkaid giellaorgánaide, ja earáide.

Sámedikki barggut mat leat *sámegiela terminologijas ja normeremis* čađahuvvojit ovttasráđiid Sámi giellalávdegottiin. Sámi giellalávdegotti doaibma lea ee. dohkkehit sámegielaide tearpmaid ja normeremiid. Sámi giellalávdegottis leat golbma tearbmajoavkku, davvisámegillii, oarjilsámegillii ja julevsámegillii, ja dain leat fagaolbmot guđet bohtet golmma sámekikkis ja guđege sámegiela guovllus. Maiddái normerema várásge Sámi giellalávdegottis leat giellajoavkkut máin lea giellafágalaš

máhttu, maiddái riikkarájaid rastá. Dat mearkaša ahte giellafágalaš bargu čađahuvvo oktalaččat buot sámegielaidda ja davviriikkalaš dásis.

Sámedikkis lea sátnebánku, Risten.no, mii siskkilda muhtun sámi terminologijaid. Sámedikkis lea maid ovttasbargu Bargo- ja searvadahttindepartemeanttain ja Máhtodepartemeanttain "Divvun" nammasaš prošeavtta oktavuodas – mas galget ráhkaduvvot golmma sámegillii divodanprográmmat (geahča doaibmabiju 58).

Sámediggi nammada *báikenammakonsuleanttaid* ja rávve mo sámegielaš báikenamat galget geavahuvvot ja mo báikenammaláhka galgá hálddašuvvot. Sámedikkis leat odne golbma báikenammakonsuleantta guđet rávvejit mo Norggas galget čállit sámegielaš báikenamaid. Nammakonsuleanttain lea ovddasvástádus davvisámegiela, julevsámegiela ja oarjilsámegiela guovlluin.

Jagi 2009 ožžot 10 *sámi giellaguovddáža* doarjagiid Sámedikkis. Giellaguovddážiid doaibmamuš lea ealáskahttit, seailluhit ja nanusmahttit sámi giela ja kultuvrra. Giellaguovddážiid bargguide gullá ovddidit ja buoridit oahpahusdoaibmabijuid mat leat sámi giela, kultuvrra ja ealáhusaid várás, ja juohkit dieđuid sámi kultuvrra birra. Giellaguovddážit lágigidit juohkelágan kurssaid, nugo sámegielaš mánáid stoahkangiellan, sámegiela gielddabargiid várás, ja duojis. Giellaguovddážit leat guovlluineaset sámi álbmoga deaivvadansajit, ja danne dat leat dehálaš ášahusat sámegiela nannemis ja ovddideamis.

Sámediggi juohká doarjagiid *sámi mánáidgárdiide* maid njuolggadusaide lea čállojuvvon ahte mánáidgárdi atná vuodđunis sámi giela ja kultuvrra. Sámedikkis leat maid doarjagat ovttaskas mánáid oahpahušii dáža mánáidgárdiin, gč. válddahallama dán doaibmaplána doaibmabidjooasis. Sámediggi doallá jahkásaš fierpmádatčoahkkimiid mánáidgárdiid sierranas bargiidjoavkkuide, ee. jođiheaddjiide, giellabargiide ja almmáiolbmuide. Sámediggi juolluda doarjagiid oahpponeavvuide mat leat heivehuvvon sámi mánáidgárdemánaide. Oahpponeavvuid ja Sámedikki oahpahušsuorggi rolla dáfus, geahča doaibmabidjooasi.

¹Foanda vuodđuduvvui Stuorradikki bušehtamearrádusa vuodul, mii dahkkojuvvoi geassemánu 16. b. 2000 kollektiiva kompensáuvdnan gielalaš ja kultuvrralaš vahágiidda ja gillámušaide, maid ovdeš dáruiduhttinpolitihka lea dagahan sámi álbmogii. Foandda ulbmil lea juolludit doarjagiid veahkin dakkár doaibmabijuide mat nannejit ja veahkehit ealáskahttit sámi giela ja kultuvrra.

Sámediggi juolluda *stipeandda oahppiide geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas*. Lassin Sámediggi lea vuodđudan stipeanddaid alit oahpahusa várás, gč. doaibmabidjooasi.

Diehtujuohkin/láidestus vuoigatvuođaid birra:

Sámediggái bohtet álbmogis arvat jearaldagat das, makkár vuoigatvuođat guđege olbmos leat go sus lea dahkamuš almmolaš áhahusaiguin. Ovddimusas leat gažaldagat vuoigatvuođas oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii, ja gos oahppit sáhttet oažžut dán vuoigatvuođa ollašupmái. Seamma gažaldaga jerret maid vanhemat geat háliidit bidjat mánáset mánáidgárdái ja dáhttot ahte mánái das leat fáaldagat mat leat heivehuvvon su gillii ja kultuvrii. Sámedikkis ii leat mihkkege formála válddiid bagadit gielddaid/skuvla- ja mánáidgárdeeaigáid, muhto sáhttaid bagadit mánáidgárddi lážaldaga ja skuvlla oahpahusa hárrái. Sámediggi juohká dieđuid vanhemiidda das maid sii sáhttet dahkat čoavdin dihtii ášši.

Sámediggái bohtet muhtun gažaldagat olbmo vuoigatvuođaid birra oažžut bálvalusaid sámegillii dearvasvuođalágádusas, riektelágádusas ja girkus, ja maiddái gažaldagaid dulkoma birra sierranas oktavuodain.

Ollu gielddat ja áhahusat bovdejit Sámedikki doallat diehtujuohkinčoahkkimiid, logaldallamiid ja dakkáraččaid sámegiela birra. Lassin addojuvvojit ollu dieđut ja rávvagat čálalaččat ja telefonna. Gielddat, skuvllat, mánáidgárddit ja giellaguovddážit leat dat mat dávjjimusat váldet oktavuoda Sámediggái. Oktavuoda váldet Sámediggái maid čállit, mediat ja eará giellageavaheaddjit, omd. terminologiija birra, báikenamaid birra, ja dan birra, mo galggašii nannet ja ovddidit sámegiela sierranas áhahusain.

Sámediggi lea dahkan ovttasbargansoahpamuša Finnmárku fylkkagielddain, Romssa fylkkasuohkaniin ja Nordlándda fylkkasuohkaniin, ja maiddái ovttasbargansoahpamuša ovttain fylkkasuohkaniin oarjilsámeguovllus. Dáid soahpamušaid ulbmil lea ee. nannet sámi giela ja kultuvrra.

Sámedikki čielga árvalusat dán doaibmaplána bargui bohtet ovdan doaibmaplána doaibmabidjooasis.

Doaibmaplána barggu ja čuovvoleami organiseren

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta jodiha sámegiela doaibmaplána barggu. Doaibmaplána lea ráhkaduvvon ovttasráđiid Sámedikkiin, ja dan bargui leat maid searvan earáge áššáigullelaš departemeanttat.

Sámediggepresideanta ja bargo- ja searvadahttinministtar soabaiga jahkebeallásaš ráđđádallančoahkkimis miessemánu 2008, ahte doaibmaplána bargu galgá álggahuvvot dakkaviđe, ja ahte ráđđehusa ja Sámedikki sámegiellabarggut heivehuvvojit oktii. Doaibmaplána barggu botta leat leamaš bissovaš oktavuodát ja ráđđádallamat, ja loahpalaš ráđđádallančoahkkimat dollojuvvojedje sihke hálddahaslaš ja politihkalaš dásis njukčamánu 31. b. ja čuonjomanu 17. b. 2009.

Sámegiela doaibmaplána bargoproseassas Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea doallan čoahkkimiid fylkkamánniiguin, fylkkasuohkaniiguin, gielddaiguin, skuvllaiguin, áhahusaiguin, giellaguovddážiiguin ja eará sámi giellabirrašiiguin ja dutkanbirrašiiguin. Departemeanta lea maid ožžon arvat čálalaš árvalusaid, sihke almmolaš doaimmahusain, organisašuvnnain ja oktagasain.

Doaibmaplána galgá doaibmat vihtta jagi. Guhtege departemeanttas, mii lea čállojuvvon doaibmabiju ovddasvástideaddjin, lea ovddasvástádus doaibmabiju čađaheamis, dasge mo doaibmabidju galgá organiserjuvot ja ruhtaduvvot. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu plánaáigodaga oktii heivehit ulbmiliid čuovvoleami ja ovddideami ja doaibmaplána doaibmabijuid. Dat bargu galgá čađahuvvot ovttasráđiid Sámedikkiin, ja go lea dárbu, de departemeanta ráđđádallá Sámedikkiin.

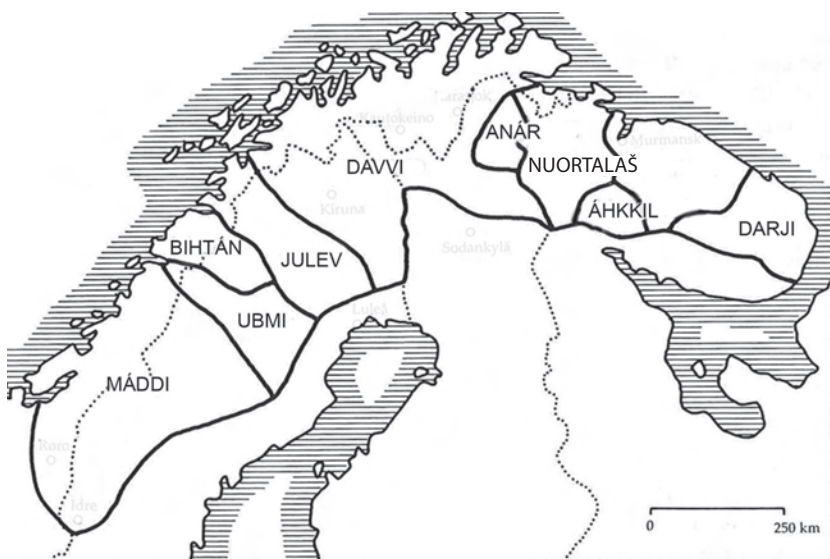
Daid doaibmabijuid čađaheapmi ja viidodat maid doaibmaplána válddahallá, šaddet heivehuvvot jahkásaš bušeahhtaárvalusaide ja dasa mo Stuuradiggi daid meannuda. Áigumuš lea ráhkadit jahkásaš dilleraporttaid.

SÁMEGIELAID OTNÁŠ DILLI

Sámegiella gullá suoma-ugralaš giellajovkui. Sámástit sihke Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Buohkanassii leat logi sierranas sámi suopmana dahje giela, ja giellaráját rasttidit riikkarájaid. Guorahallamis maid Sámii ealáhus- ja guorahallanguovddáš čađahii jagi 2000² Sámii giellaráđi ovddas, meroštallet ahte leat sullii 25 000 sámegielača Norggas. Sullii bealli sis sihke sámástit, lohket ja čállet sámegillii, ja bealli fas sis máhttet dušše hállat. Váttis lea dárkilit meroštallet man stuorra lohku lea guđege sámegiela, muhto davvisámegiella lea eahpitkeahttá viidámus sámegiella Norggas. Julevsámegiela ja oarjilsámegiela leat jáhkkmis unnit go duhát geavaheadđi. Viehka unnán olbmot odne máhttet nuortalašgiela/golttágiela ja bihtánsámegiela Norggas.

Nuortalašgiella/golttágiella lea odne Máttá-Várjjaga gielddas. Sámii giellalávdegotti addin dieđuid mielde leat Norggas hárvves olbmot guđet hálddašit nuortalašgiela/golttágiela eatnigiellan. Eanaš nuortalaččat/golttálaččat orrot Suomas ja Ruoššas, main giella ain geavahuvvo. Davvisámegiella hálljuvvo eanaš Finnmárkku fylkkas ja Romssa fylkkas, ja Dielddanuori ja Evenášši suohkaniin Nordlánddas. Norggas julevsámi giellaguovlu lea Nordlándda fylkkas, ja dat ollá máddin Sáltovuonas davás Bálága

suohkaniin. Divttasvuotna lea odne dat suohkan mas eanaš julevsámegielačačat orrot. Bihtánsámi biras lea odne suohkaniin Sálttus, Báidaris ja Bodeaju ja Fuoskku osiin. Norggas oarjilsámi giellaguovlu ollá davvin Sáltoduoddaris máttás Engerdálii Hedmárkui, ja oarjilsámit orrot bieđgguid unna servodagažiin.

UNESCO áitojuvvon gielaid³ rukses listtus davvisámegiella lea luohkkáduvvon áitojuvvon giellan, ja oarjilsámegiella ja julevsámegiella leat fas luohkkáduv-

² Sámegielaide geavaheami guorahallan. Sámii ealáhus- ja guorahallanguovddáš, Deatnu golggotmánnu 2000

³ http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html

von bahás áitojuvvon giellan. Nuortalašgiella/
golttágiella, bihtánsámeigiella ja upmesámeigiella
leat luohkkáduvvon jápma giellan Norggas. Sivva
manne oarjilsámeigiella adnojuvvo bahás áitojuvvon
giellan, lea dat go eanaš oarjilsámeigielalaš olbmot
leat ádjá ja áhku buolvvas. Viehka unnán mánát ohp-
pet giela, ja ain hárvvibut leat sii guđet hállet giela.
Julevsámeigiela dáfus, de celkojuvvo ahte dušše
unna mánnálogoš ohppet sámeigiela ja hirbmat
hárvásat hállet giela. Nuorat giellageavaheadjjit
leat doannggit hállat giela ja válljejit danne geavahit
skandinávialaš giela.

Sámeigiella lea nannoseabbo dain guovlluin main
giella lea leamaš bissánkeahtá gulahallan- ja
ovttastallangiellan. Dás lea sáhka ovddimusat
davvisámeigielalaš guovlluin mat leat sámeigiela
hálddašanguovllus Finnmárkkus. Dáin guovlluin
leat ollu mánát geain sámeigiella lea ruovttugiel-
lan jogo oktogiellan dahje nubbi ruovttugiellan
dárogiela dahje eará giela bálddas. Sámeigiella lea
oluide beaivválaš gulahallan- ja ovttastallangiella
dáin guovlluin. Sámeigiella lea maid oinnolaš báike-
gottiin ollu eanebut go eará sámi guovlluin. Dát
sámeigielalaš birrasat leat leamaš ja leat ain dálge
dehálaš resurssat davvisámeigiela ovdánepmái
maiddá earáge davvisámeigiela guovllud osiinge,
ja daid rolla lea dehálaš kultuvrralaš ja gielalaš
bissovašvuhtii oppa sámi servodagas.

Davvisámeigiela guovllus leat mearrasámi ja márko-
sámi guovllut erenoamážit gillán dáruiduhttin-
deattu. Ollu dáin guovlluin giellamolsunproseassa
lea ollen viehka guhkás. Dáin guovlluin ferte jáhkkit
sámeigiela ain mannat maŋás, go dain leat unnán
mánát geain lea sámeigiella ruovttugiellan. Go
gielalaš bissovašvuhta boatkana buolvvas bulvii,
de dat dagaha ahte mánga mearrasámi ja márko-
sámi suopmana leat jávkamin. Maŋimuš logiid
jagiid leat dattetge rahčan ealáskahttit kultuvrra ja
giela mángga mearrasámi guovllus ja márkosámi
guovlluin. Go Gáivuona suohkan šattai sámeigiela
hálddašanguovllu oassin, de dat lea ollu váikkuhan
dasa, ahte sámeigiella lea ovdánan guovllus.

Julevsámeigiela ja oarjilsámeigiela dáfus, de dat leat
maŋimuš logiid jagiid ovdánan veaháš. Mánáidgárd-

dit leat vuodđuduvvon main oarjilsámeigiella dahje
julevsámeigiella lea váldogiella, ja mánga oahppi
dál ožžot oahpahusa jogo oarjilsámeigielas dahje
oarjilsámeigillii, dahje jogo julevsámeigielas dahje ju-
levsámeigillii. Dattetge fertet dadjat ahte sámeigiella
odne lea rašis dilis dáin guovlluin. Dáin guovlluin leat
unnán báikegottit main sámeigiella lea oinnolaš oassi
olbmuid beaivválaš gulahallan- ja ovttastallangielaš,
ja unnán bearrašiin lea sámeigiella ruovttugiellan.
Dainnago sámeigiela bissovašvuhta beaivválaš
giellan lea boatkanan, de ollu mánát ja nuorat geat
oahpahallet sámeigiela, eai gula sámeigiela olbmuid
gulahallangiellan eai iežaset bearrašiin eaige iežaset
báikegottisge. Dat čuohtá guđege oahpahalli sá-
nevárrái ja giellahálddašandovdui.

HUMBOLDT-UNIVERSITEHTA DAVVI-EU-
ROHPA INSTITUHTTA, MII LEA BERLIINNAS,
jođiha bihtánsámeigiela ja upmesámeigiela
duođaštanprošeavtta (Ume and Pite Saami
Documentation Project). Prošeavtta ulbmil lea
ráhkadit ođđaáigásaš sátnelisttuid, oanehis
giellaoahpalaš čilgehusaid, ovddežis vurkeju-
vvon jietnabáttiin čálihemiid ja čielggadeami
dain morfofonologalaš alternašuvnnain mat
leat dán guovtti sámeigielas. Odne hállet 10-15
olbmo bihtánsámeigiela, ja eatnašat sis orrot
Ruotas. Norggas Sálttu bihtánsámesearvi lea
ásahan vuodđudusa man namma lea Duod-
dará ráffe. Vuodđudusa ulbmil lea ovddidit
bihtánsámi giela, kultuvrra ja ihčodaga bihtán-
sámi guovlluide Norgga bealde. Vuodđudus
áigu hukset bihtánsámi guovddáža.

Nuortalaš ja bihtánsámeigielalaš birrasiin leat dov-
dahan beroštumi ealáskahttit nuortalašgiela ja
bihtánsámeigiela. Nuortalašgielas/golttágielas lea
nannosat giellabiras Suoma bealde rájá go Norgga
bealde rájá. Bihtánsámeigiela dáfus, de dilli lea nu
ahte leat hirbmat unnán hállit Ruota bealde.

Sámegielaidd iskkadeamit

Raporttas guovttegielalašvuoda birra sámegiela hálddašanguovllu gielddain, maid Gielda- ja guovlodepartemeanta ráhkadahtii jagi 2002⁴, bođii ovdan ahte leat stuorra erohusat hálddašanguovllus ee. gielddaid sámegiela bargiid loguid dáfus: Kárášjogas ja Guovdageainnus badjelaš 80 %, Deanus 48 %, Unjárggas 40 %, Gáivuonas 26 % ja Porsággus 21 %.

Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallan maid Davviriikkaid sámi instituhtta čadahii Kultur- ja girkodepartemeantta ovddas jagi 2007⁵, čájehii ahte eanaš almmolaš orgánat maid sámelága giellanjuolggadusat geatnegahttet, eai dievvasii ollašuite lága gáibádusaid. Deba ii leatge sámegiela hálddašanguovllu olbmuid sihkarastojuvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela dan muddui go giellanjuolggadusat mearridit. Dainnago Divtasvuona suohkan ja Snoasa suohkan bohte mielde hálddašanguovlui maŋŋágo namahuvvon iskkadallamat čadahuvvojede, de eai leat vel logut mat muitalit galle sámegielaš bargi leat dáin suohkaniin.

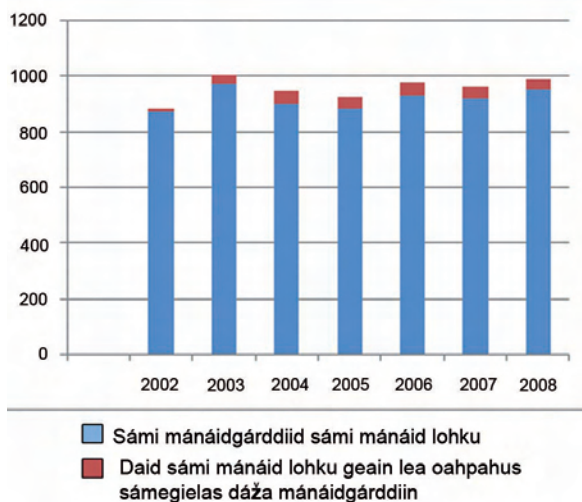
Maidái Sámedikki giellaikkadeamitge čájehit ahte buohkanassii sámegiela geavaheapmi lea unni almmolaš etáhtain⁶, muhto sodju lea dasa ahte sámegiella geavahuvvo eambo gielddalaš doaimmahusain go stáhtalaš ja fylkkagielddalaš doaimmahusain. Sámedikki iskkadeapmi jagi 2008 čájeha ahte eai leat stuorra nuppástusat sámegiela geavaheamis ovdeš iskkademiid ektui dain guovlluin main iskkadeamit leat čadahuvvon.

Mánáidgárddit ja vuodđooahpahus

Jagi 2008 ledje 41 sámi mánáidgárddi Norggas, main ledje sullii 950 sámi máná. Eanaš mánáidgárddit leat Finnmárkkus. Sámi mánáidgárddiid lohku lea maŋimuš jagiid bisson viehka dássidit. Sámi mánáid guđet leat dáža mánáidgárddiin, sáhttet oazžut fáldaldahkan oahpahallat sámegiela. Dát fáldaldat leat lassánan maŋimuš jagiid. Jagi 2008 ožžo 19 dáža mánáidgárddi main leat sámi mánáid, doarjagiid lágidit sámegiela oahpahusa.

MÁNÁIDLOHKU SÁMI MÁNÁIDGÁRDDIIN 2002-2008.

Gáldu: Sámediggi

Skuvlajagi 2008-2009 lea 1043 oahppis oahpahus sámegielas vuosttasgiellan, ja 1474 oahppi ožžot oahpahusa sámegielas nubbegiellan (2 dahje 3)⁷. Eanaš oahppit, 2339, ohppet davvisámegiela. Sis 997 oahppis lea davvisámegiella vuosttasgiellan. 77 oahppi ohppet julevsámegiela; sis 27 oahppis julevsámegiella lea vuosttasgiella, ja 101 oahppi ohppet oarjilsámegiela. Sis 19 oahppis lea oarjilsámegiella vuosttasgiellan.

Unnán nuppástusat leat mannan skuvlajagi ektui. Dalle 1027 oahppi ohppe sámegiela vuosttasgiellan, ja 1515 oahppi ohppe sámegiela nubbegiellan (2 ja 3). Skuvlajagi 2007-2008 ožžo 2354 oahppi oahpahusa davvisámegielas, ja sis 984 oahppi ohppe dan vuosttasgiellan. 79 oahppi ožžo oahpahusa julevsámegielas; sis 25 oahppi ohppe julevsámegiella vuosttasgiellan. 109 oahppi ožžo oahpahusa oarjilsámegielas, sis 18 ohppe dan vuosttasgiellan.

Joatkkaoahpahusas skuvlajagi 2006-2007 ledje 285 oahppi ja fidnooahppi guđet ožžo oahpahusa sámegielas.⁸ Dát lea veaháš hedjoneapmi skuvlajagi 2005-2006 ektui, go dalle ledje 305 oahppi ja 5 fidnooahppi geain lei oahpahus sámegielas. Čieža fylkkasuohkanis oahppit ožžot oahpahusas same-

⁴ Golut mat guovttegielalašvuoda geažil leat gielddain ja fylkkagielddain. Bargojoavkku raporta.

Gielda- ja guovlodepartemeanttas miessemánus 2002.

⁵ Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallan. Sámi Instituhtta, 2007.

⁶ Sámediggi galgá juohke njealját jagi čadahit giellaikkadeami, gč. sámelága § 3-12. Iskkadeamit leat lohkamassii dás: www.samediggi.no.

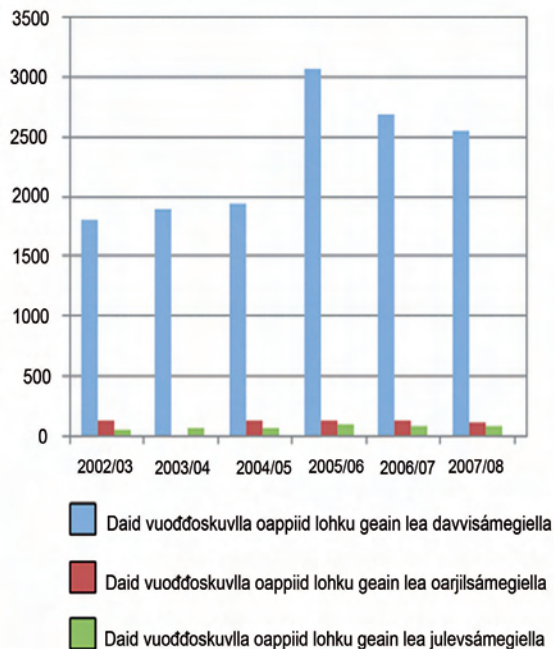
⁷ Gáldu: Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádat (Grunnskolen informasjonssystem (GSI))

⁸ St.died. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka

gielas joatkkaskuvllain ja golmma bođolaš skuvllas. Eanaš oahppit/fidnooahppit ožžot oahpahusa sáme-gielas Finnmárkkus (139) ja Romssas (92). Nordlánd-dasge ožžot oahpahusa sáme-gielas (38 oahppis 23 ohppet davvisáme-giela, 11 julevsáme-giela ja 4 oarjilsáme-giela), ja Oslos fas ledje jagi 2007 golbma oahppi guđet ohppe sáme-giela, ja Akershusas okta oahppi. Oarjilsáme-gielas lei oahpahus Hedmárkkus (2 oahppi), Lulli-Trøndelágas (2 oahppi) ja Davvi-Trøndelágas (8 oahppi).

OAHPIT GEAIN LEA SÁMEGIELLA VUOĐĐOSKUVLLAS 2002-2008

Gáldu: GSI

«Samiske tall forteller 1» – komentejuvvon statistihkka jagi 2008 maid Sámi statistihka⁹ fágalaš guorahallanjoavku lea ráhkadan, čájehit ahte daid vuodđoskuvlaoahppiid lohku geain lea sáme-giella fágan, duppalastojuvvui dan 17 jagis, mat vásse 1990 rájis 2007 rádjai. Dát deattuha ahte beroštupmi lassána das ahte mánát galget oažžut oahpahusa sáme-gielas. Seammás fágalaš analysajoavku deattuha ahte mañimuš guovtti jagis sáme-giela oahpalliid buohkanas lohku lea njeadjan mealgat – 3055 oahppis skuvlajagi 2005-2006 gitta 2542 oahppái skuvlajagi 2007-2008. Čilgehus dasa lea várra ahte fágaplána “sámi giella ja kultuvra” heaitihuvvui jagi 2006, muhto fágalaš guorahallanjoavku oavvilda leat siva divaštallat nubbegiellaevttuidge erenoamážit. Sáme-giela dáfus vuosttasgiellan, de fágalaš analysajoavku čujuha dasa ahte mii várra leat juksamin daid oahppiid bajimuš logu guđet sáhttet válljet sáme-giela vuosttasgiellan otnáš fálddagaid ja ortnegiid mielde.

Oarjilsáme-giela dáfus, de oahppiid lohku lea njiedjan 123 oahppis jagi 2005-2006 gitta 105 oahppái jagi 2008-2009. Daid oarjilsáme-giela oahppiid lohku guđet ohppet oarjilsáme-giela vuosttasgiellan, lea dattetge njealjegeardásaččat sturron 11 jagis.

Julevsáme-giela dáfus, de oahppiid lohku lea njiedjan 88 oahppi rájis skuvlajagi 2005-2006 gitta 79 oahppi rádjai jagi 2008-2009. Daid oahppiid lohku guđet ohppet julevsáme-giela vuosttasgiellan, lea dattetge sturron 18 oahppis gitta 25 oahppái logi jagis. Gáv-potsuohkaniin oahppiidlogu lassáneapmi lea leamaš 415 % 17 jagis.

⁹«Samiske tall forteller 1». Komentejuvvon statistihkka 2008. Sámi allaskuvla, raporta 2/2008.

MAKKÁR VÁSÁHUSAT LEAT GIELLAEALÁSKAHTTIMIS EARÁ RIIKKAIN¹⁰

Máilmmis leat mánga duhát giela, ja dat lohku sorjá das maid mii oaivvildit gielain, ja stáhtat eai leat go badjelaš guokte čuođi. De dalle lea čielggas ahte eanaš dáin máilmmi gielain eai leat stáhtain eanetlohkogielat. Stuorra oassi dain gielain mat eai leat stáhtagielat, leat unnit eanet áitojuvvon gielat. Dat mearkkaša ahte giellamolsašupmi dáh-páhuvvá unnitlohkogielas stáhta eanetlohkogillii bearrašiin ja báikkálaš servodagain main olbmot árbevirolaččat leat geavahan unnitlohkogiela. Dainnago unnitlohkogiella hárvvibut ja hárvvibut sirdašuvvá lunddolaččat buolvvas bulvii ruovttuin, de áiggi mielde dađistaga unnu daid olbmuid lohku guđet máhttet gielaset dievas eatnigiellan. Jos giellamolsašupmi dáh-páhuvvá almmá mange caggama haga, de loahpas ii báze ii oktage eatnigielalaš olmmoš.

Dakkár giellamolsašupmái mii gávdnat siva erenoamážit dan duohtadilis, ahte eanaš álgoálbmogiid unnitlohkogielat leat árbevirolaččat gielat main lea unnán árvu. Dán áiggi lea dábálaš ahte dáid gielaide hállit hálddašit guokte giela, go earret eatnigielaset sii hállet maiddái stáhta eanetlohkogiela. Guovttegielalaš vanhemaht sáhttet válljet goappá giela soai galgaba oahpahit mánáidasaska ruovttus. Dakkár dilis láve dat giella vuoittahallat mas lea unnimus árvu, namalassii dávjjimusat unnitlohkogiella.

¹⁰Dán kapihttala čálii vuosttasamanuensa Jon Todal, Sámi al-laskuvla.

UNESCO kárta áitojuvvon gielain

MOATTI BUOLVVA ÁIGGI leat čuđiid mielde gielat jávkan. Guovvamánu 21. b. 2009, mii lei Riikkaidgaskasaš eatnigiella-beaivvi, UNESCO almmuhii [elektruvnnalaš veršuvnna organisašuvnna átlasis mii čájeha mat gielaide leat áitojuvvon máilmmis](#). Dát elektruvnnalaš reaidu fállá ođasmahttojuvvon dieđuid dan sullii 2500 áitojuvvon gielas, mat leat máilmmi miehtá, ja dan reaiddu sáhttet geavaheaddjit aiddostit ja áigádit. Átlasis lea vejolaš ohcat mángga kriteria mielde, ja áitojuvvon gielat leat ordnejuvvon viđa dássái: Eahpesihkkaris gielat, čielgasit áitojuvvon gielat, bahás áitojuvvon gielat, jábmejassii áitojuvvon gielat ja jápmán/jávkan gielat. www.unesco.no

Ealáskahttin

Áitojuvvon unnitgiellaservodagain leat dávjá fámut mat vuostálastet giellamolsuma unnitlohkogielas eanetlohkogillii. Sii geain lea dakkár vuosteháhu giellamolsumii, oaivvildit ahte guovttegielalašvuoha ii galgga leat gaskaboddosaš dilli, mas olbmot hilgut iežaset eatnigiela eanetlohkogiela dihtii. Guovttegielalašvuoha galgá joatkit buolvvas bulvii. Vai dat lea vejolaš, de lea dárbu buoridit unnitlohkogiela árvodási nu ollu servodatsurggiin go vejolaš, ja vai unnitlohkogiela lea olbmuide dohkálaš välljet.

Jos giellamolsun lea joavdan dan muddui ahte ii šat leat vejolaš dahje lea váttis vánhemiidda oahpahit dan mánáidasaset, de mánáidgárddit ja skuvla šaddet dađe dehálat giellajoregin main vel lea vejolaš sidjiide nannet unnitlohkogiela sajádaga, geat dan háliidit. Dan barggu, mas ulbmil lea nanusmahttit áitojuvvon unnitlohkogielaid ja jorgalahttit giellamolsašuvvama, mii sáhttit gohčodit gielalaš ealáskahttimin. 1960- ja 1970-jagiid rájis dáláži mii leat vásihan mánga gielalaš ealáskahttinlihkadusa máilmmi miehtá.

leš alddis lea čielggas ahte áitojuvvon unnitlohkogielaid ealáskahttimii leat buoremus vejolašvuodat lihkostuvvat rikkis ja demokrátalaš servodagain. Árra ja oahpes ovdamearka oarje-eurohpalaš giellaealáskahttimis lea dattetge riika mii daid áiggiid lei geafes stáhta. Manjágo ledje luovus beassan Stuorrabritánias 1920-logus ođđa irlándalaš stáhta vuoruhii ealáskahttit iragállálaš giela dehálažžan. Ruovttugiellan iragiela geavahii dušše unna unnitlogoš 1920-logus, muhto symbolan iralaš našuvdnii eiseválddit atne dán giela hui dehálažžan. Ovdal iragiella lei leamaš eanetlohkogiella sullos, muhto allaárvosaš eangalasgiella lei njuohkánahttán iragiela, nu ahte šattai dihto guovlluin dušše ruovttugiellan. Nuorra iralaš stáhta almmolaš politihkka lei ahte iragiella galgá ealáskahttojuvvot buot iralaččaid ruovttugiellan riikka miehtá. Dat ii lihkoštuvvan, muhto dainnago oahpahušvuogádagas lea sadji iragillii, de odne dili mielde viehka stuorra oassi iralaččain máhttet iragiela. Manimus jagiid leat iragielalaš skuvllat mat oahpahit giellalávgomáille mielde iragiela, lassánan dađistaga. Dáid skuvllaid gielalaš bohtosat leat buorebut go iragiela árbevirolaš oahpahuš bohtosat.

Iragiella lea dattetge spiehkastat dainnago hárvé stáhta dáhttu dahkat áitojuvvon unnitlohkogiela iežas boahtteáigásaš váldogiellan.

Giellaealáskahttima ovdamearkkat

Sámepolitihkalaš ja giellafágalaš birrasat leat eanaš bargan ovttrasáđiid golmmalágan olgoriikkalaš gielaservodagaiguin. Vuos lea leamaš guhkes árbevierru bargat ovttas eará suoma-ugralaš giellaservodagaiguin gielladieđalaš suorggis. Nuppádassii, de sámi politihkárat leat 1970-logu rájis bargan ovttas álgoálbmotpolitihkáriiguin máilmmi miehtá. Goalmádassii, de sámi ásašusain lea 1990-logu rájis leamaš dihtolágan giellapedagogalaš ovttasbargu Eurohpa unnitlohkosaš giellajoavkkuiguin, guđet eai ane iežaset álgoálbmogiin.

Dás namahan moadde ovdamearkka giellaealáskahttimis mii lea dáhpáhuvvon álgoálbmogiin ja eurohpalaš unnitlohkosaš čearddain.

Ovdamearkkat álgoálbmotgielaid ealáskahttimis
Álgoálbmogiin erenoamážit ruonáeatnanlaččat ja maorit guđet orrot Aotearoas/Ođđa Zealánddas, leat dahkan ollu nanusmahttin dihtii iežaset gielaid, ja Ruonáeatnamis ii báljo leat vejolaš gohčodit inuihtagiela áitojuvvon giellan šat. Dihto áiggi ruonáeatnama giella orui vuoittahallamin dánskkagillii, ja maorigiela mii lea Aotearoas/Ođđa Zealánddas, áitá ain eangalasgiella, mii lea eanetlohkogiella.

1980-logus čuožžillii mánáidgárdelihakadus maoriálbmogis mii lea Aotearoas/Ođđa Zealánddas. Maori-giella lea polynesalaš giella maid olbmot hálle Aotearoas/Ođđa Zealánddas ovdalگو eangalasalmát ihte dohko. Mánáidgárdelihakadusa ulbmil lei oahpahit maori-kultuvrra ja maori-giella nuoramus mánáide. Dat dáhpáhuvai dakkár dilis mas hui unnán mánát gulle gielaset ruovttus. Eatnašat sis guđet máhtte maorigiela ledje dalle badjel 50 jagi boarrásat, ja eangalasgiella lei šaddan beaivválaš giellan eanaš maoribearrašiin, muhto ii buot bearrašiin gal.

Aotearoas/Ođđa Zealánddas háliidus lei ahte nuoramus mánát galge beassat leat boarrásat olbmuid luhtte guđet máhtte maorigiela eatnigiellan. Dan sii čađahedje ođđavugiid hutki mánáidgárddiin,

main namma lei Te Kōhanga Reo. Te Kōhanga Reo lea maōrigiella, ja mearkkaša "giellabeassi". Giellabesiin galge hállat duššefal maorigiela, ja vuorrasat maori-gielallaččat galge mánáidgárddis bargat ja leat mánáid giellalaš ovdagovvan.

Maid sii čađahedje giellabesiin Aotearoas/Ođđa Zealánddas, ii lea prinsihpalaččat mihkkege ođđasiid. Eará báikkiin máilmmis ledje jo ovddežis sihke giellalávgománáidgárddit ja giellalávgoškovvllat. Mii lei ođas dán giellabesiin, lei dat go sii dáinna lágiin oahpahedje dakkár álgoálbmotgiela mii lei nu vuolegis árvvus ja rašis dilis go jo sáhtii leat. Giellabesiid erenoamášvuolta lea datge ahte dat deattuhit dehálažžan oahpahit mánáide árbevirolaš kultuvrra.

Te Kōhanga Reo lea hirbmat bures lihkostuvvan, ja hui ollu maorimánát leat álggu rájis, namalassii 1980-logu rájis, beassan mánán leat giellabeassemánáidgárddis. Dađistaga leat maid ráhkadan skuvlavuogádaga mas maōrigiella geavahuvvo skuvlafágaid oahpahušgiellan. Giellabeassemánáidgárddiid mánát sáhttet álgit daidda skuvllaide, ja dáinna lágiin buoridit iežaset giellahálddašeami gitta allaskuvladasáái. Allaskuvllatge leat main geavahit maorigiela.

Maiddá Hawaii-sulluinge lea dakkár lihkadus mii lea ráhkadan vuogádaga mii sulastahtá dasa mii lea Aotearoas/Ođđa Zealánddas. Hawaii-sulluid boares (eangalasgiela ovdalaš) giella lea maid polynesalaš giella. Hawaii-lihkadus ii leat viidánan nu ollu go Aotearoa dahje Ođđa Zealándda lihkadus.

Lihkadus Te Kōhanga Reo lea leamaš viehka mávssolaš ovdamearka eará álgoálbmogiidda das mii guoská giela ealáskahttimii. Maōritge (guđet orrot rikkis ja demokrátalaš stáhtas) leat árrjalaš oasálastit álgoálbmotkonferánsain ja giellakonferánsain main sii mitalit iežaset bargguid birra maiguin ealáskahttet gielaset. Te Kōhanga Reo lea dan geažil viehka dovddus eará álgoálbmogiidda.

Ovdamearkkat eurohpalaš unnitlohkogielaid ealáskahttimis

Oarje-Eurohpasge leat mánga čearddalaš giela mat leat seamma dilis go sámegeallage Skandináviás, vaikko dát giellajoavkkut eai čilgejuvvo álgoálbmogin. Dán gielain leat omd. báskalašgiella ja

katalánagiella maid eahpitkeahhtá nanusmuvvan Espánnjas Franco-stivrra gahččama maŋŋá 1970-logu. Stuorrabritánnias leat 1960-logu rájis rahčan ealáskahttit kymrigiela Walesas, ja maŋŋá maid dái geallagiela Skotlánddas. Muhto dan botta go skotlándda geallagiella lea viehka stuorra deattu vuolde, de giela ealáskahttin bures orru lihkostuvvamin Walesas. Sihke skotlándda geallagiella ja kymrigiella leat keltalaš gielat, muhto dat leat gielladieđalaččat viehka sierraláganat, maiguin hállit eai eisege gulahala gaskaneaset. Guktuid giellaid áitá eangalasgiella.

Ovddeš áiggi olbmot hálle kymrigiela Walesa miehtá, ja ovdalaš go eangalasalmát bohte Stuorrabritánniai, de kymrigiella geavahuvvui ain viidát guovllus. Jagi 1901 álbmotlohkan čáhjihii ahte Walesa álbmogis bealli hálai kymrigiela. Okcilogi jagi maŋŋá, jagi 1991, walisalaččain 19 % máhtte gielaset. Logut čákehít viiddis giellamolsuma vaikko lohkamis eai váldojuvvoše vuhtii olbmot guđet fárrjeit Eangalánddas.

1960-logu rájis olbmot guđet beroštit kymrigiela boahhteáiggis, leat jođihan árrjalaš ángirusšama ealáskahttin dihtii giela. Vuos lei doarru oidnosii buktin dihtii giela (omd. kymrigielalaš báikenamaid oazžuma dihtii geaidnogalbbaide ja kárttaide), dasto vuoigatvuođa dihtii geavahit giela servodaga buot surggiin. Maiddá mediagiellage lea leamaš doarruma guovddáži, omd. lea ásahuvvon sierra kymrigielalaš TV-kanála.

Dát visot lea leamaš hirbmat dehálaš buoridan dihtii unnitlohkogiela árvvu ja dáinna lágiin bissehit ruovttuid giellamolsuma kymrigielas eangalasgillii. Muhto stuorámuš doarru lea leamaš skuvllas. Kymrigiella lea odne buohkaid geatnegas fága guđet vázzet vuodđoskuvlla Walesas. Daidda oahppiide guđet eai hála kymrigiela ruovttuin, lea vejolaš välljet mánggalágan giellalávgoškovvllaid, main kymrigiella lea oahpahušgiella muhtun fágain dahje buot fágain.

Dat ollu resurssat mat leat geavahuvvon kymrigiellii Walesas, leat buktán bohtosiid. Jos mii atnit álbmotlohkamiid gáldun, de mii oaidnit ahte kymrigielaláččaid lohku dál vuosttamuš geardde čuođi jagis lea lassánišgohtán. Jagi 2001 ál-

bmotlohkamis álbmogis 21 % dieđihedje iežaset kymrigielalažžan. Giela boahhteáigái lea erenoamáš dehálaš ahte nuorain stuorát proseantaoassi go gaskaleamos buolvvas máhttet hállat kymrigiela. Dán ovdáneami lei vejolaš oaidnit jo jagi 1991 álbmotlohkamis.

Kymrigiela ovdáneami Walesas ii leat vejolaš eará láhkai čilget go árjjalaš ealáskahttinbarggu ja diđolaš almmolaš giellaplánema boađusin.

Vásáhusaid geavaheapmi ođđa dillái

Áitojuvvon gielaid ovdamearkan namahuvvui iragiella, ruonáeatnangiella, báskalašgiella, katalána-giella, maorigiella, hawaii-giella, skotlándda geallagiella ja kymrigiella. Buot dain giellaservodagain čađahit árjjalaš ealáskahttinbargguid. Gielladilit leat sierraláganat, iige leat vejolaš mekánalaččat geavahit vásáhusaid sámeguovlluin. Muhto buot dáid giellaservodagaid oktasáš dovdomearka orru leamen dat, ahte ealáskahttinbarggus leat deat-tuhan giela mánáidgárddiin ja skuvllain. Giella-beassemánáidgárddit ja giellalávgoaskuvllat leat dehálaččat. Giela oidnosii buktin ja dan árvvu buorideapmi galget sihkkarastit ahte vanhemat ain oahpahit iežaset unnitlohkogiela mánáidasaset. Mánáidgárddit ja skuvllat galget dalle oahpahit mánáide giela go vanhemat eai nákke dan dahkat vaikko vel sii háliidivčče.

Árvaluvvon ođđa láhka nationála unnitloguid ja unnitlohkogielaidd birra Ruotas

Ruottilaš ráđdehus lea ođđajagemánu 29. b. 2009 geigen Láhkaráđđái ođđa árvaluvvon lága nationála unnitloguid ja unnitlohkogielaidd birra. Árvalusas leat čuovvovaš váldooasit sámegiela hárrái:

Sámegiela, meänkieli ja suomagiela hálddašanguovlu galgá viiddiduvvot. Sámegiela hálddašanguovlu viiddiduvvo 13 suohkaniin – mat leat Árvesjávri, Berg, Härjedalen, Likšu, Málát, Suorsa, Storuman, Strömsund, Upmi, Vualčir, Åre, Älvdalen ja Östersund. Ovdalis gullet Árjjatluovvi, Jiellevárri, Johkamohkki ja Giron hálddašanguovlui.

Láhkaarvalusas leat njuolggadusat suomagiela, meänkieli ja sámegiela geavahanvuoigatvuoda birra, go olbmos lea eiseválddiiguin ja duopmo-stuoluiguin dahkamuš. Dasto leat láhkaarvalusas mearrádusat suomagiela, meänkieli ja sámegiela birra mánáidgárddiin ja boarrásiidfuolas.

Mánáidgárddiid dáfus gielddat galget fállat vanhennolbmuide guđet sihtet dan, dakkár mánáidgárdái saji mas olles doaibma dahje oasit doaimmas čađahuvvojit jogo suomagillii, meängillii dahje sámegillii.

Boarrásiidfuola hárrái árvaluvvo nuppástus sosiála-bálvalusláhkii, mas daddjo ahte suohkan galgá bargat dan badjelii ahte leat bargit geain lea suomagiela, meängiela dahje sámegiela máhttu, go dasa lea dárbu boares olbmuid fuolas.

Geaidnolágádus oazžu bargun eambbo galbet unnitlohkogielaidd báikenamaid. Stáhtalaš ja gielddalaš eiseválddit ávžžuhuvvojit gáhttet unnitlohkogielaidd báikenamaid ja buktit unnitlohkogielaidd oidnosii geaidnogalbbain ja eará mearkkain.

Suomagiela, meänkieli ja sámegiela hálddašanguovllu viiddideapmái biddjojuvvojit 50 milj. ruvnnu, mat mannet stáhtadoarjjan áššáigullevaš gielddaide. Guokte sámi giellaguovddáža ásahuvvojit oarjilsámi guvlui, namalassii Luvlieluspái ja Deardnái.

Ruota sámediggi lea ráđdehusa gohččosa mielde ráhkadan jagi 2008 giellagiehtagirjji gielddaid ja eiseválddiid várás: www.samediggi.se/4009 Giellagiehtagirjji ulbmil lea oidnosii buktit sámegiela ja buoridit bargiid sámegiela máhtu, muhto maiddái oáččuhit álbmoga eambbo geavahit sámegiela go sis lea dahkamuš eiseválddiiguin. Giellagiehtagirjji leat čielga árvalusat dasa, makkár vuogi mielde sámegiela bargu galgá doaimmahuvvot gielddas, ja giellaprográmmaide ja doaibmaplánaide mállet. Dasto lea das vel formulára gielladili kártema várás.

lieredh oahppat

Ulbmilat, hástalusat,
guhkesáigásaš strate-
giiat ja doaibmabijut

OAHPPAT:

Nannet oahpahusa davvi-, julev- ja oarjilsámegielaš ja -gillii buot dásiin

Bearaš lea deháleamos joret mas bidjat vuođu mánáid gielalaš ovdáneapmái. Ollu sámi mánát ožžot álggu rájis jo sámegiela eatnigiellan – ollu sámi mánát maid ožžot guokte eatnigiela, sámegiela ja ovtta eará giela, dávvimusat dárogiela. Muhtun vanhemat eai dattetge hálldaš sámegiela eaige dan geažil sáhte oahpahit mánáidasaset sámegiela eatnigiellan.

Sámegielaid ealáskahttinbarggus lea dat giellabargu maid mánáidgárddit ja skuvllat dahket, erenoamáš dehálaš, gč. kapihttala Makkár vásáhusat leat giella-ealáskahttimis eará riikkain. Giellabeassemánáidgárddit ja giellalávgošskuvllat leat dehálaččat. Mánáidgárddiin ja skuvllain lea dehálaš bargun oahpahit sámegiela mánáide dain dáhpusain main vánhe-

mat ieža eai máhte sámegiela, muhto háliidit ahte sin mánát galget šaddat sámegielažžan.

Mánáidgárdi lea dehálaš go mánát galget oahppat sámegiela buori ovttasdoaibmangiellan. Dain guovlluin main sámegiella ii leat olbmuid ovtta-tallangiella, lea erenoamáš dehálaš bidjat vuođu máná sámegiela ovdáneapmái jo mánáidgárddis. Danne lea dehálaš ahte dilálašvuođat láchčojuvvojit nu, ahte lea vejolaš buoridit sámi mánáidgárd-fálaldagaid ja mánáidgárddiid sisdoalu davvisámi, julevsámi ja oarjilsámi guovlluin ja maiddá stuoribuš gávpogiinge.

Go mánát skuvlaáiggi miehtá ožžot oahpahusa sámegielaš ja sámegillii, de dat buorida sin sámegiela máhtu, ja dat válmmašta sin searvat sámi servodahkii dievasgielažžan. Ulbmil lea sihkkarastit fálaldaga oážžut sámegiela vuođđooahpahusa sidjiide geain lea vuoigatvuohta dasa sihke davvisámi, julevsámi ja oarjilsámi guovlluin. Oahpahusa vuođus galget leat buorit válljodatárvoštallamat. Buorit sámi oahpponeavvut mearkašit ollu dán oktavuodas.

Jáhku lea ahte oahpahusa válljodat ja buorre diehtujuohkin sámegiela oahpahusfálaldagaid birra, váikkuhit dasa man olut válljejit sámegiela skuvlaáiggi miehtá.

Nu orru leamen, ahte viehka ollu sámi oahppit heitet oahpahallamis sámegiela go heitet mánáidgárd-

dis ja álget skuvlii, go guđđet mánáidskuvlla ja álget nuoraidskuvlii, ja go guđđet vuodđoskuvlla ja álget joatkkaskuvlii. Jagi 2008 mannosáš raporta mii lea Norgga mánáidáitara, Ruota mánáidáitara ja Suoma mánáidáitara ovttasbargoproševttas, man namma lea Sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuohta mieldeváikkuhussii ja dadjamuššii, čájeha ahte sihke oahpponeavvodilli, oahpaheaddjidilli ja skuvlajođihangotti miellaguottut leat dehálaš váikkuheaddji bealit mat sáhttet čilget manne nu ollu oahppit heitet oahpahallamis sámegeiela. Vai nanusmuvvá vuodđu oaččuhit olbmuid válljet dakkár fidnooahpu mas sámegeielalaš máhttu dárbbášuvvo, de lea dehálaš ahte oahppiin leat sámegeielas buorit oahpahallanfálaldagat skuvlaáiggi miehtá.

Go dilálašvuodát láchčojuvvojit nu, ahte mánáid vanhemat ja earátge guđet leat mánáid birra, ožžot vejolašvuoda oahppat sámegeiela seammás go mánát ieža oahpahallet sámegeiela mánáidgárddis ja skuvllas, de máná sáhtta oažžut doarjaga iežas giellaoahpahallamii. Go báikegottiin ja gávvpogiin leat dakkár deaivvadanbáikkid main lea lunddolaš sámástit, det datge váikkuhit dasa ahte sámegeiella sáhtta šaddat lunddolaš servvoštallangiellan.

Dehálaš lea oaččuhit olbmuid váldit alit oahpu davvisámegeielas, julevsámegeielas ja oarjilsámegeielas, ja earáge oahpuid main lea dárba máhttit sámegeiela, vai huksejuvvo sámegeielas diehtovuodđu servodahkii, ja vai bargoaddit fidnejit bargiid geain lea buorre sámegeiela máhttu. Nuorat berrejit diehtujuohkimiin ja dieđuiguin mat leat sidjiide addojuvvon sámegeiela oahpahallanvejolašvuodaid birra, movttiiduvvat válljet sámegeiela oahpu. Dasto lea dehálaš ahte leat buorit ja ovddalgihtii árvidahtti fálaldagat oahppiide, guđet vejolaččat háliidit váldit alit oahpu davvisámegeielas, julevsámegeielas ja oarjilsámegeielas.

Sámelaga § 3-8 nanne ahte juohkehaččas lea vuoigatvuohta beassat oahpahallat sámegeiela. Áigumuš lea addit buohkaide guđet dan háliidit, oahpahusa sámegeielas – jogo davvisámegeielas, julevsámegeielas dahje oarjilsámegeielas.

Čuovvovaš čuoggát galget láidestit joatkevaš barguid dán suorggis:

- **Lágidit nu, ahte eanet mánát ožžot sámegeielalaš mánáidgárdefálaldagaid**
- **Lágidit nu, ahte mánáidgárddis mánát árrat movttiidahttojuvvojit geavahit sámegeiela**
- **Lágidit nu, ahte buot oahppit guđet dan háliidit, besset oahppat sámegeiela**
- **Lágidit nu, ahte oahpahusas lea vejolaš dahkat erenoamáš áššiid julevsámegeiela ja oarjilsámegeiela oahpaheamis.**
- **Lágidit nu, ahte leat buorit rápmavevttut sámegeiela oahpahallamii**
- **Lágidit nu, ahte oahpahus sámegeielas ja sámegeilli lea buorre**
- **Movttiidahttit oahppiid joatkit sámegeielain nuoraidskuvllas ja joatkkaskuvllas**
- **Lágidit nu, ahte eanet ja buoret oahpponeavvut leat oahpahusas sámegeielas ja sámegeilli**
- **Lágidit nu, ahte eanet sámegeielalaččat sáhttet váldit ovdaskuvlaoahpaheaddji oahpu ja oahpaheaddji oahpu**
- **Lágidit nu, ahte mánáidgárddiid ja skuvllaid oahpaheaddjit ožžot lasseoahpu ja joatkkaoahpu sámegeielas**
- **Lágidit nu, ahte mánáide, nuoraide ja rávesolbmuide lea álki oažžut fálaldagaid oahppat sámegeiela**
- **Buoridit rávesolbmuide fálaldagaid oahppat davvisámegeiela, julevsámegeiela ja oarjilsámegeiela**
- **Lágidit nu, ahte bearrašatge sáhttet oahpahallat davvisámegeiela, julevsámegeiela ja oarjilsámegeiela.**

Sámi mánáidgárdefálaldagat

Gielddaid geatnegasvuohta sihkkarastit sámi mánáide dakkár mánáidgárdefálaldaga mainna sin giella ja sin kultuvra nanusmuvvá, bohtá čielgasit ovdan mánáidgárdelága paragrafas 8: “Gieldda ovddasvástádus lea atnit fuola das, ahte sámi guovlluin sámi mánáid vástesaš mánáidgárdefálaldaga vuodus leat sámi giella ja kultuvra. Eará gielddain galget dilálašvuodát láchčojuvvot nu, ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra.” Mánáidgárdelága § 2 deattuha ahte

mánáidgárdi galgá vuhtii váldit sámi mánáid giela ja kultuvrra: "Sámi mánáidgárddiide lea dakkár eaktu, ahte dain galget leat bargit guđet dovdet sámi giela ja kultuvrra."

Odne leat iešguđetlágan sámi mánáidgárddit. Mánnga mánáidgárddi geavahit sámeigiela beaivválaš giellan. Eará mánáidgárddiin leat sihke sámeigiella ja dárogiella gulahallangielat, ja nuppiin fas dušše dárogiella. Mánngga dáža mánáidgárddis leat sierranas sámi ossodagat. Bearašmánáidgárdditge leat, main lea sámi ossodat/ruoktu. Dat, go ovttat mánáidgárddi mánáin lea erohus sámeigiellamáhtus, lea stuorra hástalus go áigumuš lea nannet sámeigiela.

Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rápmaplána cealká ahte "(..) sámi mánát dárbbasit doarjuma vai nagadit seailluhit ja ovddidit gielaset ja kultuvrraset beroškeahtá das gos sii orrot riikkas."

Sámediggi juolluda ruđaid Máhttodepartemeantta bušeahas doarjjan sámi mánáidgárddiide, pedagogalaš ávdnasiid ráhkadeapmái, giellaoahpahussii ja diehtujuohkin-, ovddidan- ja rávven- doaimmaide mat leat sámi mánáidgárddiin ja mánáidgárddiin main leat sámi mánát. Sámediggi bargá ovttasráđiid fylkkamánniiguin mánáidgárdesuorggis. Sámediggi lea ráhkadan strategalaš plána sámi mánáidgárddiid várás áigodahkii 2008-2011. Sámedikki ulbmil lea oaččuhit sámi mánáidgárddiide dakkár jođiheami, mas sámi giella ja kultuvra leat guovddázis. Sámediggi danne áigu dán plánaáigodaga vuoruhit sámeigiela, mánáid vuoigatvuođaid, guđege oasálaččaid ovttasbarggu, máhttobuori-deami ja fierpmádathuksema, pedagogalaš ávdnasiid, rekruhttema ja diehtujuohkima ja rávvema. Sámediggi áigu dán áigodaga árvvoštallat sámi mánáidgárddiid doarjagiid.

Fylkkamánni bidjá johtui mánáidgárdepolitihka stáhtalaš doarjagiid hálddašemiinis, mánáidgárdelága geatnegasvuođaiguin ja gielddaid rávvemiin. Fylkkamánni oktii heiveha ja bidjá johtui ovddidanbargguid gielddain ja mánáidgárddiin, ja lágida ovttasráđiid Sámedikkiin sámi mánáidgárdekonferánsaid. Fylkkamánni juohká dieđuid vuoigatvuođaid ja fálddagaid birra, ee. daid mánáidgárdefálddagaid birra mat leat sámi mánáid várás.

MÁRKOMÁNÁK SÁMI MÁNÁIDGÁRDI lea bođolaš mánáidgárdi Skániin Lulli-Romssas. Mánáidgárddi jođiha Várdobáiki sámi guovddáš. Mánáidgárddis leat 18 ollesbeisaji ja 3,2 bissovaš virggi. Mánáidgárdi addá fálddagaid mánáide Evenášši, Skániid ja Dielddanuori suohkaniin. Hárvves mánás lea sámeigiella ruovttugiellan. Muhtun mánát gullet sámeigiela bearašlahtuin, omd. áhkus dahje ádjás. Dárbu livččii eanet sámeigelalaš bargiide, vai sámeigiella gullošii beaivválaččat. Prošeaktabargi, guhte lea barggus golbma beavvi vahkus, lea čalmmustahtán njálmálaš sámeigiela lávlumiin ja duhkorraddamiin, sierranas fáttáiguin, nugo gárdumiin ja guollebivdduin, ja eará fáttáiguin main sámi giella ja kultuvra leat leamaš váldofáttát. Spealutge leat leamaš anus, main lea bálkkašuvuođadagat. Mánát leat leamaš mielde sámeigelalaš birrasis ja eará birrasiin, main deattuhit sámasteami. Mánáidgárddiid bargit leat oaidnán stuorra ovdáneami. Prošeavtta oktavuodas leat maid deattuhan sierrapedagogalaš máhtu bargiid guovttegielalašvuođa birra.

Sámediggi ruhtadii dán golmmajahkásaš prošeavtta guhkesáiggi ángiruššama oassin. Ulbmil lea ahte mánát galget sáhttit oažžut sámeigiela oahpahusa vuosttasgiellan go sii álget skuvlii. Dál prošeaktaáigodaga maŋŋá lea mánáidgárdi álggahan prošeavtta "Oahpat munnje sámeigiela ovdalgo skuvla álgá".

Máhttodepartemeanttas lea bajimuš ovddasástádus mánáidgárdesuorggis válljodaga buorideamis, ja dan stivremis ja ruhtadeamis. Departemeanta juolluda ruđaid Sámediggái kapihttalis 231, poasttas 50. Departemeanta bargá ovttas Sámedikkiin daid ráđđehusa doaibmabijuid čuovvoleamis mat leat ráđđehusa strategiiain mat galget buoridit máhtu ja rekruhttema mánáidgárdesuorgái.

Doaibmabidju 1. Diehtujuohkin mánáidgárdefálaldagaid ásaheami birra sámi mánáid várás

Diehtujuohkin vuoigatvuođaid ja fálaldagaid birra sámi mánáid várás: Buoret dieđut berrejit addojuvvot daid mánáidgárdefálaldagaid birra mat leat sámi mánáid várás, sihke daid mánáid várás guđet leat sámi mánáidgárddiin, ja daid várás guđet leat dáža mánáidgárddiin. Máhttodepartemeanta galgá ovttasráđiid Sámedikkiin juohkit dieđuid vánehemiidda, gielddaide ja mánáidgárdeeaiggádiidda sámi mánáid vuoigatvuođaid birra, ja dange birra makkár fálaldagat ja doarjjaortnegat leat odne.

Diehtujuohkin gielddaide: Sámediggi áigu ráhkadit láidestusgihppaga sámi mánáidgárddiid vástesaš sierra doarjagiid birra, ja das galget maid leat dieđut das makkár doarjagat leat dárogielalaš mánáide guđet leat sámi mánáidgárddiin. Departemeanta galgá juohkit gihppaga.

Departemeanttas, fylkkamánniin ja Sámedikkis lea oktasaš ovddasvástádus ávžžuhit gielddaide ja mánáidgárdeeaiggádiid ásahit mánáidgárdefálaldagaid sámi mánáide.

Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta ja Sámediggi Áigodat: 2009

Doaibmabidju 2. Máhtto buorideapmi mii čalmmustahttá giela

Stuorra hástalus lea gávdat sámezielalaš mánáidgárdebargiid. Máhttodepartemeanta lea

ráhkadan sierra *Strategiija mo gávdat ovdaskuvlaoahpaheaddjiid mánáidgárdái 2007-2011*, mas leat jahkásaš doaibmabidjoplánat. Strategiijas deattuhuvvo ahte “mánáidgárddiin main leat sámi mánát, dárbbasuvvojit bargit geain lea sámezielalaš máhttu”. Maiddái *St.dieđáhus nr. 23 (2007-2008)* *Giella hukse šaldiid* deattuha dárbbaslažžan ahte sámi mánáidgárddiin ja mánáidgárddiin main leat sámi mánát, leat bargit guđet dovdet sámi giela ja kultuvrra. Máhttodepartemeanta áigu álššaleappot geahččalit gávdat eanet ovdaskuvlaoahpaheaddjiid mánáidgárddiide, daid mielde maid sámezielalaš ovdaskuvlaoahpaheaddjiid, gč. doaibmabijuid mat leat *St.dieđáhusas nr. 23*.

Máhttodepartemeanta lea álggahan sierra máhttostrategiija, ja dan namma lea *Máhttu mánáidgárddis – strategiija mo buoridit máhtu mánáidgárdesuorggis 2007-2010*. Giellabiras ja giellamovttiidahttin lea okta njealji vuoruhuvvon suorggis mat leat strategiijas. Deattuhuvvon lea ahte “sámi mánát fertejit oazžut veahki seilluhit gielaset”. Máhttodepartemeanta lea ángiruššanáigodahkii 2007-2010 várren ruđaid máhtto buoridandoaibmabijuide. Mánáidgárdeeaiggát sáhttá ohat stáhtalaš máhtto buoridanruđaid gielddaide bokte. Dehálaš lea ahte gielddat ja bođolaš mánáidgárdeeaiggádat movttiidahttet sámi mánáidgárddiid ja mánáidgárddiid máin leat sámi mánát, ohat dakkár ruđaid.

Máhttodepartemeanta áigu bidjat ruđaid daid bargiid giellamáhtu buorideapmái, guđet leat sámi mánáidgárddiin ja mánáidgárddiin main leat sámi mánát. Departemeanta áigu ovttasráđiid Sámedikkiin čilget doaibmabijuid dárkileappot.

Vai sámi mánáidgárddit sáhttet addit buori giellaoahpu, de lea eaktu ahte mánáidgárdebargit máhttet sámeziela ja geavahit dan viššalit. Dehálaš lea ahte mánáidgárdeeaiggát addá bargiidas veajolašvuođa oahppat sámeziela. Giella lea kulturcaggi ja áibbas guovdilis reaidu sámi árvvuid ja máhtuid seilluheamis. Mánáidgárdeeaiggádat fertejit aktiivvalaččat geahččalit háhkat sámezielalaš bargiid go almmuhit mánáidgárdevirggiid. Erenoamáš dehálaš lea ahte bargiin leat buorit dieđut ja buorre máhttu sierranas árbevirolaš doaimmaid birra, ja ahte sáhttet oahpahit nuorabuidda sániid ja doahpágiid mat leat lunddolaččat dihtolágan dilálašvuođaide. Jos bargiin lea váillálaš máhttu,

de mánáidgárdi berre árvvoštallat geavahit olgobealde máhtolaš olbmuid. Dárbu lea maid ahte mánáidgárdi lea diđolaš sámegeiela ealáskahttimis, ja ahte das lea čielga ulbmil dasa, mo áigu bargat sámegeiela ealáskahttimiin. Vuogit mat váldojuvvojit atnui, sorjájit ee. báikkálaš dilálašvuodain ja guovllu gielladilis. Dárbu lea ahte mánáidgárddit jeavddalaččat árvvoštallet iežaset vugiid oahpahit sámegeiela. Mánáidgárddit berrejit oidnosii buktit sámegeiela, sihke iežaset dokumeanttaiguin ja galbbaiguin

Guovttegielalašvuodas lea sáhka das, ahte olmmoš hálddaša guokte giela seamma bures. Guovttegielalaš mánáidgárddiin/ossodagain, main lea sihke sámegeiella ja dárogiella, bargit fertejit geavahit arvat strategijaid, vugiid ja vuodđojurdagiid, vai mánáin ovdána guovttegielalašvuoda diđolašvuodta, ja amaset álo garvit sámegeiela gulahallangiellan go leat dárogielalaš olmmoš dahje dáro-sámegeielalaš olmmoš das.¹¹

Sámegeiela oahpaheami várás sámi mánáidgárddiin ja mánáidgárddiin main leat sámi mánát, lea dárbu bargat ovddidemiin ja ráhkadit ovddidanmáliid.

Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta, ovttasráđiid Sámedikkiin ja áššeguovdilis fylkkamánniiguin. Áigodat: 2009-2010

Doaibmabidju 3. Pedagogalaš ávdnasiid ráhkadeapmi

Dakkár pedagogalaš ávdnasat váilot mat heivešedje sámi mánáide ja mánáidgárddiide, ja mat livčče ávkin mánáidgárddi giellabargui. Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rápmaplána čuovvoleapmin Máhttodepartemeanta lea ráhkadan iešguđetlágan fáddághippagiid; ja daid gaskkas lea maid fáddághippa sámi kultuvrra birra mánáidgárddis. Gihppagat leat juogaduvvon riikka buot mánáidgárddiide.

¹¹ Øzerk/Juuso: 1999: Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager, s 27.

Jagi 2009 galgá ráhkaduvvot gihpa giellabirrasa ja giellamovttiidahttima birra. Gihpa galgá jorgaluvvot sámegeillii. Máhttodepartemeanta áigu maid jorgalahttit mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rápmaplána julevsámegeillii ja oarjilsámegeillii. Lassin departemeanta áigu ráhkadahttit jietnafilla davvisámegeillii jorgaluvvon rápmaplánas. Departemeanta áigu maid árvvoštallat nu dahkat maid julevsámegeiela ja oarjilsámegeiela várás.

Sámediggi lea ovttasráđiid Máhttodepartemeantain válmmašteamen láidestusgihppaga mii čujuha man guvlui mánáidgárddiid sisdoallu galgá doalvut sámegeiela ja sámi kultuvrra.

Stuorra mearkkašupmi lea das go mánáidgárdi ja skuvla barget ovttasráđiid vai sámi mánát sáhttet vásihit bissovašvuoda giellaovdáneamis. Máhttodepartemeanta áigu jorgalahttit davvisámegeillii láidestusgihppaga “Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole”. Dasto árvvoštallojuvvo galgágo dat jorgalahttojuvvo julevsámegeillii ja oarjilsámegeillii. Láidestusgihpa šaddá leat dehálaš reaidu bargui mii galgá sihkkarastit ahte sámi mánát ja sin vanhemat vásihit buori sirdáseami dan guovtti ásahusa gaskka.

Máhttodepartemeanta galgá ráhkadit láidestusávdnasiid giellamovttiidahttima birra vanhemiid várás geain leat mánát kontántadoarjaga agis. Departemeanta áigu jorgalahttit ávdnasiid davvisámegeillii. Dasto árvvoštallojuvvo galgágo jorgaluvvot julevsámegeillii ja oarjilsámegeillii.

Mánáidgárddiide, mánáidgárdeeaiggádiidda ja gildii mánáidgárdeiseváldin lea dehálaš oážžut dieđuid mat sáhttet álššaiduhttit ja movttiidahttit bargat gielain mánáidgárddis vai mánáid giellamáhttu buorrána. Máhttodepartemeanta áigu lágidit nu, ahte buriid giellaovddideaddji doaibmabijuid (maiddái sierranas giellalávgoševvtaid) dieđut ja vásáhusat biddjojuvvojit departemeantta iežas neahttasiidduide, ođasreiven ja eará heivvolaš kanálaid bokte, vai dat dieđut ollet gielddaide ja mánáidgárddiide.

Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta Áigodat: 2009 ja 2010

Vuodđooahppofálaldat sámegeielas ja sámegillii

Máhttodepartemeanta galgá fuolahit ahte lágat ja vuodđooahppofálaldaga čađaheapmi bissu álbmotrievttálaš rámaid siskkoibealde, ja aktiivvalaččat gozihit láhkageavaheamis daid juridihkalaš ja politihkalaš geatnegasvuodaid maid Norga lea váldán badjelas dohkkehettiinis ILO-soahpamuša nr. 169 ja ON-julggaštusa álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra.

Oahpahušláhka dat mearrida vuodđoskuvlla ja joatkaskuvlla oahpahusa. Oahpahušlága § 6-2 earuha vuodđoskuvladásis surggiid mat gullet sámegeiela hálddašanguovllu siskkoibeallái, ja surggiid mat gullet olggobeallái. Hálddašanguovllu siskkoibealde buohkain guđet leat vuodđoskuvlaagis, lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas ja sámegillii. Juohke gielddas mii lea sámelága hálddašanguovllu olggobealde, fertejit leat unnimusat logi oahppi guđet háliidit oažžut oahpahusa sámegeielas ja sámegillii, ovdalgo sis lea vuoigatvuohta oažžut dakkár oahpahusa, eaige sin joavkkus galgga leat unnit go guhtta oahppi. Dain guovlluin mat leat sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde, vuodđoskuvlla ahkásaš sámiiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas. Dain dáhpáhusain main ii leat vejolaš addit oahpahusa skuvlalanjas oahpaheaddji bokte, lágat rahpet vejolažžan "molssaeavttot oahpahanvugiid geavahit". Geavadis dat mearkkaša omd. gáiddosoahpahusa.

Oahpahušlága paragrafas 6-3 leat mearrádušat sámi joatkkaoahpahusa birra. Das celkojuvvu ahte "sámiiin guđet leat joatkkaoahpahas, lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas". Dain dáhpáhusain main ii leat vejolaš dan oahppái fállat skuvlaoahpahas, de lea vejolaš geavahit ee. gáiddosoahpahusa. Lassin dasa mearráduš cealká ahte "dihto skuvllat galget fállat oahpahusa sámegeielas dahje sámegillii, dahje erenoamáš sámefágain mat joatkkaoahpahas gullet dihto kurssaide dahje dihto joavkkuide. Fylkka-suohkan sáhtá muđuidge fállat dakkár oahpahusa".

Ovddasvástáduš sámegeiela oahpahas lea juhkkovuvvon mángga eiseváldái:

- Gielddain/fylkkagielddain lea ee. ovddasvástáduš mánáidgárdefálaldagaid ja vuodđooahpahusa plánemis, lágideamis ja čađaheamis.

- Fylkkamánniin lea ee. ovddasvástáduš bearráigeahčus ja lobálašvuodagoziheamis, váiddaáššiin, diehtujoCHKimis ja bagadallamis, lágaid ja njuolggadusaid čuovvoleamis ja fámuiduhttimis, ja doarjagiid oktii ordnet ja juogadit.
- Oahpahušdirektoráhtas lea ee. ovddasvástádušan dieđihit ja fámuiduhttit Máhttoloktema – Sámegeiela bálddalas oahppoplánaid, ráhkadit bagadallamiid dábálaš fágaide, viežžat bearráigeahču raporttaid, hálddašit Sámedikki juolludemiid oahpahušsii sámegeielas ja sámegillii, ja ovddideaddji doaibmabijuide mat leat stáhtabušehta olis, ja válmmaštit guovdiis eksámeniid sámegeielas vuosttasgiellan ja nubbegiellan. Ollu dán barggus čađahuvo ovttasráđiid Sámedikkiin.
- Máhttodepartemeanttas lea ee. ovddasvástádušan ráhkadit lágaid ja mearridit lánkaásahusaid, ráhkadit sámegeiela viidodat- ja resursaplánaid ja earáge sierra oahppoplánaid, mearridit fága- ja diibmojuogu, ja leat suorggis bajimus dieđiheaddji ja čađahit konsultašuvnnaid Sámedikkiin.

Sámediggi mearrida sámegeiela oahppoplánaid vuodđoskuvllii ja joatkkaskuvlla oahpahušsii, ja oahppoplánaid joatkkaoahpahusa erenoamáš sámi fágaide, ja Sámediggi ráhkada maid lánkaásahusaid riikkalaš oahppoplánaid sisdollui § 2-3 ja § 3-4 vuodul, main leat gohččosat das, ahte galgá oahpahušvot sámi álbmotjoavkku, giela, kultuvrra ja servodateallima birra, gč. oahpahušlága § 6-4. Sámediggi čađaha suorggis iežas vuoruhusaid, ja ráhkada ja álggaha doaibmabijuid iežas politihka mielde. Sámediggi lea ovttadássásaš ráđđádallanoasálaš stáhtalaš eiseválddiiguin, ja goappašat bealit leat geatnegasat gávdnat ovttamielalaš čovdosiid.

Oahppit geain lea oktagaslaš vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas, sáhttet vuodđoskuvla- ja joatkkaskuvlaoahpahas válljet čuovvovaš njeallje kombinašuvnna dárogeiela ja sámegeiela oahppoplánain:

	SÁMEGILLII	DÁROGILLII	
1.	Oahppoplána sámegiela vuosttasgiellan – sámegiella 1	Oahppoplána dárogiela daidda oahppiide geain lea sámegiella vuosttasgiellan	Oahppiin lea vuoigatvuoh- ta beassat oahpahas ja árvvoštallamis dárogiela oalgegiellan
2.	Oahppoplána sámegiela vuosttasgiellan – sámegiella 1	Oahppoplána dárogiela (riikkalaš)	Guokte vuosttasgiela. Oahppiin lea vuoigatvuoh- ta beassat oahpahas ja árvvoštallamis dárogiela oalgegiellan
3.	Oahppoplána sámegiela nubbegiellan – sámegiella 2 Dásit 1-10	Oahppoplána dárogiela (riikkalaš)	Oahppiin lea vuoigatvuoh- ta beassat oahpahas ja árvvoštallamis dárogiela oalgegiellan
4.	Oahppoplána sámegiela nubbegiellan – sámegiella 3 Dásit 1- 7	Oahppoplána dárogiela (riikkalaš)	Oahppiin lea vuoigatvuoh- ta beassat oahpahas ja árvvoštallamis dárogiela oalgegiellan

Dat oahppit geain sámegiella lea vuosttasgiella dahje nubbegiella, eai leat geatnegasat válljet vierisgiela/gielalaš čieknudeami vuodđoskuvllas ja vierisgiela joatkkaskuvlla oahpahas, muhto sis lea vuoigatvuoh- ta oážžut dakkár oahpahas jos sihtet dan. Skuvlaeaiggát sáhtta maid fállat oahpahas sámegiela vierisgiela oahppoplána mielde. Oahppit guđet oážžot oahpahas sámegiela vierisgiela oahppoplána mielde, besset oahpahas ja árvvoštallamis dárogiela oalgegiellan.

Dárogiela ja sámegiela oahpahas ferte geahčadit ovtas dainnago dárogiellafága “addá” diimmuid sámegiellafágii. Fágain sámegiella ja dárogiella leat ollu oktasaš oasit, ja danne lea dehálaš ahte lea lagaš ovtasbargu dán guovtti fága gaskkas, gč. ulbmiliid mat leat oahppoplánas “sámegiella vuosttasgiellan” ja ulbmiliid mat leat oahppoplánas “dárogiella oahppiide geain sámegiella lea vuosttasgiella”.

Skuvllaide ja skuvlaeaiggádiidda lea stuorra hástalus plánet ja organiseret oahpahas dárogiela ja sámegiela, erenoamážit skuvllain mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Dat áššit galget čaduhuvvot mearriduvvon diibmologuin ja mearriduvvon oahppoplánaid vuodul, ja seammás galget oahppiid vuoigatvuod- ta oážžut heivehuvvon oahpahas váldjuvvot vuhtii, gč. oahpahaslága § 1-3.

Sámegiela oahpahas plánen ja heiveheapmi lea hástaleaddji oahpaheaddjiide. Juohke ahkedá- sis sáhttet leat oahppit guđet hállat sámegiela njuovžilit, oahppit guđet máhttet veahá sámegiela hállat ja oahppit guđet eai máhte maidege, muhto háliidit oahpahas sámegiela. Oahpahas galgá heivehuvvot buohkaide.

«Samiske tall forteller 1 – komentejuvvon stati- stihka jagi 2008» maid Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku lea ráhkadan, muitaluvo ahte sámegiela oahppiid lohku lea njiedjan nubbegiel- lafágas ja ahte livččii sivva divaštallat erenoamážit nubbegiellafága eavttuid. Dakkár divaštallamis lea dárbu geahčadit oahppiid ollislaš bargonoadi ja skuvlla ja oahpaheaddjiid eavttuid heivehit oahpahas daidda oahppiide. Eavttut maid lea dárbu divaštallat ja árvvoštallat, leat ee.

- oahppoplána ja diibmolohku dárogiela (vuost- tasgiellan) daidda oahppiide geain lea sámegiella nubbegiellan
- oahpahas organiseren ja plánen
- sámegiela oahpaheami ruhtadeapmi
- oahpaheaddjiid veahkkeneavvut (láidestagat jna.)

Ortnega berrejit árvvoštallat. Dárbu livččii geahčadit mo oahppoplána ja diibmologut dárogiela doi- bmet. Bohtosiid vuodul berre boahhteáigásaš heive- heapmi árvvoštallojuvvot.

Gielddat ja fylkkagielddat oážžot jahkásaččat sierra *merkejuvvon doarjaga sámegiela oahpahasii*, namalassii sámegillii vuosttasgiellan ja nubbegiellan. Doarjjaruđat galget veahkehit ruhtadit sámegiela oahpahas vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámi mánáide. Doarjjaruđat galget dasto veahkehit buoridit oahpaheaddjiid máhtu sámegiela ja sámi kultuvrras. Gielddain ja fylkkagielddain lea geat- negasvuoh- ta addit oahpahas sámegiela daidda oahppiide geain oahpahaslága mielde lea vuoigat-

vuolta oazžut oahpahusa sámegeielas. Oahpahusdirektoráhta lea geigen doarjjaortnega árvvoštallama departementii jagi 2008. Máhtto-departemeanta háliida ahte dat galgá čuovvoluvvot sierra dan dáfus ahte das árvvoštallojuvvo boađusjuksan, ja ahte dat buohtastahttojuvvo suomagiela doarjjaortnegiin. Departemeanta lea guhkebuš áiggi vuohtán duhtameahttunvuoda doarjaga sturrodahkii. Máhtto-departemeanta áigu dan váldit árvvoštallamii jahkásaš bušeahttaproseassaid oktavuodas. Dárbu lea deattastit ahte oahppiid vuoigatvuodát bissot beroškeahtta doarjagiid sturrodagain, ja ahte gielddat fertejtit bargat dan badjelii ahte addojuvvo dakkár fáaldat mas lea buorre válljodat, nu ahte oahpahusa ulbmilat ollašuvvet.

Doaibmabidju 4. Kártet mo oahppit árvvoštallet sámegeiela oahpahusa

Nugo čujuhuvvo St.dieđáhusas nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka, de mángga suorggis váilot dieđut das mii duodaid dáhpáhuva skuvlla árgabeaivis. Earret eará oaidnit ahte daid oahppiid ollislaš lohku guđet válljejit sámegeiela fágan, lea njiedjan veahá maŋŋágo Máhttolokten álggahuvvui, ja sin lohku guđet válljejit sámegeiela rievddalda fylkkain. Oahpahusdirektoráhta áigu čađahit kártema oazžun dihtii buoret duogášdieđuid das, man muddui oahppit ožžot ollašuttuovvot iežaset vuoigatvuodaid beassat oahppat sámegeiela, ja das mo oahppit ieža árvvoštallet oahpahusa. Ulbmil lea ee. oazžut buoret vuodu mas čađahit vejolaš nuppástusaid sámegeiela oahpahas, vai dat buorebut duhtada oahppiid oahpahusdárbbuid.

*Ovddasvástádus: Oahpahusdirektoráhta
Áigodat: 2009*

Doaibmabidju 5. Oahppoplánaid láidestusat

Láidestusat galget hábmejuvot nu ahte dat buktet oidnosii mo lea vejolaš čađahit bures heivehuvvon

oahpahusa. Fágaid oahppoplánaid láidestus ii galgga gokčat olles oahppoplána, muhto čájehit ovdamearkkaiguin mo oahpahusa lea vejolaš plánet ja čađahit, ja vel mo oahppiid lea vejolaš árvvoštallat guđege dásis. Láidestusat berrejit addit čielga ovdamearkkaid das mo máhttoulbmiliidda lea vejolaš bidjat čielga sisdoalu buot dásiin, ja ovdamearkkaid buot dásiid gaskasaš ovdánemiin.

LK06-S vástesaš láidestusat hábmejuvvojit seamma láhkai go LK06 vástesaš láidestusat, namalassii ahte dain leat rávvagat doaibmamuščállosiin maid Máhtto-departemeanta lea sádden Oahpahusdirektoráhtii.

Láidestus galgá leat veahkki sámegeiela ja dárogieles oahpahusa organiseremii, nu ahte oahppit ožžot dan oahpahusa masa sis lea vuoigatvuolta gustojeaddji lágaid ja njuolggadusaid mielde. Vuoruhuvvot berrejit láidestusat sámegeillii vuosttasgiellan ja sámegeillii nubbegiellan. Oahpahusdirektoráhtas lea ovddasvástádus ráhkadit láidestusaid ovttrasáđiid Sámedikkiin.

Áigumuš lea ahte láidestusat sámegeillii vuosttasgiellan ja sámegeillii nubbegiellan galget leat válbmasat 15.05.2010. Duoid eará láidestusaid ráhkadeami mearudit Sámediggi ja Oahpahusdirektoráhta ovttrasáđiid.

*Ovddasvástádus: Oahpahusdirektoráhta ovttas Sámedikkiin
Áigodat: 2010-2012*

Doaibmabidju 6. Bearráigeahčču das mo gielddat ja fylkkagielddat čađahit oahppiid vuoigatvuoda oazžut oahpahusa sámegeielas

Oahpahusdirektoráhta ja fylkkamánit gozihit gielddaid geatnegasvuodaid ja oahppiid vuoigatvuodaid oahpahuslága mielde. Dat maid guoská oahpahussii sámegeielas ja sámegeillii. Máhtto-departemeanta lea dáhtton Oahpahusdirektoráhta jagi 2009 čađahit bearráigeahču das mo gielddat ja fylkkagielddat čuovvolit daid vuoigatvuodaid mat sámi oahppiin leat oahpahuslága mielde, maidái makkár oahppo-

neavvut leat oahppiide. Sámediggi galgá válđojuv-
vot mielde bearrágehččui.

*Ovddasvástádus: Oahpahusdirektoráhta/fylkkamánit
Áigodat: 2009-2014*

Doaibmabidju 7. Gáiddosoahpahusa fierpmádat

Ollu gielddat barget ovttrasáđiid sámegeiela oahpa-
heamis gáiddosoahpahanneavvuiguin. Fylkkamán-
niid bargu daid oahpaheadjiid fierpmádagain,
guđet doaimmahit gáiddosoahpahusa, berre
buoriduvvot, ja guvllolaš čoahkkaneamit berrejit
ovttrasáđiid allaskuvllaiguin lágiduvvot oahpa-
headjiid várás. Daid oahpaheadjiid várás guđet
doaimmahit gáiddosoahpaheami sámegeielas, galgá
vuodđuduvvot fierpmádat. Oahpahusdirektoráhta
oazžu doaibman heivehit dakkár fierpmádaga.

*Ovddasvástádus: Oahpahusdirektoráhta/Fylkesmán-
nit/allaskuvllat
Áigodat: 2009-2010*

Doaibmabidju 8. Ovttasbargu Ruotain sámegeiela oahpahasas

Čakčat 2005 ja gidđat 2006 ledje oktavuodát
ruoŧtilaš ja norgalaš departemeanttain main lea
ovddasvástádus sámegeiela oahpahasas, ja sii galge
divaštallat oarjilsámegeiela vuodđooahpahasas
rádjaguovlluin. Sámi mánáin Ruotás eai leat dakkár
vuoigatvuodát go sámi mánáin Norggas. Oahppit
ožžot fáldadaga oahpahallat sámegeiela eatnigiellan,
muhto eai leat ráhkaduvvon sierra oahppoplánat
sámi oahppiid várás. Čoahkkimiin ee. árvaluvvui ahte
guktot riikkat galget iskat makkár vejolašvuodát ja
hehttehusat leat lágain dasa mii guoská ovttasbargui
vuodđoskuvlaoahpahasas riikkarájáid rastá. Čielggas
lea dattetge ahte dás lea jurisdikšuvdnaváttisvuohta
masa ii leat álki gávdnat buori čovdosa. Dat guoská
ee. dasa goappá riikkas galgá leat váldi riikkarájá
rasttideaddji geavataš oahpahasas, go muhtun
dáhpusainhan lea sierramielalašvuohta oahpa-
husfáldadaga sisdoalus ja/dahje fáldadagaid ruhta-

deamis. Dát hástalusat leat boahtán ovdan odđa
sámekonvenšuvnna bargguid mielde.

Dehálaš lea sáhttit bargat ovttas riikkarájáid rastá,
erenomážit das mii guoská oarjilsámegeiela ja
julevsámegeiela oahpahussii ja ovddideapmái. Máht-
todepartemeanta áigu dattetge váldit oktavuodá
Ruttii vai fas sáhttet divaštallat makkár vejolašvuodát
leat gávdnat čovdosiid maiguin oahppit ávkašuvvet
guktuid riikkain.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009*

Doaibmabidju 9. Ovttasbargu Suomain sámegeiela oahpahasas

Ovttasbargu Suomain lea eanaš leamaš Sirmsá
ja Ohcejoga skuvllain, main lea leamaš oktasaš
oahpahas guktii vahkus. Ulbmil lea joatkit ovt-
tasbarggu. Lassin berre gáiddos oahpahasas plána
čuovvoleapmái láchččojuvvot buoret vejolašvuodát
bargat ovttas riikkarájáid rástá buot golmma sáme-
geielas.

*Ovddasvástádus: Oahpahusdirektoráhta/Nordlándda,
Romssa ja Finnmárkku fylkkamánit
Áigodat: 2009*

Sámi oahpponeavvut

Daid ekonomalaš rámaid siskkobeaalde mat leat
stáhtabušehtas sámi oahpponeavvuide, Sámedik-
kis lea ovddasvástádus hálddašit ja vuoruhit rámaid
siskkobeaalde.

Ain váilot ollu oahpponeavvut oarjilsámegeielas,
julevsámegeielas ja davvisámegeielas mat livčče
ráhkaduvvon Máhttoloktemii – Sámegilli. Okta
hástalus lea gávdnat doarvái oahppogirječálliid alm-
má “vieččakeahtta menddo ollu” fágabargiid skuvl-
lain. *Sámedikki oahpponeavvoráhkadeami strategalaš
plánas 2009-2012* leat vuoruhuvvon oahpponeavvut
oarjilsámegeilli, julevsámegeilli ja davvisámegeilli
árvalusaid mielde mat leat boahtán guđege giela

RØROS-SÁMI GUOVLLUS leat ožžon áigái lagaš ovttasbarggu daid ásahusaid gaskkas, main lea ovddasvástádus fállat sámegiela oahpahusa, ja dat lea váikkuhan nu, ahte sámegiela vuodđooahpahasas eai báljo heaitte šat oahppit. Ovttasráđiid skuvllaiguin Aajege sámi giella- ja máhttogoovddáš áimmahuššá sámi oahppi miehtá vuodđoskuvlla oahpahusa, ja dat doarju oahppi go son sirdá mánáidgárdis vuodđoskuvlii, ja viidáseappot vuodđoskuvllas joatkkaskuvlii. Skuvllat, vanhemat ja oahppit ožžot rávvagiid, bagadusa ja dieđuid vuoigatvuođaid, oahppofálaldagaid, giellaválljema, fága diibmojuogu ja diibmoplánema birra.

guovllu mánáidgárddiin ja skuvllain. Vai lea sihkar ahte oahpponeavvut jovdet guđege oahppái, de strategiijain lea maiddá dat jurdda ahte oahpponeavvut galget leat nuvtá. Sámediggi lea álggahan ovddasmani proševtta Divttasvuona suokanii, ja ulbmil lea ovddidit Áiluovtta skuvlla julevsámegiela oahpponeavvuid ráhkadeami resursaskuvlan. Dán ovddasmani proševtta vásáhusat šaddet váldojuvvot vuhtii maiddá resursaskuvllaid ráhkadeapmái maiddá oarjilsámi ja davvisámi guovlluide.

Doaimbidju 10. Sámegiela oahpponeavvut – daid buvttadeapmi, fuolaheapmi geavaheaddjiide ja jorgaleapmi

Mánnga oktavuodas leat čalmmustahtán sámegiela oahpponeavvuid váilivuoda. Máhttodepartemeantta gohččuma mielde Oahpahasdirektoráhta lea ovttasráđiid Finnmárkku fylkkamánniin čadahan kártema das makkár oahpponeavvut dál leat davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii, maid lea vejolaš geavahit *Máhttoloktema - Sámegiela*

oktavuodas, ja kártema dasge makkár oahpponeavvut váilot guđege fágii/fáddái ja dássái. Kártema čájeha ahte ain dárbbasuvvojit ollu sámegiela oahpponeavvut mat heivejit *Máhttoloktemii – Sámegillii*.

Gidđat jagi 2009 vuodđuduvvo oktasaš bargujoavku man bargun šaddá buktit árvalusaid dakkár doaimbajuid mat beavttálmahttet sámi oahpponeavvuid buvttadeami.

*Ovddasvástádus: Sámediggi/Oahpahasdirektoráhta
Áigodat: Joavku vuodđuduvvo gidđat 2009*

Doaimbidju 11. Sámegiela oahpahusa vuoigatvuođa ja geatnegasvuođa diehtujuohkindoaimbijut

Ráhkaduvvon/heivehuvvot galget buoret dieđut vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid birra mat gullet sámegiela oahpahasii, ja sámegiela oahpponeavvuid birra. Dát dieđut galget leat fylkka-gielddaide, gielddaide ja vanhemiidda ja oahppiide. Dieđuin galgá deattuhuvvot ahte skuvlaeaggat válddedettiin oahppiid skuvlii galgá váldit čielgasa das, galgágo oahppái sámegiela oahpahas. Dát gusto sihke oahppi skuvliiálgimii, skuvlamolsumii ja go son sirdá ođđa oahpahasdássái. Dakkár diehtujuohkin guoská maid rávesolbmuid oahpahasii.

SVÁHKENA

GIELLAMOVTTIIDAHTTINPROŠEAKTA

Jagi 2001 Sámediggi álggahii 5-jahkásaš giellamovttiidahttinproševtta Sváhkena bajásšaddanguovddáži Engerdálii.

Giellamovttiidahttinprošakta lei mánáidgárddis orgainiserejuvvon dan jurdaga vuodul ahte mánat galget oahppat oarjilsámegiela dan giela lundolaš ja beaivválaš geavaheamis. Mánáidskuvllas mánat besse oahppat oarjilsámegiela, dasto ožžo oahpahas oarjilsámegillii arvat fágain. Go prošakta nogai, de mánat sáhtte áddet dábálaš oarjilsámegiela. Sii maid sáhtte vás-tidit oarjilsámegillii ja háleštit oarjilsámegillii.

Diehtjuohkin berre ráhkaduvvot nu ahte heive nehttii, ja diehtogihpan. Dieđut galget fuolahuvvot sámi guovlluid olggobealláige.

Ovddasvásráduš: Oahpahusdirektoráhta/Fylkkamánnit/Sámediggi

Áigodat: Borgemánnu 2009

Giliskuvllat

Dakkár báikkít mat gohčoduvvojít boaitto-beallin riikkalaš oktavuodain, leat dájvja sámi guovddášguovllut ja buorit joregat main lea vejolaš seailuhit sámegiela, kultuvrra ja servodateallima. Vuoddo- ja joatkkaskuvllat leat Máhttoloktema – Sámegiela geažil geatnegasat addit buori oahpaha man vuodđun lea sámegiella, sámi kultuvra ja sámi servodateallin. Giliskuvllain leat, go leat lahka ealli sámi servodagaid ja árbevirolaš ealáhusaid, buot vejolašvuodát duodaid fállat dakkár buori oahpaha. Oahpahas ja bajásšaddan sámegielalaš birrasis addet guđege oahppái buriid vejolašvuodaid ovdánit sámegielas nu ahte dat šaddá lunddolaš geavahusgiellan. Resursaolbmuidge lea álkit geava-hit oahpahussii go skuvla lea sámi báikegottis.

Jos giliskuvllat heaittihuvvojít, jogo davvisámi, julevsámi dahje oarjilsámi guovllus, de dakkár heaittiheamit sáhttet funet čuohcit sámi servodagaid giellaovdáneapmái ja nu maiddái oppa sámi servodahkiige. Giliskuvllaid heaittiheapmi sáhtttá dagahit dan ahte olbmot fárrejit eret sámi gilážiin. Dainna lágiin áitojuvvojít unna sámegielalaš servodagažat mat leat dehálaččat sámegiela seailumii. Eretfárremat sáhttet dagahit dan ahte bajásšaddi buolva massá lagašvuoda báikkálaš servodahkii, lundui ja árbevirolaš ealáhusaide ja daidda gullevaš terminologijjaide, ja dieđuid daid birra.

Gielddain ja fylkkagielddain lea ovddasvástáduš almmolaš skuvlastruktuvrras. Ráđđehus ii sáhtte mearridit mo gielddaid ja fylkkagielddaid skuvlastruktuvra galgá leat, go dat lea gielddaid iešstivrema oassi. Seammás gielddain ja fylkkagielddainge lea ovddasvástáduš váldit vuhtii sámiid riikkaidgaskasaš geatnegavuodaid vuđul. Diđolašvuoha das berre mearkkašit ahte sámi

guovlluin eai galgga buoril heaittihit giliskuvllaid, eaige oppanassiige vuđolaš guorahallamiid haga. Dátge lea ovdamearka dakkár áššiin main Sámediggi sámelága vuodul berre oažžut vejolašvuoda dovddahit iežas oaiviliid. Dattetge lea ovddasvástáduš gielddain addit bures heivehuvvon oahpahusfálaldagaid, maiddái sámegielasge ja/dahje sámegilliige, dain skuvllain maidda oahppit sirdojuvvojít. Muhtun dáh-páhusain sáhttet maiddái báikkálaš dilálašvuodát lea dakkárat, ahte stuorát skuvla sáhtáši addit buoret fálaldaga sámegielas. Dan sáhttet buoremusat árvvoštallat báikegottiin.

Sámediggi dáhttu dán doaibmaplána oktavuodas ahte ráđđehus galgá árvvoštallat juolludit merkejuvvon ruđaid giliskuvllaide mat oahpahit sámegiela ja/dahje sámegillii. Ráđđehus ii ane dan gánnáhahttin, muhto čujuha dasa ahte Bargo- ja searvadahttindepertemeanta lea váldán álgaga lagat ovttasbargui Gielddaid guovddášlihtuin ja Sámedikkiin das mii guoská gielddaid sámepolitihkkii, ja dasa gullet maid fáddán gielddaid mearridan rápmaveavttut sámegiela fálaldagaide.

Rávesolbmuid giellaoahpahas ja alfa-behtten

Rávesolbmuid vuoddooahpaha dáfus jurddašuvvo eará láhkai go mánáid ja nuoraid dáfus das mii guoská vuoigatvuhtii oažžut oahpaha sámegielas ja sámegillii. Dábálaččat berre rávis sápmelaš guhte dárbbasa vuoddoskuvlaoahpaha, oažžut oahpaha sámegielas.

Sámelága § 3-8 čilge vuoigatvuoda oažžut oahpaha sámegielas. Dás lea dattetge eará áššis sáhka go dán vuoigatvuodain mat čuvvot oahpahuslágas, ja dán lága mearrádusa eavttuin celkojuvvo ee. ahte «Vuoigatvuoha mearkkaša ahte juohkehaš sáhtttá gáibidit beassat čađahit dárbbalaš rávesolbmuidkurssa sámegielas eatnigiellan rávesolbmuid oahpaha gustojeaddji njuolggadusaid mielde».

Rávesolbmuid oahpahussii sámegielas ii leat sierra juolludeapmi. Golut fertejit gokčojuvvot gielddaid ja fylkkagielddaid rámaid siskkovalde, ja dakkár fálaldagaid lágideapmi lea guđege gieldda/fylkka-

gieldda iežas ovddasvástádus. Danne lea dehálaš ahte dat vuoruhit oahpahasruđaid njuolggadusaid ja oahpahasdárbbuid vuodul.

Sii guđet háliidit rávesolbmuid oahpahas, fertejit ieža dieđihit iežaset oahpahasdárbbuid. Oahpahas lea nuvtá ja galgá čuovvut gustojeaddji oahppoplánaid.

Gielddat/fylkkagielddat sáhttet addit oahppolihtuide doaimman lágidit oahpahas jogo vuodđoskuvlla dahje joatkkaoahpahas dásis. Dallege oahpahas galgá leat nuvtá oasseváldiide. Jos oahppolihtut baicce lágidit oahpahas vuodđoskuvlla ja/dahje joatkkaskuvlla dásis almmá mange soahpahas gielddain dahje fylkkagielddain, de gáibiduvvo kursadivat. Dalle maid váldojuvvo kursadivat go oahppolihtut lágidit kursaid eará fágain ja fáttáin, ee. sámegielas.

Guokte sámi oahppolihtu leat, Sámi oahppolávdgoddii ja Mearrasámi oahppolihttu, ja sin váldolbmil lea bargat oahpahas lágidemiin sámegielas ja sámi kulturárbbis.

Doaimbidju 12. Rávesolbmuid 5-jahkásaš oahpahasprográmma sámegielas

Sámediggi ja Sámi allaskuvla leat soahpan ráhkadit ja čađahit rávesolbmuid 5-jahkásaš oahpahasprográmma buot sámi giellaguovlluin. Rávesolbmuid oahpahasprográmma ulbmiljoavku leat buot sámit guđet eai máhte sámegiela ja orrot bieđgguid viiddis guovllus. Doaimbijut álggahuvvojit erenoamážit dain guovlluin maid dáruiduhhtinpolithkka lea čuočán bahámusat.

Ráves sámit ožžot oahpahasfálaldaga davvisámegielas, julesámegielas dahje oarjilsámegielas. Ulbmil lea ahte sámit galget váldit iežaset giela ruovttoluotta ja ahte sámegiela dilli galgá buorránit go eanebut dan hállagohtet. Buot sámi giellabirrasat galget váldojuvvot mielde dán bargui. Dat mearkkaša ahte sámi giellaguovddážit, gielddat ja eará oasálaččat giellabirrasiin galget ovttasráđiid ja lahkalgaid bargat.

SÁMEDIGGI LEA VUOĐDUDAN alit oahpahas stipeandda. Ulbmil lea buoridit sámegielaš fágaolbmuid rekruttema sierra fágasurggiide. Jagi 2009 vuoruhuvvojit oahpponeavvopedagogihka alit oahppu, ovdaskuvlla ja dábálaš oahpaheaddjioahpu studeanttat geain lea sámegiella fágan, alit oahpahas oarjilsámegielas, julevsámegielas dahje davvisámegielas, main oarjilsámegiella ja julevsámegiella vuoruhuvvojit ovddimussii, joatkkaoahppu boarrásiidfuolas, ja joatkkaoahppu sámi mánáid ja nuoraid psykososiála gillámušaid eastadeamis ja buorideamis. Jos guđege stipeandaortnega rámat rasttiduvvojit ollu dohkálaš ohcciid geažil, de várrejuvvon ruđat juogaduvvojit dássidit ohcciide.

NORDLÁNDDA FYLKKASUOHKAN áigu movttiidahttit olbmuid oazžut buoret máhtu sámegielas ee. sihkarastin dihtii dohkálaš fágaolbmuid geain lea sámegiela máhttu sieranas fidnojoavkkuin. Fylkkasuohkan juolluda giellaoahpahasstipeandda movttiidahttin dihtii olbmuid váldit oahpahas sámegielas. Stipeandda sáhttet oazžut ohccit geat lohket sámegiela universitehta- ja allaskuvladasis, ja ohccit geain lea sámegiela oahpahas joatkkaskuvllas.

Sámi allaskuvla oazžu ovddasvástádussan proševtta geavatláš čađaheami. Doaimbiju ruhtada Sámediggi Sámi Álbmotfoandda ruđaiguin.

*Ovddasvástádus: Sámediggi
Áigodat: 2009-2014*

Doaibmabidju 13. **Kártet eatnigielalaš analfabetism- ma ja rávesolbmuid dárbbu oažžut oahpahusa sámegielas**

Sámdiggi fállá ovttrasáđiid Sámi allaskuvllain sámegiela oahpahusa rávesolbmuide viđajahkásaš oahpahasprográmmain. Oažžun dihtii eanet dieđuid dárbbuid birra, de Máhttodepartemanta ovttrasáđiid Bargo- ja searvadahttindepartemeanttain áigu álggahit guorahallanbarggu mainna ulbmil lea oažžut sámi álbmogis logu sis guđet njálmmálaččat máhttet eatnigielaset, muhto guđet eai máhte lohkat ja čállit. Guorahallan galgá maid kártet daid sámiid geain leat unnán dahje váillálaš sámegiela gálggat. Viggamuš ii leat oažžut áibbas dárkilis logu dain olbmui guđet gullet dáidda joavkkuide, muhto guorahallan galgá čájehit váillálaš lohkan- ja čállindáiddu viidodaga, ja árvvoštallat oahpahasdárbbuid.

Almmuhuvvot galgá čielggadan-/dutkanbargu mii dievas barggu ektui bistá jahkebeali rájis beannot jagi ráđjai. Sámediggi galgá bovdejuvvot searvat dán bargui.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta/Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/Oahpahasdirektoráhta
Áigodat: Gárvvistuvvo 2010 -2011 (gitta das goas guorahallan álgá)*

Doaibmabidju 14. **Rávesolbmuid alfabehtten- prošeakta Romssa fylkkas**

Romssa fylkkasuohkan áigu álggahit alfabehttenprošeavtta fylkka rávesolbmuid várás. Prošeavtta ulbmil lea ahte oasseváldit galget movttiidahttojuvvot formaliseret iežaset sámegiela máhtu, nu ahte sii sáhttet geavahit sámegiela sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Áigumuš lea ahte Romssa fylkkas oahppoguovddážit viđa guđa báikkis čađahit kurssaid. Prošeakta nama- huvvo Sámedikki ja Romssa fylkkasuohkana ovttasbargansoahpamušas.

Dasto galgá vel rahppojuvvot neahttasadji prošeavtta oasseváldiid várás, mas sii friddja sáhttet geavahit gielaset ja gulahallat guhtet guimmiidea- setguin ja prošeaktajođiheaddjiin.

*Ovddasvástádus: Romssa fylkkasuohkan
Áigodat: 2009-2012*

Alit oahpahas ja rekrutten

Dárbu lea nannet dutkama ja lohkamiid sámegielas ja sámegillii. Sámi allaskuvla lea guovdilis ášahus sámi dutkanmáilmmis, ja das lea ovdeš Davviriik- kaid Sámi Instituhtta dutkanossodat. Romssa uni- versitehta lea ožžon riikkalaš ovddasvástádusa sámi dutkamis ja oahpahasas Norggas. Sámi dutkamaiid guovddáš, mii lea Romssa universitehtas, bargá nannen dihtii universitehta buohkanas dutkan- ja oahpahasdoaimmaid mat gusket sámiid ja álgo- álbmogiid dilálašvuodaide. Čielga prošeavttaiguin guovddáš álggaha ja jođiha sierra dutkamiid, ja bidjá johtui ja oktii heiveha fágaidrastideaddji dutkan- ja oahpahasovttasbarggu.

Bodeaju allaskuvla addá oahppofálaldaga julevsáme- gielas, mii lea oassin dábálaš oahpaheaddji- ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpahasas dahje joatka- oahpahasfálaldahkan. Davvi-Trøndelága allaskuvla lea ožžon riikkalaš ovddasvástádusa oarjilsámegielas, mii gullá oahpaheaddjioahpahusa oktavuhtii.

Sámediggi lea čujuhan dasa ahte fálaldagat fertejit sihkarastojuvvot dain allaskuvllain main lea sáme- giella, beroškeahttá man stuoris dahje unni daid studeanttaid lohku lea, guđet háliidit čađahit oahpu oarjilsámegielas dahje julevsámegielas. Dáin lohka- miin eai šatta goassege leat ollu studeanttat, ja dat mearkkaša ollu erenoamážit unnibuš sámegielaide, ahte lea sámegielalaš máhttu.

Oahpahasásahusain lea autonomiija daid oahp- opofálaldagaid dáfus maid dat álggahit ja dange dáfus mo daid lágidit. Máhttodepartemeanta áigu ovttrasáđiid ášahusaiguin mat fáallet oahpuid sáme- gielas ja sámegillii, geahčadit daid gaskasaš bargo- ja ovddasvástádusjuogu, ja áigu oaččuhit daid áshu- said gaskaneaset bargat lagabut ovttas, ja maid- dái ovttrasáđiid eará ášahusaiguin mat leat dakkár guovlluin main olbmui lea dárbu oahpu oažžut sámegielas.

Oahpahasáhusat sáhttet ohcat oažžut bissovaš oahpposadjemeriid, ee. sámi ohcciide, namalassii dihto oahpuide. Romssa universitehtas, Finnmárkku allaskuvllas, Lillehámmerra allaskuvllas ja Veterineara-allaskuvllas leat oahpposadjemearit sámi ohcciid várás.

Doaibmabidju 15. Sámi oahpaheaddjioahpahus

Vai lea dárbbaslaš njuovžilvuolta, de berre Sámi allaskuvla čovdojuvvot riikkalaš rápmaplánas mii lea vuodđoskuvlla oahpaheaddjioahpahusa várás. Departemeanta ulbmáda fápmudit iežas válddi Sámi allaskuvlii das mii guoská ođđa sámi oahpaheaddji-oahpu struktuvrii ja huksehussii. Dárbu leat dattetge maid addit bajimuš riikkalaš mearrádusaid (láhkaásahusa) áiggiid guhkodagas ja váldoosiid huksehusas (fágaid, pedagogihka, geavada jna.), mat galget gustot maidái sámige vuodđoskuvlla vástesaš oahpaheaddjioahpahussii.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 16. Kártet rekruhttenvuodu ja makkár dárbu lea sámezielalaš oahpa- headdjiide

Dárbu lea álggahit doaibmabiju mii nanne sámezielalaš oahpaheaddjiid rekruhttema. Departemeanta áigu kártet rekruhttenvuodu mii lea sámi alit oahpahas ja makkár dárbu lea fidnet sámezielalaš oahpaheaddjiid. Dárbu lea maid háhkat dieđuid das makkár oahpaheaddjidilli lea sámi skuvllain olgobealde sámi guovlluid.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 17. Doaibmabidju mii galgá rekruhttet oahppiid sámi oahpaheaddjioah- pahussii ja oahpaheaddjioahpa- hussii mas lea sámeigiella fágan

Unnán leat ohccit sámi oahpaheaddjioahpahussii, mas ohppet sámeigiella ja sámeigiellii. Dárbu lea liigemovttiidahttimii oaččuhan dihtii ohcciid sámi oahpaheaddjioahpahussii dahje dábalaš dáža oahpaheaddjioahpahussii mas oahppis lea sámeigiella fágan. Rekruhttendoaibmabidju berre plánejuvvot ja čađahuvvot dain ásašain mat fáallet oahpu, ja mat buoremusat dovdet daid birrasiid main lea lunddolaš rekruhttet oahppiid. Departemeanta várre ruđaid rekruhttendoaibmabidjui.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009*

Doaibmabidju 18. Rekruhttenáingiruššan Finnmárkkus – gollevirgi

Sámi allaskuvla, Sámediggi, GG Finnmárku, Finnmárkku allaskuvla ja Finnmárkku fylkkamánni leat álggahan rekruhttenáingiruššama oažžun dihtii eanet studeanttaid ohcat saji dan guovtti oahpaheaddji allaskuvlii. Kampánja namma lea "Drømmejobben/Gollevirgi", <http://www.hifm.no/drommejobben>

*Ovddasvástádus: Finnmárkku fylkkamánni
Áigodat: ođđajagemánnu 2009 - geassemánnu 2009*

Doaibmabidju 19. Oahppoloatnaosiid sihkkun

Jagi 2009 álggahuvvui ortnet studeanttaid várás guđet čađahit dihto oahpaheaddjioahpuide, ee. masterprográmma oahpaheaddjioahpus mas lea giella dahje reálafága, nu ahte sin oahppoloanas sihkkovuvvojit oasis. Departemeanta áigu árvvoštallat sullasaš ortnega daidda guđet čađahit unnimusat 60 oahppočuoggá sámezielas iežaset oahpaheaddjivuodđooahpahusa oassin.

*Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 20. Oahpaheaddjiid joatkkaohpahus sámegielas

Dan strategijja oktavuodas man namma lea «Kompetanse for kvalitet – videreutdanning for lærere» (Máhttu kvalitehta dihtii – joatkkaohppu oahpaheaddjiide), galgá addojuvvot lohkanfálaldat mii lea gitta 60 oahppočuoggá árvosaš dan golmma sámegielas mat leat Sámi allaskuvllas, Bodeaju allaskuvllas ja Davvi-Trøndelága allaskuvllas. Dihtosis galgá leat goas fálaldagat álggahuvvojit. Dát lohkanfálaldagat leat ovddimusat oahpaheaddjiid várás, muhto dat leat rabas maiddá earáge dohkálaš ohcciide.

*Ovddasvástáduš: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 21. Kursat ja lohkat

Departemeanta áigu doarjut mánggadássásaš kursaid ja lohkamiid sámegielas maid Sámi allaskuvla, eará oahpaheaddjioahpahusa ásahusat ja sámigiellaguovddážat lágídit.

*Ovddasvástáduš: Máhttodepartemeanta
Áigodat: 2009-2012*

Eará gielladoaibmabijut

Doaibmabidju 22. Sierra doaibmabijut mat galget nannet giellaovdáneami oarjilsámi guovllus ja julevsámi guovllus

Oarjilsámegiella ja julevsámegiella leat rašis dilis ja dárbbasit doaibmabijuid mat leat jure justa erenoamáš dárbbuid várás mat leat dáin servodagain. Dakkár doaibmabijut sáhttet leat oarjilsámegiella resursaguovddážiid vuodđudeapmi ja nannen, dakkár vejolašvuoda lágideapmi go rávesolbmuid oahpahus ja bearrašiid oahpahus julevsámegielas ja oarjilsámegielas ja báikkálaš ja guvllolaš giellajoregiid nannen mánáid, nuoraid ja rávesolbmuid várás. Dehálaš lea ahte oarjilsámi servodat ja julevsámi servodat ieža besset čilget makkár dárbbut sis leat nannet gielaset. Danne várrejuvvojit sierra ohcanvejolaš ruđat prošeavttaide mat sáhttet nannet oarjilsámi ja julevsámi giellabirrasiid. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ulbmáda ahte Nordlándda fylkkamánni galgá váldit badjelasas hálddašit dáid ruđaid.

*Ovddasvástáduš: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/Nordlándda fylkkamánni
Áigodat: Doaibmaplána doaibmanáigodat*

Doaibmabidju 23. Oarjilsámi giellabeassi

Nordlándda fylkkamánni ja Sámeskuvlastivra Ruotas leat ovttas ráhkadan prošeaktaplána oarjilsámi giellaleairraid várás. Áigumuš lea ealáskahttit, nannet ja ovddidit oarjilsámegiella. Prošeavtta ulbmiljoavku leat buot oahppit guđet ožžot oahpahusa oarjilsámegielas skuvllain, Norggas 6. luohká rájis 9. luohká rádjai, ja Ruotas 5. luohkás 8. luohkkái. Dasto vel čuovvovvojit leairoahppiid vanhemat. Sii maid, guđet servet prošeavtta oahpaheaddjin, ovdaságadoallin ja movttiidahttin, ožžot vejolašvuoda čieknjudit iežaset fágaid go dat lea ávkin prošeaktii. Vuosttas giellaleaira lágíduvvui Mittådalenii jagi 2008. Giellaleairras ledje 70 oasseváldi. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea juolludan ruđaid jagi 2008 prošeaktii, ja áigu ain doarjut prošeavtta.

Prošeaktii leat plánejuvvon jahkásaččat guokte giellaleairra golbma jagi ovddas guvlui.

*Ovddasvástádus: Nordlánda fylkkamánni
Áigodat: 2008-2011*

Doaibmabidju 24. Ovddidanprošeakta Davvi-Trøn- delága fylkkasuohkanis

Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan lea jagi 2008 rájis mielde sámi giellalága hálddašanguovllus, ja áigu jagi 2009 álggahit 3-jahkásaš ovddidanprošeavtta ovddidan ja nannen dihtii oarjilsámi giela ja kultuvrra. Prošeakta erenoamážit deattuha sáme-giela oahpahusa oktiiheiveheami. Prošeakta galgá válmastit málliid das mo oktiiheivehit sáme-giela oahpahusa 13-jahkásaš skuvlaáigodahkii ja alit oahpahussii, ja álggahit doaibmabijuid main giella- ja kulturmáhttu adnojuvvojit oktiigullevažžan. Prošeavtta ovttasbargit leat Snoasa suohkan ja eará vuodđooahpahussii ja alit oahpahussii gulli oasálaččat. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta doarju prošeavtta.

*Ovddasvástádus: Nordlánda fylkkamánni
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 25. Nuortalaš giela ja kultuvrra ealáskahttin

Nuortasámi musea Njávdamis lea álggahan 3-jahkásaš prošeavtta man ulbmil lea ealáskahttit ja nannet nuortalaš giela ja kultuvrra dainna lágiin ahte Norgga, Suoma ja vejolaččat Ruošša nuortalččat/ golttát barget ovttas rájáid rastá. Guovdilis birrasat, organisašuvnnat ja ásausat Suomas ja Norggas leat ásahan oktavuodaid ja ovttasbarggu, vai lea vejolaš johtui oažžut oktasaš nuortalaš/goltálaš giella- ja kulturdoaibmabijuid jagi 2009 rájis. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ruhtada doaibmabijuid.

*Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindeparte-
meanta
Áigodat: 2008-2010*

Doaibmabidju 26. Bihtánsámi giela ja kultuvrra ealáskahttin

Norggas bihtánsámit leat unna jovkkoš ja bihtánsámi giella ja kultuvrra lea lossa deattu vuolde. Bihtánsámit leat mañimuš logi jagi álggahan bihtánsámi giela ja kultuvrra ealáskahttinbarggu. Dárbu lea álggahit seammamálet doaibmabiju go nuortalašgiela várás. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu danne várret ruđaid álggahan dihtii bihtánsámi giela ja kultuvrra ealáskahttindoaibmabiju. Áigeguovdilis doaibmabijut galget álggahuvvot ovttasráđiid bihtánsámiiguin, Árraniin - julevsámi guovddážiin ja Sámedikkiin. Áigumuš lea bidjat álgoprošeavtta johtui jagi 2009.

*Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindeparte-
meanta
Áigodat: 2009-2011*

adnet

geavahit

nuhtjedh

GEAVAHIT:

Lasihit almmolaš fáladagaid sámegillii geavaheaddjiide servodaga buot joregiin

Gielat ovdánit ja seilot go olbmot gulahallet ja ovtastallet geavahettiineaset giela. Giella mii ii geavahuvvo manná manás. Ollu sámít sámástit, muhto eai máhte čállit ja lohkat sámegillii. Dainnago olbmui lea unnán čállinmáhttu ja go vel váillot heivvolaš sámegielalaš sánit otnáš atnui, de orru leamen álkít geavahit dárogiea. Čuovvumuš sáhtá hui farga leat dat ahte sámegiella njuohkána dárogillii, ja ahte beaivválaš dárbu geavahit sámegiela unnu olbmuid gaskkas. Huksen dihtii giela lea dárbu viiddidit surggiid main giella dárbbasuvvo ja lea ávkálaš olbmuid gulahallamii sihke beaivválaš eallimis, bargodilis ja go olbmui lea dahkamuš almmolaš eiseválddiiguin. Dilli gáibida ahte olbmui lea buoret diđolašvuohta sámegiela geavaheamis sihke oktagassan, sámí servodaga olmmožin, sámí bargosajiin, sámí ásahusain ja almmolaš eiseválddiid luhtte.

Go sámegiela oahpahuš nannejuvvo ja sámegiella eambo geavahuvvo almmolaš ja bođolaš joregiin, de dat buohkanassii sáhtá oaččuhit áigái oktasaš váikkuhusa (synergibeavttu) mii nanne sámegiela beaivválaš dili ja buorida dan dovddu olbmui ahte ávki lea hálddašit sámegiela.

Sámegiella lea odne mángga lánkai šaddan bođolažžan (priváhtan), nu ahte ii šat leat nu dábálaš dan álo geavahit. Ovdamearkka dihtii leat unnán sámegielalaš teavsttat interneahatas. Hárvves girjegávppit vuvdet sámegielalaš girjjiid ja unnán girjerájut luiket sámegielalaš girjjiid. Vai sámegiela geavaheapmi viidánivččii, de lea dehálaš oaččuhit eanet sámegielalaš teavsttaid ja sámegielalaš girjálášvuođa eanet joregiidda ja nu maid eanet olbmuid olámuddui.

Eanaš sámegielalaš olbmot leat odne doaibmi guovttegielalaš olbmot, guđet máhttet sihke dárogiea ja sámegiela. Sii guđet bajásšaddet ovttagielalaš sámí ruovttus, ohppet dárogiea skuvllas, ustibiin ja muđuid servodagas. Vaikko olut orrot hálddašeamen dárogiea ja sámegiela ovtta bures, de sámegiella goit lea dat giella mainna olmmoš buoremusat dovddaha iežas.

Vuoigatvuohta sáhttit geavahit sámegiela go sis lea dahkamuš almmolaš eiseválddiiguin, lea sámíid deháleamos vuoigatvuohta álbmogin. Go sámelága giellanjuolggadusat biddjojuvvojedje doibmii, de čujuhuvvui dasa ahte vuoigatvuohta geavahit sámegiela galgá vuos ja ovddimusat leat dan dilis mas olmui lea dárbu dovddahit iežas oaiviliid *dárkilit ja deaivilit*, ja vai *ádde* dan mii daddjojuvvo. Dán dáfus dearvvasvuođabálvalus ja riektelegádus leat guovdilat, dasgo jos sámí olmmoš ii gulahala dáin surggiin, de dat sáhtá bahás sutnje čuohcit.

Ráđđehus oaivvilda ahte lea dehálaš oažžut áigái guovttegielalaš servodagaid gosa lea vejolaš, ja dat lea mielas ain eambbo viiddidit sámi giellalága hálddašanguovllu.

Sámelága giellanjuolggadusat addet riikkaolbmuide giellavuoigatvuodaid go sis lea dahkamuš almmolaš orgánaiguin. Dat guoská njuolggadusaid, almmuhusaid ja skoviid jorgaleapmái sámegillii, vuoigatvuhtii oažžut vástádusa sámegillii, sámegiela viiddiduvvon geavaheapmái riektelágádusas, viiddiduvvon vuoigatvuhtii geavahit sámegiela dearvvasvuoda- ja sosiálasuorggis, oktagaslaš girkolaš bálvalusaide, vuoigatvuhtii oažžut oahpahasvirgelobi, ja vuoigatvuhtii oažžut oahpahusa sámegielas.

Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallan, mii čađahuvvui jagi 2007, buvttii oidnosii ahte eanaš almmolaš orgánat maidda sámelága giellanjuolggadusat gusket, eai ollašuhte lága gáibádusaid dievvasii. Deba ii leatge álbmogii, mii orru sámelága hálddašanguovllus, sihkkarastojuvvon vuoigatvuhtan geavahit sámegiela, go sis lea dahkamuš almmolaš orgánaiguin, namalassii ii nu bures go giellanjuolggadusat gáibidit. Válidosivva orru leamen ahte almmolaš suorggi bargiin váilu sámegiela máhttu.

Váldohástalus lea buoridit sámegiela geavaheami dain guovlluin main giella odne lea rašši, nugo mearasámi, márkosámi, julevsámi ja oarjilsámi guovlluin. Nubbi stuorra hástalus lea stuorrudit daid almmolaš bargiid logu geain lea sámegiela máhttu, sihkkarastit sámegielaččaid vuoigatvuodaid kriminálafuolas, ja sihkkarastit buriid dearvvasvuoda-, fuolla- ja sosiálabálvalusaid ja girkolaš bálvalusaid sámegillii sámegielaš geavaheaddjiide.

Čuovvovaš ulbmilat šaddet leat láidestahkan sámegielaš almmolaš bálvalusaid joatkevaš buorideapmái:

- **Ovddidit dávvisámegiela, julevsámegiela ja oarjilsámegiela terminologijaid, nu ahte dat leat dohkálaččat dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusaide, politiijii ja kriminálafullii ja almmolaš hálddahussii muđuid**
- **Ovddidit buriid sámegielaš**

dearvvasvuodaš bálvalusaid sámi mánáide ja nuoraide

- **Sihkkarastit sámegielaš dearvvasvuodaš bálvalusaid boarrásat sámiide**
- **Sihkkarastit sámegielaš olbmuid vuoigatvuodaid kriminálafuolas**
- **Oaččuhit áigái buori ja buresdoaimbi sámegielaš dulkonbálvalusa**
- **Oaččuhit áigái sámi dulkaid dohkkehanortnega**
- **Hukset kurssaid sámegielaš ja kultuvrras almmolaš bargiid várás**
- **Ráhkadahttit sátnegirjiid almmolaš hálddahusa várás davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii**
- **Ráhkadahttit departemeanttaid neahttasiidduid davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii**
- **Álggahit buriid ortnegiid lágaid, lánkaásahusaid ja almmolaš dokumeanttaid jorgaleami várás davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii**
- **Oaččuhit áigái sámegillii jorgaluvvon lágaid dohkkehanortnega**
- **Sihkkarastit bearráigeahččanortnegiid sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleami várás**
- **Sihkkarastit ahte stáhtalaš etáhtat váldet atnui prográmmaid mat geavahit sámi čállinmearkkaid**
- **Sihkkarastit ahte almmolaš registarat sáhttet geavahit sámi čállinmearkkaid**

Sámelága giellanjuolggadusat

Sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje jagi 1990. Giellanjuolggadusat addet riikkaolbmuide giellavuoigatvuodaid go sis lea dahkamuš almmolaš orgánaiguin. Giellanjuolggadusat galget vuos ja ovddimusat buoridit sámegiela árvodási ja lánhčit dilálašvuodaid nu ahte sámegiela sáhtta geavahuvvot almmolaš bálvalusain. Buot almmolaš orgánain maidda sámelága kapihtal 3 ja dat lahkáasahus gustojit, lea geatnegasvuotta gozihit ahte njuolggadusat čuvvojuvvojit. Juohke orgánas lea ovddasvástádus háhkat dohkálaš sámegielaš bargiid. Vášáhusat duođaštit dattetge ahte gildii lea váttis ollašuhhtit giellanjuolggadusaid mearrádusaid, erenoamážit dannego váilot dakkár olbmot guđet hálddašit sámegiela čálalaččat ja njálmmálaččat, ja maid livččii vejolaš virgádit gildii bargin.

Sámelága giellanjuolggadusat árvvoštallojuvvojedje jagi 2007. Árvvoštallama čadahii Sámi instituthtta Kultur- ja girkodepartemeantta ovddas. Árvvoštallanraporta čájeha ahte almmolaš orgánat maidda sámelága giellanjuolggadusat gustojit, eai ollašuhte lága dievvasii. Váldosivva orru leamen ahte sámegeiela máhttu váilu almmolaš etáhtaid bargiin. Olbmot orrot viehka muddui jáhkkin ahte sámegeiella ja dárogeiella leat ovtadássásaš gielat. Sámelága giellanjuolggadusaid eará viehka posiitiiva váikkuhus lea ahte čadahuvvon lea viiddis ja ođđa vugiid geavaheaddji bargu mii galgá ollašuttit guovttegielalašvuoda ja sámegeielalaš bálvalusaid sihke gielddalaš, fylkkagiielddalaš ja stáhtalaš etáhtain.

Árvvoštallan čájeha dasto vel ahte lea vejolaš eahpidit ahte sámelága giellanjuolggadusat eai doarvái bures ollašuhte daid gáibádusaid maid eurohpalaš lihttu bidjá guovlo- ja unnitlohkogielaidda hárrái. Dat deattuhuvvo ahte hálldašanguovllu ráddjen lea mearrideaddji dehálaš sámiiid oazžumii vuoigatvuodaid sámelága mielde. Dasa čujuhuvvo ahte unnitlohkogiellalihttu geográfalaš ráddjen lea njuovžilat go dat ráddjen mii lea sámelága giellanjuolggadusain, ja ahte árvvoštallanraportta mielde dan geažil lea huksejuvvon nuppe beales ovtadássásašvuoda vuođđojurdaga ja nuppe beales ovttáarvosášvuoda ja ovtadássásašvuoda vuođđojurdagiid gaskii riidu. Árvvoštallanraporttas danne árvaluvvo ahte njuovžilat geográfalaš ráddjema ášši árvvoštallojuvvo sierra.

Doaibmabidju 27. **Sámelága giellanjuolggadusaid** **geahčadeapmi**

Sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallama čuolbmačohkiid vuođul, ja dan vuođul ahte sámelága giellanjuolggadusaid hálldašanguovlu lea viiddiduvvon siskildit sihke davvisámegeiela, julevsámegeiela ja oarjilsámegeiela, de Bargo- ja searvadahttindepartemeanta atná dárbun dárki-

leappot geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid riikkaidgaskasaš mearrádusaid ektui, mat leat álgoálbmogiid ja unnitloguid gielaid birra. Áigeguovdil lea maid árvvoštallat daid árvalusaid maid Sámediggi ja Sámi girkoráđđi leat buktán, ja mat gusket hálldašanguovllu girkuid guovttegielalašvuoda doibmii.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta danne áigu álggahit barggu mas geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ektui, ja mas árvvoštallet leago dárbu nuppástuhttit sámelága giellanjuolggadusaid. Árvvoštallama dat áigu čadahit ráđđadaladettiinis Sámedikkiin.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Áigodat: 2009-2011

Doaibmabidju 28. **Sámelága giellanjuolggadusaid** **bearráigeahčču**

Sámegeiela guorahallamat maid Sámediggi čadahii jagi 2000, jagi 2004 ja jagi 2008, oktan sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallamiin jagi 2007, leat čájehan ahte eanaš almmolaš orgánat maidda sámelága giellanjuolggadusat gustojit, eai ollašuhte lága gáibádusaid dievvasii dan vuoigatvuoda dáfus mii olbmoss lea geavahit sámegeiela go sus lea dahkamuš almmolaš orgánaiguin sámegeiela hálldašanguovllus. Guorahallamat čájehit dange ahte dilli lea unnán rievdan áiggi mielde. Departemeanta áigu geahčadettiinis sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallat berrego lágas, sámegeiela nannen dihtii, mearriduvvot bearráigeahčču das mo gielddat ja fylkkagielddat čadahit sámelága giellanjuolggadusaid.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Áigodat: 2009-2010

Sámegielalaš bargit almmolaš hálddahusas

Váldosivva go sámelága giellanjuolggadusat eai áibbas ollašuhthuvvo, orru leamen dat ahte almmolaš hálddahusa bargiin váilu sámegiela máhttu, ja datge ahte unnán leat álbmogis dakkár olbmot geain lea fidnomáhttu ja sámegiela máhttu, geaid sáhtášedje virgádit. Jos daid almmolaš bargiid lohku galggaš stuorrut, geain lea máhttu sámegielas, de gáibiduvvojit buorit ortnegat sámegiela oahpahusa várás ja buorit ortnegat sámegiela deavdda- ja joatkkaoahpahusa várás.

Sámelága § 3-7 cealká ahte bargiin guđet sámegiela hálddašanguovllus leat báikkálaš dahje guvllolaš almmolaš orgánas barggus, lea vuoigatvuohta oažžut báikkáhuuvon virgelobi háhkan dihtii alceseaset máhtu sámegielas, go su orgána dárbbáša dakkár máhtu. Vuoigatvuođa lea vejolaš čatnat bargi geatnegasvuhtii bálvalit orgána dihto áigemeari oahpahusa manjá. Láhkaásahusa § 2 čieknuda dán ášši, ja cealká ahte go lea geavatláččat ja ruđaláččat ovdun, de sámegiela oahpahus berre čađahuvvot ovttrasáidid mánggain eará orgánain maidda sámelága kapihtal 3 ja dát láhkaásahus gustojit.

JOS ALMMOLAŠ ORGÁNA ii čuovo sámelága giellakapihttala njuolggadusaid, de sáhtá son geasa ášši njuolga guoská, váidalit dan orgánii mii lea lagamus bajábealde eiseváldi dan orgánii man geažil váidá, gč. sámelága § 3-11. Fylkkamánni lea váidalaninstánsa go váidalus guoská gielddalaš dahje fylkkagielddalaš orgánii. Maiddái riikkaviidosaš sámi organisašuvnnain ja riikkamiehtásaš almmolaš orgánain mat leat erenoamáš dehálaččat oppa sámi álbmogii dahje dan osiide, lea váidalanvuoigatvuohta dakkár áššiin. Dat maid guoská áššiide mat eai njulgestaga guoskka dihto oktagassii.

Orgána bargiin geaidda addojuvvo virgelohpi lohkat sámegiela oahpahusásahusas, lea vuoigatvuohta oažžut báikká oahpahusa áiggi. Geahpeduvvon báikká lea vejolaš máksit go bargi sámegiela oahpahus lea viidát go dat oahppu maid orgána dárbbáša ja go oahpahus ii leat njulgestaga dárbbášlaš bargi bargui. Dasto láhkaásahusa § 2 cealká ahte maiddái orgánat maidda sámelága § 3-7 ii gusto, berrejit addit virgelobi bargiide oahppat sámegiela go orgána dárbbáša olbmo guhte máhtá sámegiela.¹²

Sámediggi oaivvilda ahte sivva lea jáhkkit ahte almmolaš doaimmahusat eai vuorut bargiidaset sámegiela oahpahusa. Dát boahtá ovdan ee. Sámedikki čađahan giellaiskkademiin.

Doaibmabidju 29. **Dulkaohpahus ja dulkaid dohkkeheapmi**

Sámegielalaš/dárogielalaš dulkonbálvalusat eai leat álo fidnemis almmolaš bálvalusdoaimmaide. Odne váilot ollu sámegielalaš dulkkat, sihke davvisámegielas, julevsámegielas ja oarjilsámegielas.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu ovttas heivvolaš departemeanttaiguin, Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain geahčadit otnáš sámegielalaš dulkonbálvalusaid ja árvvoštallat makkár doaibmabijuid lea dárbu álggahit vai lea dohkálaččat doaibmi dulkonbálvalus. Dan oktavuodas berrejit árvvoštallojuvvot áššit mat gusket dulkoohpahussii nugo rekrutten, vejolašvuođat váldit deavdda- ja joatkkaoahpu, Sámi allaskuvlla ja Oslo allaskuvlla vejolaš ovttagbargu dulkaohpahusa hárrái, ja dáláš dulkadohkkehanortnet.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Áigodat: 2009-2010

¹² Fastsatt av Kultur- og kirke departementet 2. januar 2003 med hjemmel i lov av 12. juni 1987 nr. 56 om Same-tinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) § 3-7 og § 3-10.

Heahtedieđihanbálvalus

Sámediggi lea mángga oktavuodas dovddahan vuorjašumi go heahtedieđihanbálvalus funet doaibmá sámi álbmogii ja sámi guovlluide. Otnáš ortnet lea nu, ahte Finnmárkku buollinlágádusa heahteguovddázis (110) leat sámegielalaš bargit váktaortnegis mii gednojuvvo telefodnaoktavuhtii go lea dárbu. Politiija (112) ja dearvvasvuodábálvalusa (113) heahteguovddážiin geavahuvvojit sin iežaset organisašuvnnaid sámegielalaš olbmot.

Ráđđehus lea vuodđudan joavkku mii čielggada mo heahtedieđihanbálvalusa galggašii nuppástuhttit.

OVTTASRÁĐIID DIVTTASVUONA SUOHKANIIIN Romssa universitehta lágida sámi kulturoahpu lohka mas čalmmustahttojuvvo julevsámi guovlu. Lohkmii gullet 3 guovttebeaivásaš čoahkkaneami, ja buot čoahkkaneamit galget leat Divttasvuonas. Dat lágiduvvo joatkkaoahpahusa fálaldahkan mii addá logi oahppočuoggá go oahppi lea ceavzán eksámenis. Lohkanfálaldat ráhkaduvvui Ofuohta guvllolaš máhttokontuvrra (RKK Ofoten) ovddas, ja dat lea erenoamážit Divttasvuona oahpaheaddjiid ja oahpahussuorggi eará bargiid várás. Lohkanfálaldat lea maid almmolaš bargiide ja earáide guđet barget sámi áššiiguin dahje mánggakultuvrralaš oktavuodain. Badjel 80 olbmo ledje diedihan iežaset lohkamii ja bohte lohka rahpamii ja vuosttamuš čoagganeapmái.

Joavku galgá geiget iežas raportta geassemánu 1. b. 2009. Sámegielalaš geavaheaddjiid dárbu sáhttit addit heahtedieđáhuseid iežaset gillii lea dán bargui lunddolaš oassi. Go okta guovddáš galgá bálvalit ringemiid buot golmma etáhta ovddas, de berre leat álkit fidnet gielalaš bargiid ságaide.

Mánáidsuodjalus

ONa mánáidkonvenšuvnna artihkkala 30 mielde unnitlohkui dahje álgoálbmogiidda gullelaš mánáin ii galgga gildojuvvo vuoigatvuohta eallit su joavkku eará olbmuiguin ovtas iežaset kultuvrra mielde, geavahit iežaset giela ja dovddastit iežaset oskku ja eallit dan mielde. Dát mearkkaša ahte sámi mánáin lea vuoigatvuohta dakkár bajásšaddandillái mas sin čearddalaš gullelašvuohta deattuhuvvo ja oažžu doarvái saji. Mánáidsuodjalusláhka addá dárkilat njuolggaduseid das makkár áššit galget vuhtiiváldojuvvo go máná biddjojuvvo sadjásaš ruktui, áсахussii dahje oahpahus- dahje dikšunásahussii. Báikki válljejuvvo galgá ee. leat dan deastta mielde ahte máná bajásgeassima bissovašvuohta váldojuvvo vuhtii, ja ahte máná čearddalaš, oskkolaš, kultuvrralaš ja gielalaš duogášge váldojuvvo vuhtii.

Dehálaš lea ahte sámi mánáid vuoigatvuohta oažžut gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon fálaldaga váldojuvvo vuhtii. Sámegiela ja kultuvrra máhttu lea dehálaš eaktu mánáidsuodjalusbálvalussii, go galgá sáhttit addit sámi mánáide ja sin bearrašiidda dakkár fálaldaga maid sis lea vuoigatvuohta gáibidit. Mánáidsuodjalusa ovddidanguovddáš Romssa gávpogis bargá sámi mánáidsuodjalussii ráhkadit bargovugiid, ja das lea máhttu bargat mánáidsuodjalusain sámegiela ja kultuvrra vuodul.

Sámi mánáin guđet leat vásihan illásteami, lea vuoigatvuohta ja dohkkehuvvon dárbu oažžut seamma buori veahkkefálaldaga go earáge mánát. Sámi mánáin guđet leat sámegiela hálldašanguovllus eret, lea vuoigatvuohta sámegielalaš oktavuhtii politiija- ja áššáskuhtineiseváldái. Mánáidvisui danne gustojit sámelága giellanjuolggadusat. Sámediggi čujuha dasa ahte otnáš dilli lea dakkár, ahte politiijaetáhtas ja duopmáriin váilu sámegiela ja kultuvrra máhttu, vaikko dutketge sámi mánáid. Nu lea maid go ráva, bagadus ja čuovvoleapmi fálojuvvojit. Dát leat mearkkašahtti stuorra váilivuođat mat čuhcet máná riektesihkarvuhtii.

Ráđđehusa ulbmil lea ovddidit fágalaččat buori mánáidsuodjalusa mas lea mánggakultuvrralaš máhttu ja máhttu daid guovlluid sámi mánáidsuodjalusa birra, main sámít orrot. Oahpahusfálaldat “Mánáidsuodjalus unnitlohkoperspektiivvas” álggahuvvui čakčat 2008. Joatkkaoahpahusa fálet

Finnmárkku allaskuvla, Oslo allaskuvla, Lillehámmerra allaskuvla ja Telemárkku allaskuvla. Sámi perspektiiva lea dehálaš oahpahussii ja oktasaš lážáldahkii, erenoamážit Finnmárkku allaskuvllas.

Doaibmabidju 30. Joatkkaoahpahusa árvvoštallan

Joatkkaoahpahus man namma lea “Mánáidsuodjalus unnitlohkoperspektiivvas”, galgá árvvoštallojuvvot. Dan vuodul šaddá árvvoštallojuvvot leago dárbu nannet dán fállaldaga sámi oasi vel eambbo.

*Ovddasvástádus: Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta
Áigodat: 2009-2010*

Doaibmabidju 31. Bearráigeahččanortnega láhkaásahusvuodđu

Mánáidsuodjalus galgá vuhtii váldit sámi mánáid gielalaš ja kultuvrralaš gullevašvuoda go váldá fuola mánás ja fuolaha eará ruktui. Sámi mánáid bearráigeahčču mánáidsuodjalusásahusain galgá čadahuvvot láhkaásahusa vuodul. Dat dáhpáhuvvá ovttasráđiid Sámedikkiin.

*Ovddasvástádus: Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta
Áigodat: 2009-2010*

Dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusat

Ráđdehusa ulbmil lea fállat álbmogii ovtadássásaš dearvvasvuoda- ja fuollafáldagaid beroškeahhtá olbmo gielalaš ja kultuvrralaš duogážis. Gielddalaš suorggi návččaiguin Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu deattuhit dutkama ja máhttoovddideami, pedagogalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami, ekonomalaš doarjaga vuoruhuvvon ovddidandoaibmabijuide ja bearráigeahččanvuogi ovddideapmái. Erenoamášdearvvasvuodabálvalusas departemeanta áigu eaiggádin stivret ja gozihit sámi álbmoga vástesaš bálvalusfálaldagaid.

Ovtadássásaš dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusat eaktudit ahte sámi álbmoga váldet vuostái bargit geain lea máhttu sámegeielas ja kultuv-

ras. Buori bálvalusfálaldaga eaktun lea dat ahte bargit máhtte sámegeiela ja dovdet sámi kultuvrra. Dearvvasvuodabálvalusa doaibma lea fállat buori dearvvasvuodafálaldaga. Jos giellahehttehusat heađuštit dan, de lea dearvvasvuodabálvalusa geatnegasvuolta fuolahit bálvalusa dohkálaš vuogi mielde álbmogii/geavaheaddjiide. Go oktagasat ieža buohccájit, dahje leat buohcci olbmo lagamus olmmoš ja galget čilget dávdamearkkaid dahje vuostáiváldit dieđu, de lea giella ja kulturáddejupmi hirbmat dehálaččat go olbmot galget bures gulahalat dearvvasvuodabargiiguin.

Giella, fylkkagiella dahje dearvvasvuodafitnodat galget doaimmahit dárbbalaš dulkonveahki go bargiin ii leat doarvái giella- ja kultur- máhttu. Geavaheaddjiidjearahallan maid Sámi dearvvasvuodadutkama guovddáš lea čadahan, čájeha ahte geavaheaddjit leat duhtameahttumat dearvvasvuodabargiid sámegeiela máhttui, ja dát jearahallan duodašta čielgasit ahte dulkon lea heahtečovddus. Dearvvasvuodabargiid váillálaš giellamáhttu sáhtta dagahit boastto dálkkodeami ja dange ahte bahás dávdamearkkat eai fuomášuvvo áiggil.

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta lea jagi 2008 doaibmadokumeanttainis regionála dearvvasvuodafitnodagaide deattuhan ahte plánemis, čielggadeamis ja mearrideamis galget vuhtii váldit ja oidnosii buktit sámi divššohasaid vuogatvuoda ja dárbbu oazžut alcceseaset heivehuvvon bálvalusaid. Dearvvavuodafitnodagat galget diedihit dan birra iežaset jahkásaš diedáhusas.

Eaktu lea, go sámi álbmogii galgá sihkkarastojuvvot ovtadássásaš dearvvasvuoda- ja fuollabálvalus, ahte dearvvasvuodabargiin lea mánggakultuvrralaš áddejupmi ja sámegeiela ja sámi kultuvrra máhttu. Ovddasvástádus maiddá sámiidge vástesaš buriid dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusaid sihkkarastimis, gullá bajimus dássái.

Sámelága § 3-5 válddahallá viiddiduvvon vuogatvuoda geavahit sámegeiela dearvvasvuoda- ja sosiálasuorggis. Maiddá dainge dearvvasvuodaásahusain, mánáidsuodjalusásahusain ja sosiálaásahusain, mat leat sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde, muhto mat vuostáiváldet divššohasaid hálddašanguovllu gielddas, leat geatnegasvuodat, gč. sámelága § 3-1.

Ovddasvástádusjuohku dearvvasvuodábálvalusas

Stáhtas lea ovddasvástádus oadjomáksimiin, buohcciviesuin (dearvvasvuodáfitnodagain) ja eará spesialistalaš dearvvasvuodábálvalusas masa maiddá gullá psyhkalaš dearvvasvuodasuodjalus ja spesialistalaš gárihanfuolla.

Fylkkasuohkaniin lea ovddasvástádus bátnedearvvasvuodábálvalusas.

Gielddain lea ovddasvástádus dábálaš doaktáriid bálvalusas, fysioterapiijabálvalusas, sealgeadnebálvalusas, dearvvasvuodastašuvdna- ja skuvladedearvvasvuodábálvalusas, dikšo- ja fuollabálvalusas, veajuiduhttin- ja barguimáhcahanbálvalusain, ja gielddat leat vuosttamuš dikšundássi psyhkalaš dearvvasvuodabarggus ja gárihan-suodjalusas.

Sámediggi lea stáhtalaš eiseválddiid guovdilis gula-hallanguoibmi das mii guoská politihkkaovddideapmái ja sin guovdu geain lea ovddasvástádussan fállat bálvalusaid sámi álbmogii. Dainnago Sámediggi juogada doarjjaruđaid fylkkagielddaid ja gielddaid báikkálaš prošeavttaide, de Sámedikkisge lea vejolašvuohta váikkuhit dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusaide mat fállujuvvojit sámi álbmogii. Sámedikki ulbmil dán suorgái lea ahte sámi álbmogii maid galgá fállujuvvoit dákkár dearvvasvuodábálvalus mii lea ovtadássásaš dainna mii fállujuvvo álbmogii muđuid. Dearvvasvuodafálaldaga vuodus galget leat sámegealla máhttu ja sámi kultuvra ja dearvvasvuodabargiid sámegealla máhttu ja sámi kulturmáhttu. Sámediggi maid juolluda stipeandaid joatkkaoahpahussii. Ulbmil lea oaččuhit sámegeallalaš fágaolbmuid dán fágasuorgái.

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta juolluda doarjagiid doaimaplána čuovvoleapmái, man namma lea "Mangfold og likeverd for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning" (Sámi álbmoga dearvvasvuoda- ja sosiálabálvalusaid šláddjiivuohta ja dásseárvu), ja nu maiddá juolluda doarjagiid ee. Sámediggái, Sámi dearvvasvuodadutkama guovddázii ja Suoma-Norga rádjaohttasbargui.

Dearvvasvuodabargiid oahpaheapmi

Menddo unnán leat dohkálaš dulkkat dearvvasvuoda- ja sosiálabálvalusas. Lassin giel-lamáhttui dulkabálvalusas ferte leat máhttu sámi kultuvrra ja historjjá birra. Jagi 2008 lasihuvvojedje riikka njealji dearvvasvuodaregiuvnna doaimadokumeanttaide čuovvovaš sáni: "Divššohasaide ja geavaheadjiide ferte leat dat oadjebasvuohta ahte dihtet bálvalusaid leat sin várás ja ahte sin vuostáiváldet fuolain ja árvvusatnimiin. Dán barggus fertet plánemis, čielggadeamis ja mearrideamis vuhtii váldit ja oidnosii buktit sámi divššohasaide vuogitvuoda ja dárbbu oázžut alcceseaset heivehuvvon bálvalusaid".

Dearvvasvuodáfitnodagat berrejit álggahit doaimabargiid buoridan dihtii iežaset bargiid máhttu sámegealla ja sámi kultuvrras. Dehálaš lea maid ahte dearvvasvuodáfitnodagat ohcalit dakkár máhttu go virgádit bargiid ja go oidnosii buktet dárbbuid oktavuodaineaset oahpahusásahusaiguin. Dan láhkai dearvvasvuodáfitnodagaid dárbbut sámegealla ja sámi kultuvrras bohtet oidnosii.

Sámediggi oaivvilda ahte dehálaš lea oázžut sámegealla ja sámi kultuvrra oahpahusa mielde dearvvasvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuide, nu ahte buohkat guđet váldet dearvvasvuoda- dahje sosiálafágalaš oahpu, ohppet juoidá sámegealla ja kultuvrras. Dehálaš lea maid bargat dan badjelii ahte oaččuhit nuoraid geain lea sámegealla ja -kultuvrra máhttu, váldit oahpu dearvvasvuoda- ja sosiálafágalaš oahpu.

Dearvvasvuodabargiid háhkan

Romssa universitehtas leat oahpposadjemearit mángga oahpposuorggi ohcciid várás geain lea sámi gullelašvuohta. Ovdalge ohcci lea vejolaš árvvoštallat dán mearrái gullelašvuohtan, de son ferte duodaštit sámi gullelašvuohta sierranas eavttuid mielde. Dearvvasvuoda Davvi (Helse Nord) ohcá almmuhusainis dearvvasvuodabargiid main lea máhttu sámegealla ja -kultuvrras, ja addá diehttevas-sii almmuhusteavsttas ahte jos ohccis lea seamma buorre fágalaš máhttu go earáin, de válljejuvvo ohcci geas lea máhttu sámegealla ja sámi kultuvrras. Muhtun dáhpašusain máksojuvvo lassebálká dakkár máhttu geažil.

Sámi allaskuvlla kursapáhka Guovdageainnus
Dainnago lea váillálaš dulkonfálaldat, de Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta lea Dearvvasvuodadirektoráhta bokte ráhkadahtán árvalussan kursapáhka dearvvasvuoda- ja sosiálabar-giid várás Sámi allaskuvlii Guovdageidnui. Kursapáhkas leat fáttát sámegeielas ja sámi kultuvrras, sámi vuoigatvuodát ja muhtun doahpagat ja tearpmat mat sáhttet dearvvasvuodabálvalusa gulahallama álkásmahhtit sámi divššohasaiguin. Áigumuš lea lágídit oktasaš čoahkkanemiid mángii jagis. Doaimbaidju ain plánejuvvo, iige dan loahpalaš hápmi dahje ruhtadeapmi leat velá čielgan.

Sámi nationála máhttoguovddáš psyhkaláš dearvvasvuodasuodjalusa várás (SANKS)
SANKS lea ásahuvvon Kárášjohkii, ja das leat golbma ossodaga – rávesolbmuid ossodat, mánáid ja nuoraid ossodat ja Gaska-/Nuorta-Finnmárkku johtti joavku. Sierra Dutkan- ja ovddidanossodagas (DJO) lea ovddasvástádus dutkan- ja ovddidanbarggus. Mánáid ja nuoraid ossodat (BUP) addá spesialistalaš dearvvasvuodabálvalusaid, masa gullet poliklinálaš fálaldat, jándorfálaldat bearrašiidda ja nuoraide, ja vel oahpahuš- ja rávvenfálaldat.

Finnmárkku klinihkka mii gullá Dearvvasvuohka Finnmárku dearvvasvuodafitnodahkii, galgá ovtta SANKSain ovddasvástádit sierra máhtu ovddideamis ja bisuheamis sámi álbmoga várás gárihandivššus. Nannen dihtii fágaidrasttideaddji spesialistalaš divššus fálaldaga gárrenmirkkui de darvánan olbmuide, de jahkái 2009 juolluduvvui 375 000 ruvnnu ja jahkái 2010 500 000 ruvnnu Dearvvasvuohka Finnmárku dearvvasvuodafitnodahkii Finnmárkku klinihkkii, vai das lea guvllolaš doaimma sámi álbmoga várás.

Jagi 2008 lágídi Helgelándda buohcciviessu dearvvasvuodafitnodat fágabeaivvi sámiid dearvvasvuoda birra ovttrasáđiid Helgelándda sámi ovddasteaddjiiguin. Dakkár fágabeaivvit sáhttet leat ovdamearkan das makkár báikegoddái heivvolaš čielga ja ulbmálaš doaimbaidjuid lea vejolaš lágídit nannen dihtii dearvvasvuodafitnodagaid giella- ja kulturáddejumi.

Ovttasdoaimbanođastus

Ráđđehus lea válmasteamen dearvvasvuoda- ođastusa mii oanehaččat daddjon bidjá gielddaide

eambbo ovddasvástádusa. Áigumuš lea ahte eanet divššohasat galget dikšojuvvot buohccivesuid olgobealde. Dat mearkaša ahte juohke ruvnnu ovddas lea buoret divššohasdikšu ja eambbo dearvvasvuoh- ta. Ráđđehus bidjá ovdan stuorradiggedieđáhusa gidđat jagi 2009 ovttasdoaimbama birra dearvvasvuodasuorggis. Dán proseassas ráđđehus lea váldán oktavuoda Sámediggái.

Doaimbaidju 32. Dulkonbálvalusat dearvvasvuodafitnodagain

Doaimmadokumeanttas regionála dearvvasvuodafitnodagaide lea mánga jagi gáibiduvvon ahte galget ásahuvvot dulkonbálvalusat divššohasaide geat daid dárbašit, ja ahte galget álggahuvvot doaimbaidju nannen dihtii bargiid máhtu sámegeielas ja sámi kultuvrras. Jahkásaš dieđáhusastis jagi 2008 Dearvvasvuohka Davvi Regionála dearvvasvuodafitnodat dieđiha ahte dearvvasvuodafitnodagaid dulkonbálvalusa čađahanvuohki lea ordnejuvvon, earret Helgelándda buohccivesus, mas leat bargamin fálaldaga lágí- demiin. Sámi dulkonbálvalus doaimmá beaivet sihke Dearvvasvuohka Finnmárkku ja Davvi-Norgga universitehtabuohccivesus (UNNas). Dábálaš bargoáiggi maŋŋá Dearvvasvuohka Finnmárku fállá dulkonbálvalusa telefonnas ja UNNas láigohit dulkkaid dárbbu mielde. Nordlándda buohcciviessu dieđiha ahte dulkonbálvalus doaimmá bures.

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu divaštaladettiinis Sámedikkiin árvvoštallat proševtta man ulbmil lea buoridit dulkonbálvalusa ain eambbo. Prošeakta álggahuvvo plánaáigodagas, muhto dat lea ain plánejuvvomin, ja loahpalaš hápmi ja ruhtadeapmi eai leat vel čielgan.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Doaibmabidju 33. Bearráigeahčču

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu ovttasráđiid Stáhta dearvvasvuoda-bearráigeahčuin árvoštallat mo bearráigeahčču fuolaha sámi álbmoga vuoigatvuoda oažžut dearvvasvuodaveahki, ja vel dan mo vuoigatvuolta dárbbaslaš dearvvasvuodaveahkkái ollašuhhtojuvvo.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Doaibmabidju 34. Ovttadássásaš bálvalusat julevsámi ja oarjilsámi guovlluin

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu ovttasráđiid Sámedikkiin čielggadit dárkileappot mo ovttadássásašvuoda lea vejolaš fuolahit dearvvasvuodabálvalusas julevsámi ja oarjilsámi guovlluin. Dehálaš oassi dán bargui oarjilsámi guovlluin šaddá Snoasa suohkana 3-jahkásaš dearvvasvuoda- ja sosiálaproševtta raporta man namma lea "Sørsamisk rådgivningstjeneste i helse- og sosialspørsmål i sørsamisk område" (oarjilsámi rávvenbálvalus dearvvasvuoda- ja sosiálaáššiin oarjilsámi guovllus).

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Doaibmabidju 35. Almmolaš dokumeanttaid jor-galeapmi

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu árvoštallat joargalahttit vuolit etáhtaid áššáigullelaš dokumeanttaid davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii, ja almmuhit daid doaimmahusaid neahttasiidduin.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Doaibmabidju 36. Dajaldatsátnegirji dearvvasvuoda- ja fuollabálvalusa várás

Sámedikki prošeaktaruđaiguin lea ráhkaduvvon dajaldatsátnegirji Porsáŋgu buohccisiidda bargiid várás. Girji sáhtá geahppudit divššáriid ja sámi divššohasaid/lagamus olbmuid gulahallama ášahusas ja gieldda dearvvasvuodabálvalusas. Dearvvasvuodadirektoráhta áigu bidjat dan giehtagirjii iežas neahttasiidui.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta/Dearvvasvuodadirektoráhta

Áigodat: 2009

Doaibmabidju 37. Diehtujuohkinávdnasat bátne dearvvasvuoda birra

St.diedáhusas nr. 35 (2006-2007), man namma lea «Tilgjengelighet, kompetanse og sosial utjevning, "Framtidas tannhelsetjenester"», kapihttalsis 8.4, lea lohkamassii čuovvolančuoggát mat gusket ee. sámi álbmogii. Ráđdehus áigu ráhkadahttit diehtujuohkinávdnasiid dearvvasvuodastašuvdna- ja skuvldearvvasvuodabálvalusa várás, namalassii unnitlohkoálbmoga mánáid ja nuoraid bátne dearvvasvuoda birra.

Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta lea ožžon dakkár diehtujuohkinávdnasiid ráhkadeapmái juolludettiinis doarjaga «Norsk tannvern» nammasaš bátnesuodjalussii, vai ráhkada DVD-filmma mas leat bátne dearvvasvuodalaš dieđut mánáide ja vánhe-miidda. Filbma heive bures dearvvasvuodastašuvnna geavaheapmái ja sámegielalaš álbmoga geavaheapmái. Ráhkaduvvon lea maid plásttain skoađastuvvon "gulahallankoarttat" mat leat gielalaččat neutrálat, ja maid lea vejolaš geavahit diehtujuohkinbargui.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Doaibmabidju 38. Bátnedearvvasvuoda kárten

Unnán systemáhtalaš dieđut leat ráves álbmoga bátnedearvvasvuoda birra. Ráđdehus áigu kártehit bátnedearvvasvuodalaš dili ja vejolaš sivaidd gaskavuodaid, ovdalgo mearriduvvojit eanet doaibmabijut buoridan dihtii sámi álbmoga bátnedearvvasvuoda (Gč. St. dieđáhusa nr. 35. (2006-2007)). Sámi dearvvasvuodadutkama guovddáš áigu árvvoštallat álggahit proševtta kárten dihtii sámi álbmoga bátnedearvvasvuoda.

Ovddasvástádus: Dearvvasvuoda- ja fuolahusdepartemeanta

Áigodat: Plánaáigodagas

Bargo- ja čálgoetáhta

Bargo- ja čálgoetáhta (NAV) galgá vuostáiváldit geavaheaddjiid veahkkáivuodain, árvvusatnemiin, máhtuin, dieđuiguin, asttuin ja buresheivehuvon bálvalusfáladagaiguin. Geavaheaddjiin leat mánggalágan duogážat sámegeiela ja sámi kultuvrra ja vásáhusaid dáfus, ja dat gáibida ahte bálvalusat leat riektá hábmejuvvon ja heivehuvvon. Etáhta galgá geahččalit addit ovttáárvosaš fálaldaga buohkaide. Ođđa NAV-kontuvrraid vuodđudettiin gielddaide main lea sámi álbmot, lea dárbu árvvoštallat bargiid máhtu sámegeielas ja sámi kultuvrras sierra. Bargojoavku bijai jagi 2008 raportta ovdan NAV-bargiid sámegeiela ja kulturamáhtu birra, ja das árvvuvvojedje arvat doaibmabijut. Raporta lea buorre vuodđu bargui mii galggašii buoridit fálaldagaid sámi geavaheaddjiide.

Bargo- ja čálgoetáhta áigu geahčadit iežas lágaid ja lánkaásahusaid mearridan dihtii maid lágaid lea sámelága § 3-2 mielde áigeguovdil jorgalit sámegeillii. Departemeanta lea ávžžuhan etáhta oktilaččat jorgalahttit lánkaásahusaid ja almmuhusaid mearrádušaid vuodul, ja almmuhit jorgaluvvon lánkaásahusaid ja almmuhusaid. Bargo- ja čálgoetáhta galgá dieđihit golbmii jahkái mo dat čuovvola sámelága giellanjuolggadusaid ja čađaha sámegeiela geavaheami, ja dieđihit mat lágaid, lánkaásahusaid, skoviid ja eará diehtujuohkinávdnasiid dat lea jorgalahttán sámegeillii.

Doaibmabidju 39. NAVa diehtujuohkin sámegeillii

www.nav.no lea Norgga stuorámus almmolaš neahttabáiki ja váldokanála mii addá dieđuid bargo- ja čálgoetáhtalaš birra. Bargo- ja čálgoetáhta galgá bargat nu ahte dat dieđut maid olbmot eanemusat ohcalit, leat dán čujuhusas: www.nav.no, namalassii sámegeillii etáhta addosiid ja vuoigatvuodaid birra, ee. dáinna lágiin:

- Sierra sámegeielalaš fállu ráhkaduvvo www.nav.no ovdasiidui
- Sierra váldosiidu ráhkaduvvo buot sámegeielalaš diehtujuohkimii mii lea dás: www.nav.no
- Referánsadieđut addosiid ja ortnegiid birra, jorgaluvvojit sámegeillii, ee.:
- Bearašsuorgái gullevaš referánsateavsttat
- Beaiveruđaide guoski referánsateavsttat
- Áššáigullevaš skovit, jorgaluvvojit seammás
- Ohcanskoviide gullevaš rávvagat, jorgaluvvojit seammás

VUORAS SÁMIID

DEARVVASVUODADEAIVVADEAPMI

Várdobáiki sámi guovddáš čalmmustahtta diđolaččat sámegeiela ja sámi kultuvrra.

Dearvvasvuodadeaivvadeamiid ulbmil lea oazžut áigái deaivvadanbáikki mas sámi kultuvra lea guovddážiis, mas oasseváldit besset oahppat eambo dearvvasvuodalaš ja kultuvrralaš fáttaid birra, ja mas besset servvoštallat. Dat sáhtta eastadit buohcuvuoda ja oktovuoda, ja addit olbmuide buoret eallima ja buresloaktima. Vuoras márkosámit geavahit báikkálaš suopmana, muhto sámi girjegiella lea sidjiide váddát. Sii ožžot sámegeillii oanehis čállojuvvon teavsttaid ja galget daid lohkat jitnosit, dahje besset ieža čállit sámegeiela sániid ja dajaldagaid maid nuppit eavttuhit. Nu geavahuvvo dat máhttu mii lea oasseváldiin sámegeielas, ja dat buorida sin lohkanmáhtu.

Bargo- ja čálgoetáhta áigu jorgalahttit iežas váldogihppagiid sámegillii. Gihppagat beaiveruđaid ja ahkepenšuvnna birra galget gárvánit jagi 2009 álgojahkebealis. Gihppagat ja diehtjuohkinpláhkáhat báikkálaš NAV-kontuvrraide hábmejuvvojit sámi kultuvrra vuodul.

Ovddasvástádus: Bargo- ja čálgodirektoráhta
Áigodat: Jagi 2010 álggus

Doaibmabidju 40. **Geavaheaddjiid jearahallan**

Bargo- ja čálgoetáhta áigu čađahit geavaheaddjiid jearahallama juohke jahkebeali, ja jahkásaččat jearahallat bargoadiid. Etáhta áigu dasto čađahit báikkálaš geavaheaddjiid jearahallamiid sámi hálddašanguovlluin. Geavaheaddjiid jearahallamiid bohtosat galget leat vuodđun etáhta bálvalusfálaldagaid buorideapmái. Raportemis galget sámi geavaheaddjiide čađahuvvon doaibmabijuid vásáhusat čilgejuvvot, dás maiddái dieđut mat leat www.nav.no siiddus ja earáge diehtjuohkinávdnasat, maiddái geavaheaddjiid jearahallamiid bohtosat sámi guovlluin.

Ovddasvástádus: Bargo- ja čálgoetáhta
Áigodat: Oktálaččat

Girkolaš bálvalusat sámegillii

Sámi girkoeallima ektui Norgga girku berre atnit eanemus fuola das, ahte sámiid iešáddejuvvo ja sámi árbevierut váikkuhit ovdáneapmái. Vai sámiid girkoeallin sáhhtá leat sajáiduvvan ovttadássásaš oassi girkoeallimis muđuid, de lea ee. dehálaš joatkit girku liturgijaid heivehallama sámegillii ja sámi musihkkaárbevieruide, ja fertejit maid ráhkaduvvot eanet ávdnasat sámegillii – erenoamážit julevsámi ja oarjilsámi giellaguovlluid várás. Sálmmaid ja liturgijaid ođasmahttinbarggus šaddá dehálaš bidjat deattu sámi girkostallanárbevieruide ja sámegillii, musihkkaárbevieruide ja kultuvrii.

Sámelága § 3-6 addá vuoigatvuoda oažžut oktagaslaš girkolaš bálvalusaid sámegillii Norgga girku searvegottiin mat leat hálddašanguovllus. “Oktagaslaš girkolaš bálvalusat mearkkašit vuossámuš ja

ovddimusat oktagaslaš sielu divššu. Lassin dajaldat siskkilda ee. gástta, náitima ja eahkedismállásiid. Njuolggadus galgá nu áddejuvvot maŋimus bálvalustiippaid dáfus, ahte ii oktage sáhte gáibidit daid sámegillii dakkár oktavuodain mat leat buohkaid várás, omd. dábálaš ipmilbálvalusas. Muhto jos báhppa lea mielas addit dakkár bálvalusaid gittauvsaid lágideamis, de lea vejolaš daid gáibidit sámegillii”, gč. Od.prp. nr. 60 (1989-90) Sámegiella, siidu 48. Sámelágas ii leat dainna lágiin regulerejuvvon sámegielalaš girkostallan.

Doaibmabidju 41. **Doarjja biibbaljorgaleapmái**

Kultur- ja girkodepartemeanta lea guhkibuš áiggi juolludan doarjagiid Norgga biibbalsearvái vai jorgala ja ođasmahtá davvisámegielalaš, julevsámegielalaš ja oarjilsámegielalaš biibbalteavstaid. Oppa biibbal jorgaluvvui davvisámegillii jagi 1890. Davvisámegielalaš ođđa testameantta ođasmahttin gárvánii jagi 1998, ja dál leat ođasmahttimin Boares testameantta. Ođđa testameanta lea maid jorgaluvvon julevsámegillii, ja muhtun biibbalteavsttat leat jorgaluvvon oarjilsámegillii. Norgga biibbalsearvái ain juolluduvvojit doarjagat.

Ovddasvástádus: Kultur- ja girkodepartemeanta/
Norgga biibbalsearvi
Áigodat: Joatkevaččat

NOROGGA GIRKU oskkuoahpahusa ođasmahttimis leat álggahuvvon sierranas doaibmabijut sámi oskkuoahpahusa várás. Sámi oskkuoahpahus galgá leat gitta sámiid vásáhusain ja sámiid báikkálaš girkoeallimis. Sávaldat galgá leat oidnosii buktit guovttegielalašvuoda oskkuoahpahusa geavadis. Sámi girkoráđis ja Girkoráđis lea ovddasvástádus proševttas man namma lea “Sámi mánáid ja nuoraid doaibmavuđot oskkuoahpahus neahtas”. Álggahuvvon lea sámi neahttabáiki oarjilsámegillii, julevsámegillii, davvisámegillii, ja dárogillii: www.osko.no “Osku” mearkkaša tro dahje tillit dárogillii. Neahttabáiki lea ordnejuvvon čieža fáddáoassái: Lávvu, soahki, čáhci, dolla, eana, beaivváš ja girku. Dat čilgejit bures kristtalaš oskku guovdilis osiid sámi perspektiivvas.

Doaibmabidju 42. Sámi searvegoddi oarjilsámi giellaguovllus

Kultur- ja girkodepartemeanta lea juolludan doarjagiid vuodđudit searvegotti oarjilsámi giellaguovllui jagi 2009. Ulbmil lea nannet oarjilsámegielaš girkoallima ja oarjilsámegiela. Searvegotti vuodđudeapmi lea organiserejuvvon njealjejahkásaš geahččaleapmin. Departemeanta lea ráhka-dahttán ortnegii láhkaásahusa mii fámuiduvvá odđajagemánu 1. b. 2009. Láhkaásahus galgá jorgaluvvot oarjilsámegillii.

*Ovddasvástádus: Kultur- ja girkodepartemeanta/Nidarsa bismagoddi
Áigodat: 2009-2012*

Doaibmabidju 43. Ipmilbálvalusteavsttaid jorgaleapmi/heiveheapmi

Jorgaleamit sámegillii ja ipmilbálvalusteavsttaid jorgaleapmi ja heiveheapmi buot golmma sámegillii lea biddjojuvvon Girkoráđđái/Sámi girkoráđđái bargun. Jagi 1978 liturgiija lea jorgaluvvon davvisámegillii ja julevsámegillii jagi 2008. Jagi 2007 rájis lea leamaš geahččalanortnegin oarjilsámegielaš gástaliturgiija. Dál lea ráhkaduvvomin liturgiijagiehtagirji buot golmma sámegillii, ja dan golmma giela girjjit galget gárvánit ja almmuhuvvot jagi 2009/2010. Jagi 1993 ja jagi 1995 almmuhuvvojedje sálbmagirjjit davvisámegillii, ja julevsámegillii jagi 2005. Válljejuvvon oarjilsámegielaš sálmmat leat váldojuvvon mielde «Salmer 1997» nammasaš girjái. Oarjilsámegielaš sálbmagirjii ledje ráhkadeamen jagi 2008.

*Ovddasvástádus: Kultur- ja girkodepartemeanta/
Girkoráđđái/Sámi girkoráđđái
Áigodat: Joatkevaččat*

Vearroetáhta

Doaibmabidju 44. Vearroetáhta – viiddiduvvon fálaldat sámegillii

Vearroetáhta fuolaha sámegillii jorgaluvvon blankehtaid ja skoviid vearromáksiide guđet daid sihtet oažžut. Daid jagiid maid vearroetáhta lea fállan daid, de leat 140 ja 150 olbmo gaskkas geavahan sámegielaš blankehtaid. Earret daid blankehtaid ja skoviid bissovaš rutiinnaid eai leat ásahuvvon dokumeanttaid jorgaleami ja ođasmahttima várás sámegillii matge rutiinnaid, eaige dakkár dokumeanttaid almmuheami várás ráđđehusa dahje vearroetáhta ruovttusiidduin. Vearroetáhta fállá bálvalusaid dávvisámegillii vearromáksiide dárbbu mielde. Vearromáksit sáhttet válljet davvisámegiela go váldet oktavuoda Vearrodiehtujuohkimii, ja sin dalle bidjet sámegielaš áššemeannudeaddji oktavuhtii. Dat vearromáksit guđet váldet čálalaš oktavuoda dávvisámegillii, ožžot vástádusa dávvisámegillii. Áššemeannudeaddjit veahkehit ee. čilgedettiineaset makkár dieđut leat diehtujuohkinávdnasiin mat dušše leat dárogillii.

Odne ii leat teknihkalaččat vejolaš sáddet elektruvnnalaš sámegielaš selvána. Buot skovit mat galget sáddejuvvet elektruvnnalaččat Altinn bokte, fertejit registrarastojuvvot Dieđihanregistarii (Oppgaveregisteret), mii ii dohkke sámegiela čállinmearkkaid. Ulbmil lea ahte áiggi mielde galgá leat vejolaš sáddet sámegielaš selvána elektruvnnalaččat. Geahča muđuid doaibmabiju 56.

Vearroetáhta áigu álkkásmahttit skoviid ja dieđuid fidnema iežas neahttasiidduin. Etáhta áigu maid ásahit rutiinnaid sámegielaš dokumeanttaid jorgaleami ja ođasmahttima várás.

*Ovddasvástádus: Vearroetáhta
Áigodat: Joatkevaččat*

Kriminálafuolla

Kriminálafuolas ii leat statistihkka das man ollu sámít dubmehallet. Ii leat lohpi registrarastit ránggástussii dubmehallan olbmuid čearddalaš gullevašvuoda.

Sámeláhka suodjala daid sámegielaš olbmuid vuoigatvuodaid guđet leat dubmehallan ránggástussii. Lága mearráduusat mearkašit ahte sus guhte háliida geavahit sámegiela bealuštan dihtii iežas ávkki sámegiela hálddašanguovllu kriminálafuola ovdan, lea vuoigatvuolta sámegielaš bálvalussii. Dakkár vuoigatvuolta lea sihke davvisámi, julevsámi ja oarjilsámi giellaguovlluin.

Kriminálafuola giddagasain mat leat sámegiela hálddašanguovllus, čohkkájeaddjiin lea vuoigatvuolta gulahallat gaskaneaset ja lagaš olbmuiguin sámegillii. Vuoigatvuolta geavahit sámegiela gusto maddái go olmmoš gillá servodatránggástusa ja lea searvamin promillaprográmmii. Čohkkájeaddjiin ja dubmehallan olbmui lea maid vuoigatvuolta geavahit sámegiela go sii njálmmálaččat váldet oktavuoda kriminálafullii. Kriminálafuolla danne ferte virgádit sámegielaš bargiid guđet dovdet sámii kultuvrra.

Sámegielaš bargit leat dehálaččat sihke giddagasain ja friddjafuolas. Giddagasainge lea vejolaš geavahit dulkonbálvalusa, vaikko dat ii leat buot buoremus čoavddus. Dorvvolaš ii oro leamen čađahit friddjafuollakontuvrraid ja dubmehallan olbmo gaskasaš ságastallama dulkain, dannege dat dahká gulahallama fuonibun.

St.diedáhusa nr. 37 (2007-2008) *Ránggástus mii váikkuha* meannudii Stuorradiggi giđđat jagi 2009. Čuovvolan dihtii stuorradiggediedáhusa Justisdepartemeanta áigu ráhkadahttit doaibmaplána, mas maddái sámegielaš dubmehallan olbmuid čohkkándilálašvuodaid ja kriminálafuola sámegiela ja sámii kulturmáhttu gieđahallojuvvojit.

Doaibmabidju 45. Sámegielaš giddagasbargiid háhkan

Kriminálafuola guovddášhálddahus lea stivrengulahallamisttis Kriminálafuola oahpahušguovddážiin (KRUSain), mii oahpaha giddagasvirggálaččaid,

bidjan stivrengulahallamii sierra ulbmilsuorgin háhkat giddagasbargiid sámegielaš aspiránttaid. Ulbmil lea juohke jagi váldit vissis logus aspiránttaid guđet máhttet sámegiela. Jos guovvtti ohccis árvoštallojuvvojit leat ovttá buorit báhpárat, de dat ohcci beassá ohppui guhte máhttet sámegiela. Dain aspiránttain guđet gerge oahpus čakčat jagi 2007, lei okta sámegielaš.

Romssa fylkkas ja Finnmárkku fylkkas leat buohkannassii guokte giddagasa. Romssa gávpoga giddagasas lea okta sámegielaš bargi, ja čieža eará bargi leat dál vázzimin sámegiela kurssa. Čáhcesullo giddagasas leat guokte sámegielaš bargi, ja Finnmárkku friddjafuola kontuvrras lea okta sámegielaš bargi. Lassin lea Bodeaju giddagasas, «Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt» nammasaš giddagasas ja Ringeriikka giddagasas guđesge okta sámegielaš bargi.

Dál jo lea váttis háhkat doarvái sámegielaš bargiid dan guovvtti giddagassii, namalassii Romssa giddagassii ja Finnmárkku giddagassii. Danne Justisdepartemeanta lea lágidan vejolašvuoda čađahit giddagasvirggálačča oahpu gáiddos oahpahušsan. Miessemánu 2008 rájis sullii 15 aspirántta leat čađaheamen oahpu Romssa gávpoga ja Čáhcesullo giddagasain, ja dehálaš lea leamaš háhkat sámegielaš aspiránttaid. Kárášjogas lea friddjafuola vuollásaš kontuvra, muhto das ii leat bissovaš virggis fágaolmmoš.

Ovddasvástáduš: Justis- ja politiijadepartemeanta Áigodat: Joatkevaččat

Doaibmabidju 46. Čohkkándilálašvuodaid geahčadeapmi

Dubmehallan sámii olbmuid dáfus, de kriminálafuolla lea eanaš váldán vuhtii doaibmabijuid mat dahket vejolažžan geavahit ja seailuhit sámegiela. Justisdepartemeanta danne áigu geahčadišgoahit sámii dubmehallan ja čohkkájeaddji olbmuid čohkkándilálašvuodaid. Dakkár geahčadeami ulbmil lea kártet makkár dárbu lea resurssaide ja sierra doaibmabijuide mat dubmehallan sámiiide mearkašit eambo go duššefal giela geavaheami.

*Ovddasvástáduš: Justiisa- ja politiijadepartemeanta
Áigodat: Gč St.dieđáhusa nr. 37 čuovvoleami (2007-
2008) Ráŋggáštus mii váikkuha čuovvoleami*

Doaibmabidju 47. Kriminálafuollaguovddáš mas lea máhttu sámegielas ja sámii kultuvrras

Go geahčaduvvo kriminálafuola organisašuvdnavuogádat Romssas ja Finnmárkkus, de galgá maiddái árvvoštallojuvvot galgágo ášahuvvot kriminálafuollaguovddáš mas lea erenoamáš máhttu sámegielas ja sámii kultuvrras. Nuge sáhtta šaddat, ahte ráhkaduvvo giehtagirji sámiiid ráŋggáštusčadaheamis. Das sáhttet leat sierra áššit mat galget árvvoštallojuvvot go olmmoš dutkojuvvot ovdal duopmocealkima, go vuosttamuš fágaidrasttideaddji kárten čadaheavvo dallego loahpalaš duopmu lea celkojuvvon kriminálafuolas, go dubmehallan olbmui lea ságastallan su vuostáiváldiddettiin giddagassii, dahje go suinna lea vuosttamuš ságastallan servodatráŋggáštusa friddjafuollakontuvrras. Giehtagirjai šaddá dárbu váldit mielde divaštallama das mo rehabiliterenulbmil ja máhcaheapmi sámii báikkálaš servodahkii áddejuvvot. Vejolaš ovttasbarganoasálaččat sámiiid vástesaš heivehallamis sáhttet leat Sámediggi ja sámii ášahusat ja gielddat.

*Ovddasvástáduš: Justiisa- ja politiijadepartemeanta
Áigodat: Gč St.dieđáhusa nr. 37 čuovvoleami (2007-
2008) Ráŋggáštus mii váikkuha čuovvoleami*

Konfliktaráđiid čállingoddi

Máŋgga konfliktaráđi rájaid siskkobeallai gullet sámii. Stuurámuš joavku lea Nuorta- ja Oarje-Finnmárkkus ja Davvi-Romssas. Oslo ja Romssa gávpogis leat ollu sámii. Nordlándda, Davvi-Trøndelága, Hedmárku ja Hordalándda konfliktaráđiide maid guoská fáddádat.

Jagi 2009 giđa mielde lea ášahuvvon sámegielaš soabahajoavku davvisámii guvlui (Finnmárku ja Romsii).

Doaibmabidju 48. Sámegiella konfliktaráđiin

Konfliktaráđiid čállingoddi lea jagi 2008 álggahan ođđa diehtujuohkinávdnasiid jorgalahttima sámegielaide. Čállingoddi ulbmil lea dađistaga gokčat buot sámegielaide.

Konfliktaráđi ruovttusiiddus leat dieđut konfliktaráđi birra davvisámegillii ja julevsámegillii. Maiddái prentejuvvongge gihppagat leat davvisámegillii ja julevsámegillii, muhto eai nu máŋggaláganat. Čállingoddi lea álggahan diehtujuohkingihppaga ja eará diehtujuohkinávdnasiid jorgalahttima, ja ruovttusiiddu dieđuid ođasmahttima.

*Ovddasvástáduš: Konfliktaráđiid čállingoddi
Áigodat: 2008/2009*

Politiija

Sámii váldoguovlluin politiijaovttagain berre leat vejolaš háhkat olbmuid guđet sáhttet dulkot ja čálalaččat jorgalit dutkamiid mat leat govviduvvon jienaiguin. Dasto berre leat vejolaš háhkat máhtolaš olbmuid čállit reivviid ja jorgalit skoviid sámegillii, ja vel dulkotge politiijaiide guđet ieža eai máhte sámegiela. Áigumuš berre leat háhkat bargiid gain lea máhttu sámegielas ja sámii kultuvrras.

Doaibmabidju 49. Eambbo sámegiellamáhttu ja sámii kulturmáhttu politiijii

Politiija- ja leansmánneetáhtii galgá addojuvvot eambbo giellamáhttu ja kulturmáhttu dainna lágiin ahte lágiduvvojit diehtujuohkimat/kurssat/oahpahusfálaldagat sidjiide guđet leat etáhta bargit. Árvvoštallojuvvot galgá leago dárbu vuodđudit fierpmádaga politiija- ja leansmánneetáhta bargiide, gain lea máhttu sámegielas ja sámii kultuvrras.

*Ovttasvástáduš: Justiisa- ja politiijadepartemeanta
Áigodat: Doaibmaplána áigodat*

Doaibmabidju 50. Heivehit sámegielaid elektruvnnalaš prográmmaide

Ulbmil lea ahte sámegielat galget heivehuvvot áššemeannudanprográmmaide mat leat álbmoga várás. Erenoamáš dehálaš lea ahte geatnegasvuodaid ja vuoigatvuodaid birra, mat gullet ránggáštusáššiid meannudeapmái ja eará eiseváldegiedahallamiidda, lea vejolaš viežžat dieđuid guđege sámegillii. Stuurámus sámegielalaš joavku ferte vuoruhuvvot ovddimussii.

*Ovttasvástádus: Justiisa- ja politiijadepartemeanta
Áigodat: li mearriduvvon*

Doaibmabidju 51. Dakkár olbmuid háhkan Politiijaal- laskuvlii guđiin lea sámi duogáš

Politiijaallaskuvla lea iežas gulahallan- ja rekruttenstrategiijas čalmustahttán dakkár olbmuid háhkama geain lea unnitlohkoduogáš, daid gaskkas maiddái olbmuid geain lea sámi duogáš. Čielga rekrutten- doaibmabijuin, mat leat álggahuvvon, sáhttit nama- hit:

- Almmuheapmi sámegillii sámegielalaš guovlluin
- Politiijaallaskuvlla Bodeaju ossodat ja Nuorta- ja Oarje-Finnmárkku politiijaguovlu barget ovttasráđiid fidnen dihtii olbmuid politiijaoahpahussii. Dan ovttasbargui gullet maid ee. diehtjuohkinčoahkkimat jna.
- "Rekruttere og Beholde" nammasaš prošeavttas leat sámi politiijavirggálaččat čuovvolan ja bagadan iežaset guovlluid ohcciid.
- Politiijaallaskuvlii beassannjuolggadusat addet vejolašvuoda váldit ohppui joba 20 proseanttage dain guđet ohcet nugohčoduvvon erenoamáš heivvolašvuoda geažil, namalassii go ohcciin leat attáldagat dahje máhtut maid politiijaetáhta dárbbasa. Dán njuolggadusa lea maid vejolaš váldit atnui sámi ohcciid várás.

Politiijaallaskuvla lea jagi 1993 rájis bargan árrjalaččat háhkan dihtii politiijaohppui ohcciid geain lea čearddalaš unnitlohkoduogáš, nugo sámiin. Politiija- ja leansmánneetáhtas eai leat vuogit maid vuodul gávnnaht daid bargiid logu geain lea čearddalaš duogáš. Dan geažil lea váttis rekruttemis

meroštallat sin logu geain lea unnitlohkoduogáš. "Rekruttere og Beholde" (2007-2008) nammasaš prošeakta lea Politiijaallaskuvlla ja Politiijadi- rektoráhta gaskasaš ovttasbargoprošeakta. Prošeakta vuodđudii ee. resursajoavkku mas leat 30 politiijavirggálačča geain lea unnitlohkoduogáš, golbmasis sis sámi duogáš, ja joavku bargá aktiivalaččat nuoraiguin dainna ulbmiliin ahte oaččuhivččii eanebuid Politiijaallaskuvlii. Jagi 2008 besse guovttis sámi duogážiin Politiijaallaskuvlii.

Politiijaallaskuvlla Bodeaju ossodat álggahii čakčat jagi 2008 prošeavtta man ulbmil lea oaččuhivččii eanet sámiid ohcat politiijaoahpahussii. Diehtjuohkinčoahkkimat šaddet lágiduvvot main nuorra politiijaalbmát ja -nissonat geain lea sámi duogáš juhket dieđuid skuvliibeassama, oahpaha ja fitnu birra. Lassin galget dieđut juhkkjuuvvot aktiivvalaččat sámi aviissaide, Sámi radioi ja eará áigeguovdilis diehtjuohkinkánaide. Politiijaal- laskuvla áigu joatkit barggu man ulbmil lea háhkat eanet vejolaš ohcciid sámiid gaskkas, ja áigu geava- hit persovnnalaš oktavuodaid ja čuovvolemiid dain politiijaguovlluin main dat bargu berre dahkkjuuvvot.

*Ovddasvástádus: Justiisa- ja politiijadepartemeanta
Áigodat: Jahkásaš čuovvoleapmi bušeahhtabarggus ja stivregulahallamiin Politiijadirektoráhtain*

Suodjalus

Doaibmabidju 52. Diehtjuohkin vuosttasgeardde- soahtebálvalusa birra

Suodjalus áigu Soahtebálvaluslágádusa bokte jorgalahttit gihppaga man namma lea "Du vejolašvuodat vuosttasgearddesoahtebálvalusas" sámegillii, vai dan sáhtta sáddet buohkaide guđet dan sihtet. Gihpa galgá dasto vel biddjuuvvot pdf- hámis internehttii, vai olbmot dan álkit gávdnet. Buohkat guđet gohčohallet Sešuvvna vuosttas oassái ja nuppi oassái ožžot Soahtebálvaluslágádu- sas čujuhusa internehttii, mas gávdnet eanet dieđuid – maiddái sámegilliige.

*Ovddasvástádus: Soahtebálvaluslágádus
Áigodat: Jagi 2009 mielde*

Doaibmabidju 53. Diehtujuohkin ja dieđiheapmi Suodjalusa hárhjhallandoaimmaid birra

Suodjalus áigu jagi 2009 mielde doaimmahit ahte jahkebealledieđut váldodoaimmaid birra maid dái almmuhuvvojit sámegillii doppe gos dat lea lunddolaš. Dieđiheamit rekvisišuvnna birra mat gusket sámi hálddašanguovlluide, galget maid leat sámegillii, ee. almmuhussan sámi aviissain.

*Ovddasvástádus: Suodjalusa operatiiva
váldoguovddáš
Áigodat: Jagi 2009 mielde*

Ráđđehusa sámegielaide geavaheapmi

Ráđđehusa ángiruššan sámegielaiguin galgá maid dáid oidnot departemeantaid iežaset sámegielaide geavaheamis. Ráđđehusa neahttasiidduin www.regjeringen.no lea leamaš vejolaš válljet sámegielaš teavsttaid jagi 2004 rájjs. Sihke dakkár áššiid mat njuolga gusket sámi álbmogii ja riikkalaš áššiid lea vejolaš lohkat dáin siidduin, eanaš davvisámegillii, muhto maid dáid julevsámegillii ja oarjil-sámegillii.

Dárbu lea eiseválddiid beales eambbo buktit dan golbma sámegiela oidnosii politihka hábmemis, doaibmabijuin ja almmolaš áššebáhpáriid jorgaleamis jna.

Doaibmabidju 54. Eanet ráđđehusdokumeanttat sámegillii

Ráđđehus áigu almmuhit eanet dieđuid sámegillii iežas neahttasiidduin, ja almmuhit eanet sámegielaš dokumeanttaid. Ráđđehus áigu erenoamážit ángiruššat almmuhit eanet dokumeanttaid oarjilsámegillii ja julevsámegillii.

Ráhkaduvvot galgá visogovalaš logahallan mii čájeha makkár dieđut leat fidnemis oarjilsámegillii ja julevsámegillii. Ráđđehus áigu fuolahit ahte sámegielaš neahttasiidduid ođasmahttojuvvojit ja dárkkistuvvojit systemáhtalaččat.

*Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta
Áigodat: 2009-2014*

Doaibmabidju 55. Hálddahustearpmat

Guovdilis bargu lea ráhkadahttit sámegielaš tearpmaid mat nannejit ja bisuhit sámegiela geavaheami. Eaktun lea, jos sámegiela galgá leat vejolaš geavahit fágalaš oktavuodain, ahte leat fágaterminologijiat ja fágadoahpagat sámegillii. Sámegiela terminologijiat ráhkaduvvojit sierra prošeaktan, nugo omd. Sámi láhkagiella nammasaš prošeakta mii čađahuvvo Deanu gieldda namas. Dasto vel ovdánanit sámegiela terminologijiat sierranas sámi ášahusaid áššemeannudemiid oktavuodas, omd. Sámedikki áššemeannudeamis. Dehálaš oassi sámegiela terminologijia ráhkadanproseassain lea almmolaš dokumeanttaid jorgaleapmi sámegillii. Sámi giellalávdegoddi, mii lea Sámi parlamentáralaš ráđi vuollásaš, lea almmuhan muhtun terminologijialisttuid dán neahttasiidui: www.giella.org.

Áigumuš lea ahte buot dokumeanttat maid stáhtalaš orgánat jorgalahttet, galget leat giellafágalaččat dárkkistuvvon, ja daid ođđa terminologijiat leat dohkkehuvvon rivttes vuogi mielde. Departemeanttat geavahit odne ollu jorgaleaddjiid guđet jorgalit lágaid, njuolggadusaid, stuorradiggedieđáhusaid, preassadieđáhusaid jna. sámegielaide. Dainnago ollu váilot sámi juridihkalaš terminologijiat ja hálddahusterminologijiat, de jorgaluvvon teavsttat sáhttet muhtumassii leat eahpedárkilat terminologijia geavaheami dáfus. Buoridan dihtii dili, de Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu ráhkadahttit sámegielaš "viessogirjji" maid departemeanttat ja vejolaččat daid vuollásaš etáhtatge sáhtte geavahit.

*Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta
Áigodat: Álggaheapmi jagi 2009*

Doaibmabidju 56. Sámegillii jorgaluvvon lágaid dohkkehanortnet

Áigumuš lea ahte buot dokumeanttat maid stáhtalaš orgánat jorgalahttet, galget leat giellafágalaččat dárkkistuvvon, ja daid ođđa terminologijiat leat dohkkehuvvon rivttes vuogi mielde. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu maid ásahit dohkálašvuoda dárkkisteaddji ortnega sámegillii

jorgaluvvon lágaid ja eará almmolaš áššebáhpáriid várás, ja ortnega mii sihkkarastá ahte sámegillii jorgaluvvon lágat maiddá ođasmahttojuvvojit sámegillii go láhka ođasmahttojuvvo.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Áigodat: 2009-2010

Sámegiella ja IKT

Ráđđehusa ulbmil lea ahte buot IKT-ovdáneapmi almmolaš suorggis galgá atnit vuodđun unversála hámi vuodđojurdaga. Ráđđehusa ulbmil lea sihkkarastit ahte buohkain lea vejolašvuohta ja mokta ávkineaset geavahit teknologijja ja ođđa bálvalusaid buorimus lági mielde.

SÁMI LÁHKAGIELLA

Prošeakta "sámi juridihkalaš terminologijja" álggahuvvui jagi 2004 Deanu gieldda namos. Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš (SEG) jodihii prošeavtta. Prošeavtta ruhtadedje Justiisdepartemeanta, Gielda- ja guovlodepartemeanta, Sámediggi, Finnmarkku fylkkagielda ja Deanu gielda.

Prošeakta Sámi láhkagiella álggahuvvui jagi 2006, ja dan doarjut ledje Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi. Giellafágalaš ja juridihkalaš máhttu lea leamaš dán tearbmaráhkadanbarggus. Prošeavtta álgoosis ráhkaduvvui listu mas ledje 691 sámi juridihkalaš tearpma. Deanu gieldda ulbmil lea ráhkadahttit dievas dárogiel-sámegiel sátnelisttu, mas leat juridihkalaš tearpmat mat leat váldojuvvon riidolágas. Riidoláhka lea leamaš barggu vuodđun, dasgo dat lea guovdilis láhka mas leat ollu juridihkalaš tearpmat mat geavahuvvojit beaivválaččat. Tearpmat biddjojuvvojit neahttasiidui www.risten.no dađistaga go Sámi giellalávdegoddi daid dohkkeha.

Sámi oktavuodas dat vuos ja ovddimusat mearkkaša ahte sámi olmmoš galgá sáhttit geavahit gielas buot IKT-oktavuodain, namalassii ahte sámi namaid galgá sáhttit čállit riekta almmolaš registariidda, ja ahte galget ráhkaduvvot prográmmaide sámegiellalaš vejolašvuođat. Ahte sámegiellalaš olbmuid maid sihkkarastojuvvo vejolašvuohta beassat geavahit ođđa teknologijja, lea dehálaš sihke sin searvamii servodahkii ja sámegiella ovdáneapmái. Almmolaš suorggis lea čielga ovddasvástádus gozihit ahte sierranas IKT- ja neahttabálvalusat eai buvttet ođđa headuštusaid.

Sámegiellain leat buohkanassii 15 sierra čállinmearkka lassii dábalaš mearkkaide mat adnojuvvojit anglo-amerihkálaš vuogádagas. Sámegiella čállinmearkkaid ja IKTa dáfus lea mañimuš jagiid leamaš buorre ovdáneapmi. Sámegiella lea dál válljehahtti giella dábaileamos operatiivavuogádagan.

Doaimbidju 57.

Sámegiella almmolaš registariin – gáibádusat stáhtalaš etáhtaide

Sámi giellajovkui lea dehálaš ahte maiddá čálalaččatge lea vejolaš geavahit sámegiella riekta ja dohkálaččat servodagas. Sámegiella dievas geavaheapmi gáibida ahte vejolaš lea atnit muhtun čállinmearkkaid mat eai leat girjedárus eage ođđadárus. Boarraseappoš almmolaš registariin eai leat dat čállinmearkkat, ja dat lea dagahan ahte mánggalágan nuppástuhttinprográmmat mat lonuhit dáid čállinmearkkaid dakkár čállinmearkan maid vuogádagat sáhttet dohkkehit. Dát guoská ee. aiddofal dakkár registariidda go Brønnøysundregistariidda, Álbmotregistarii, Stáhta kártalágádussii (Norgesglasset), Primusii, Askeladdenii ja NAVii. Dat mearkkaša ahte sámi álbmot ja fitnodagat main lea sámi namma eai sáhte registrarastojuvvot rivttes namma ja čujuhusain registariidda. Ráđđehus oaivvilda ahte dát dilli lea unohas ja ferte buoriduvvot.

Standárdenráđdi, mii lea Ođasmahttin- ja hálddahušdepartemeantta (FAD) rávvejeddji orgána IKT-áššiin, lea meannudan áššin čállinmearkkaid geavaheami almmolaš hálddahušas. Árvalusastis,

maid FAD dál lea meannudeamen, ráđđi árvala váldit atnui mearkavuogádahkii ISO/IEC 10646 gullelaš UTF-8 veršuvnna almmolaš neahttabáikkiin ja almmolaš registariin. Dát mearkavuogádat geavahuvvo viidát ja gokčá ii duššefal sámi girjegielaid dárbbuid, muhto maiddá máilmmi eanaš gielaid čállinmearkkaid. Teknihkalaččat dát válljen buktá dievas čovdosa teakstačállimii buot dain geavahansurggiin main odne eai leat áibbas dohkálaš čovdosat.

Almmolaš neahttabáikkiide orru leamen viehka álki váldit atnui UTF-8, muhto ovdalgo loahpalaš mearráduš dahkkojuvvo, de ferte čađahuvvot váikkuhusguorahallan, vai lea vejolaš garvit vuorddekeahtes váttisvuodaid.

Dainnago otnáš registariin leat nana čatnasat, de lea dárbu gávdnat jierpmálaš gaskaboddasaš ortnegiid ja heivvolaš vugiid mo čađahit nuppástuhttima. Dát nuppástuhttimat gusket mángga oasálažžii. Plánejuvvo lea čađahit váikkuhusguorahallama gidđat jagi 2009.

Ráđđehus dáhttu váldit atnui čállinmearkavuogádahkii ISO/IEC 10646 gullelaš UTF-8 veršuvnna almmolaš neahttabáikkiide ja almmolaš registariidda, muhto ferte vuos árvvoštallat dárkileappot mo dan dahkat ja makkár gaskaboddasaš ortnegat galget geavahuvvot.

Ovddasvástáduš: Ođasmahttin- ja hálddahušdepartemeanta
Áigodat: Doaimbaplána áigodat

Giellateknologijija

Giellateknologijija lea diehtagiid rasttideaddji doaibma mii siskkilda dakkár dihtorprográmmaid ráhkadeami mat sáhttet bođđet ja ráhkadit olmmošlaš giela cealkagiid, omd. dárogillii dahje sámegillii. Giellateknologijija vuodđun leat ee. diehtjojuhkinteknologijija, gielladiehtaga, dahkojierpmi, fonetihka ja kognitiiva psykiologijija máhtut. Giellateknologijija juhkkajuovvo dábálaččat guovtti váldosuorgái, dihtorlingvistihkkii ja jietnadanteknologijii. Dihtorlingvistihkas dutkit eanaš giddejit

www.samit.no

VAI LEA ÁLKIT almmolaš doaimmahusaide váldit atnui sámi čállinmearkkaid, de vuodđuduvvui sierra máhttovuodđu ja sierra neahttabáiki sámi čállinmearkkaid ja IT várás – samIT – vuodđuduvvui jagi 2003. samIT lea Standard Norge vuollásaš prošektan leamaš organiserejuvvo, ja Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea dan ruhtadan. Buot almmolaš doaimmahusat galget sáhttit váldit oktavuoda ja jearrat samIT rávvagiid áššiin mat gusket sámegillii ja ITii.

fuomášumi čállojuvvo teavsttaid bođdemii, mii ee. ovddida ohcanvejolašvuodaid interneahtras ja automáhtalaš jorgaleami. Jietnadanteknologijijas lea sáhka olbmo jietnadeami gieđahallat dihtoriin, erenoamážit bidjat dihtora dovdat olbmo jietnadeami ja ráhkadit olbmo jietnadeami. Jietnadeapmi lea čájuhuvvo leat beaktilis vuohki juohkit dieđuid. Jietnadanprográmmaid sáhttet addit olbmuide geain lea lohkan- ja čállinváttisvuodát vejolašvuoda ipmirdit iešguđetlágan teavsttaid, fágagirjiiid rájis aviissaid rádjai. Sámediggi lea čielggadan leago vejolaš ráhkadit sámegielaide syntehtalaš jietnadanprográmmaid. Syntehtalaš jietnadeapmi galgá geavahuvvot lassereaidun ovttas dábálaš divodanprográmmaiguin. Vásáhusat čájuhite ahte syntehtalaš jietnadeapmi doarju lohkan- ja čállindáiddu. Lassin syntehtalaš jietnadeapmi sáhtta geavahuvvot vuodđun ráhkadit ođđaáigásaš bálvalusfálaldagaid mángga suorggis.

Doaibmabidju 58. Sámegiela riektáčállinreaidu

Sámediggi lea jagi 2004 rájis čađahan prošeavtta (Divvun) mas ráhkaduvvo sámegillii elektruvnnalaš teakstagiđahalli divodanprográmma. Prográmma lea nuvttá ja dan lea vejolaš viežžat interneahas. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta, Máhttodepartemeanta ja Sámediggi ruhtadit prošeavtta «Divvun 2», mii galgá sihke ortnegis doallat ja geahččalit davvisámegiela ja julevsámegiela stávendárkkástusa, ja ovddidit oarjilsámegillii stávendárkkástusa. Prošeakta galgá bistit badjel 3 jagi, ja ulbmil lea ahte oarjilsámegiela stávendárkkástus galgá leat válmmas jagi 2010 lohppii.

Ovddasvástádus: Máhttodepartemeanta, Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi
Áigodat: 2010

Sámediggi lea bidjan álgagii divaštallama Divvun-prošeavtta boahhteáigásaš jođihanorganisašuvnna birra. Dađistaga gielat ovdánit ee. oktilaš terminologijabargguiguin, ja danne lea dehálaš ahte giellareaiddutge oktilaččat ođasmahttojuvvojit ja buoriduvvojit. Maiddái prográmmabuvttadeaddjiid veršuvnnaid ođasmahttimatge dagahit dárbbu buoridit ja ođasmahttit riektáčállinreaidduid.

Sámegiela sátnegirjjit

Odne leat unnán sámegiela sátnegirjjit, erenoamážit julevsámegillii ja oarjilsámegillii. Go sátnegirjjit váilot, de dat dilli sáhtta hehttet gielaide ovdáneames. Ovdamearkka dihtii sáhttet ovttagielalaš sámi sátnegirjjit leat dehálaš váikkuhussan dasa, ahte sámegielala sáhtta doaibmat metagiellange, namalassii dakkár giellan mainna olmmoš čilge sániid mearkkašumi. Eai dárogielalaš olbmuidege gávdno sátnegirjjit, guđet háliidit oahppat davvisámegiela, eaige sámi-dáru sátnegirjjit mat dárogielalaš geavaheaddjiide čilgejit sámegiela sániid geavaheami.

Doaibmabidju 59. Sámegiela sátnegirjjiid kárten ja buorideapmi

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu nammadit bargujoavkku mii galgá kártet makkár sátnegirjjit odne leat davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii, ja árvalit doaibmabijuid maiguin livččii vejolaš nannet sámegiela sátnegirjjid barggu ovddas guvlui. Sámediggi bovdejuvvo searvat bargojovkui.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta
Áigodat: 2009-2010

GIELLETEKNO

Romssa universitehta Sámi giellateknologiija guovddázis lea ulbmil giellaoahpa vuodul ráhkadit giellateknologiija sámegiela ja eará davveguovlluid gielaide várás, omd. teakstačállinprográmmaid, pedagogalaš prográmmaid, digitála sátnegirjjiid ja dahkojietnaprogramma (syntehtalaš jietnadeami). Prošeavtta ruovttusiidduin sáhttet olbmot dál viežžat giellaoahpa árvvoštallanreaiddu davvisámegillii, julevsámegillii, oarjilsámegillii, anárašgillii, nuortalašgillii ja gielddasámegillii. Lassin leat davvisámegillii pedagogalaš prográmmat ja sátnegirjjit.

vuejnedh oaidnit gæhttjat

OAIDNIT:

Oidnosii buktit sámegiela albmohakkii

Vai sámegiella nanusmuvvá ealli kulturcaggin, de lea dehálaš ahte sámegiella eambbo oidno albmohagas. Ahte Norgga álbmot deaivvada sámegielaiguin almmolaš joregiin, lea dehálaš vai gielaid árvodási servodagas buorrána. Dat buoridivččii juohkehačča diđolašvuoda das ahte sámegiella lea dehálaš oassi riikka kultuvrralaš ilmmis. Dasto dat váikkuha buorebussii olbmuid miellaguottuid dáfus ja lassánahtásii sin beroštupmái sámegielas servodagas muđuid. Manjimus jagiid sámegiella lea eambbo go ovdal šaddan Norgga kultuvrra oassin. Sámi filmmat, sámi artisttat ja sámi festiválat váikkuhit ollu dasa ahte beroštupmi sámegielas lassána servodagas.

Sámegielaid oidnosii buktin lea maid dehálaš nannen dihtii sámiid gielalaš ja kultuvrralaš ihčodaga. liba unnáge leat dán oktavuodas dehálaš ahte sámegielaid šláddjiivuohta oidno eambbo almmolaš joregiin, nu ahte sihke davvisámegielalaččat, julevsámegielalaččat ja oarjilsámegielalaččat sáhttet deaivvahit gielaset nu ollu oktavuodain go fal vejolaš. Mánáidáttiid raporttas man namma lea Retten til medvirkning for samiske barn og unge (Sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuohta leat mielde váikkuheamen), nuorat dovddahit ahte giella lea

mearrideaddji dehálaš oadjebas ihčodaga váikkuheaddjin sidjiide – ja ahte hivvomediat menddo unnán gaskkustit fáluid sámi nuoraide.

Go sámegiella eambbo oidno ja gullo almmolaččat, de dat sáhtta beroštahttit eanebuid váldit gielaset ruovttoluotta, dikšut dan ja ovddidan dan. Dat maid lea dakkár dehálaš bealli mii movttiidahtta sámi báikkálaš servodagaid bargat nu ahte sámegiella nanusmuvvá guovllus. Sámi girjjálašvuodas, sámi teáhteris ja sámi filmmain lea dehálaš rolla dahkat giella oahpisin olbmuide ja buoridit sin diđolašvuoda das. Sámegielalaš girjjálašvuodas sáhtta dasto vel leat dakkár dehálaš rolla, ahte ovddida buori sámegiela geavaheami, buorida guđege lohkki máhtuid sámegielas, ja lasiha su čatnaseami gillii.

- **Láhčit dilálašvuodaid sámegielalaš joregiid vuodđudeapmái ja nanusmahttimii**
- **Láhčit dilálašvuodaid sámegielalaš TV- ja radio-sáddagiidda**
- **Láhčit dilálašvuodaid sámegielalaš aviisaid ovddideapmái ja julevsámegielalaš ja oarjilsámegielalaš aviisasiidduid ráhkadeapmái**
- **Buktit oidnosii sámegiela dainna lágiin ahte almmolaš visttit ja báikenamat ožžot sámegielalaš galbbaid**
- **Buoridit sámegielalaš girjjálašvuoda fállama girjerájuin riikka miehtá**
- **Nannet teáhtera, filmma, girjjálašvuoda ja girjgoasttideami sihke davvisámegillii, julevsámegillii ja oarjilsámegillii**

SÁMI VAHKKU ROMSSA GÁVPOGIS JAGI

2009

Sámi álbmotbeaivvi oktavuodas guovvamánu 6. b. 2009 lágduvvui Romssa gávpoгии sámi vahkku. Prográmma álggii seminárain sámi gie-la, teknologiiija ja ealáskahttima birra Romssa gávpoga girjerájus. Dan vahku lágidedje maid diibmobeallásaš čánadan-kurssaid sámegeielas girjerájus. Dan vahku ledje maidái fállamassii ee. sámi girjjálašvuoda oahpásmahttin, sámi dáiddáriid čájáhus, sámi borramuškurša, sámi teáhter, sámi máinnasbottut mánáide ja sámi-dáru ipmilbálvalus.

- **Láhčit dilálašvuodaid nu, ahte šaddet neaht-tasiiddut main leat diehtujuohkinbálvalusat sámegillii ja sámegeielaid birra**
- **Sihkkarastit ahte sámegeielalaš teavsttat leat olámuttus interneahtas**

Sámi báikenamat ja sámegeielalaš galbbat

Dehálaš lea sámi báikenamaid galbet sámegillii (ráhkadit báikenammagalbbaid ja geaidnoču-juhusgalbbaid), vai sámegeiella ja sámiid orrun bohtet oidnosii. Dat mii mearrida ášši, galgágo galbejuvvot sámegillii, lea dat ahte báikki olbmot geavahit sámegeielalaš báikenama. Láhka ii earut guovlluid mat leat sámegeiella hálddašanguovllu siskkobealde dain guovlluin mat leat olggobealde.

Fylkkadikkiid álgaga dahkama vuodul lea Romssa fylka ja Finnmárkku fylka ožžon guovttegeielalaš nama, dárogillii ja sámegillii. Dán guovtti fylkka guvllolaš stáhtaorgánat galget geavahit guovttegeielalaš nama iežaset logoin, reivviin ja galbbain. Dat gusto maid fylkkarájaid geaidnogalbbaide. Fylkkamánit leat gohčohallan gozihit dan.

Báikenammaláhka galgá sihkkarastit sámegeielalaš báikenamaid riikkalaš lágaid ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja konvenšuvnnaid mielde. Sámegeielalaš namma galgá álo leat bajimusas (ovdimusas) go galba lea sámegeiella hálddašanguovllus. Stáhta geaidnolágádusa guovlokotuvrraid vuollásaš báikkálaš kotuvrrain lea ovddasvástádus

mearridit galbema riikka- ja fylkkageainnuin, ja gielddain fas lea ovddasvástádus mearridit gielddageainnuid galbema (galbenváldi). Galbeneiseváldi sáhtta válljet ahte sámegeielalaš namma galgá leat bajimusas dainge guovlluid galbbain mat eai leat sámegeiella hálddašanguovllus.

Sámi báikenamat maid báikki olbmot geavahit dahje olbmot geain lea ealáhus báikkis, galget dábálaččat geavahuvvot almmolaš galbbaide, kárttaide jna. (§ 9). Báikenamma vurdojuvvo friddjadáhtus geavahuvvot, namalassii ahte almmolaš orgánat ieža váldet ovddasvástádussaneaset ollašuttit lága iežaset ovddasvástádussuorggis.

Vejolaš lea váidalit jos mearriduvvon sámegeielalaš báikenamma ii galbejuvvo. Jos váidaluvo, de váidalu galgá sáddejuvvot Kultur- ja girkodepartementii.

MII EAKTUDA BÁIKENAMA MEARRIDEAMI?

Soapmásat váldet ovdan nammaášši ja sáddejit dan mearridanorgánii, namalassii gildii, fylkkagildii dahje stáhta kártalágádussii (§ 5). Mearridanorgána válmmašta ášši ja sádde dan sámi nammakonsulentii, guhte das addá gaskaboddasaš árvalusa. Báikenammabálvalus sádde ášši viidáseappot gildii gulaskuddamii. Giella fuolaha ahte buohkat geain lea gulaskuddandadjamuš, besset cealkit oaivileaset, ja sádde ášši ruovttoluotta báikenammabálvalussii loahpalaš árvaleapmái. Báikenammabálvalus sádde ášši mearridanorgánii, mii dahká das mearrádusa. Mearrádusorgána sádde mearrádusa gildii, mii dan almmuha (§ 7). Mearridanorgána sádde maid mearrádusa báikenammabálvalussii, eará almmolaš orgánaide mat galget geavahit nama bálvalusas, ja Guovddáš báikenammaregistarii.

MII GÁIBIDUVVO OVDALGO SÁMEGIELALAŠ GEAIDNOGALBA CEGGEJUVVO?

Ovdalgo lea vejolaš galbet sámezielalaš báikenamain, de báikenamma ferte leat dohkkehuvvon ja registarastojuvvon Guovddášbáikenammaregistarii. Dakkár galben ii sorjá sámeziela hálddašanguovllus.

Proseassa dábálaččat álgá go gielddat, organisašuvnnat dahje oktagasat váldet oktavuoda galbeneiseváldái. Galbeneiseváldi gulaskuddá Stáhta kártalágádusain leago árvaluvvon báikenamma dohkálaš, ovdalgo galbá dinggojuvvo ja ceggejuvvo dábálaš vuogi mielde. Dábálaš báikenammagalbba ceggen-goluid gokčá Stáhta geaidnolágádus, go galba ceggejuvvo riikkageainnu gurrii, muhto galbengoluid gokčēt fylkkagiela ja giela go lea sáhka fylkkageainnus ja gielddageainnus.

Sámi báikenamaid nammakonsuleanttat

Báikenammalága § 11 addá Sámediggá válddi nammadit sámi báikenammakonsuleanttaid. Sámediggi oažžu ollu jearaldagaid sámezielalaš báikenamaid geavaheami birra. Sámedikki nammabálvalusa bargu báikenamaiguin siskkilda vuos ja ovddimusat rávvemušaid báikenamaid čállimis. Dađistaga go sámeziella lea váldojuvvon eambo ja eambo atnui almmolaš oktavuodain, de báikenamaid ohcaleapmi lea lassánan. Buot mearriduvvon báikenamat čállojuvvojit Guovddášbáikenammaregistara nammasaš diehtovuđđui, maid Stáhta kártalágádus jođiha.

Sámedikki hálddahusa bargamušat leat ee. válmmaštit báikenammaáššiid nammakonsuleanttaide ja sidjiide veahkkin ohcat báikenamaide duogášdieđuid.

Go báikenama čállinvuohki lea lága vuodul mearriduvvon ja čállojuvvon Guovddáš báikenammaregistarii, de dan čállinvuogi galget geavahit buot almmolaš orgánat, doaimmahusat mat leat ollásit almmolaččat, ja buohkat guđet čállet skuvlla várás oahpponeavvuid.

Deaivvadanbáikkít

Mánát ja nuorat dárbašit sámástit skuvlla maŋŋáge. Báikkálaš deaivvadanbáikkít leat dehálaččat movttiidahttin dihtii olbmuid sosiála, kultuvrralaš ja sámezielalaš ovtastallamiidda. Gielddain lea ovddasvástádus lágidit báikkálaš joregiid ja deaivvadansajiid, muhto maiddái eaktodáhtolaš organisašuvnnatge dahket ollu buori barggu dan dáfus. Eanaš báikkiin lea dárbašlaš siskkáldas struktuvra go sávaldat lea álggahit doaimmaid mat buoridit sámeziela geavaheami.

Sámediggi juolluda doarjagiid proševttaide mat veahkehit oaččuhit áigái mánáid ja nuoraid várás deaivvadansajiid, doaibmajuiid ja dakkár proševttaid mat buoridit mánáid bajásšaddanbirrasa, ja mat dainna lágiin mearkašit ollu sámeziela nannemii ja ealáskahttimii.

FRIDDJAFOANDAORTNET

lea mánáid ja nuoraid várás, ja galgá sin movttiidahttit searvat báikkálaš kulturdoaimmaide. Ruđaid juogadit golbma bajimuš organisašuvnna: Norgga mánáid ja nuoraid organisašuvnnaid riikkaráđđi, Norgga musihkkaráđđi ja Norgga teáhterráđđi. Mánáid ja nuoraid organisašuvnnat ja joavkkut mat eai leat nu čavga organiserejuvvon, sáhttet Friddjafoandda bokte ohcat doarjaga mánáid ja nuoraid doaimmaide.

NUORAIÐ SIIDA

Várdobáiki sámi guovddáš lágida márkosámi guovllus sámi nuoraide doaimmaid – Nuoraid Siida. Dat lea dakkár báiki mas sámi nuorat sáhttet deaivvadit. Áigumuš lea fállat sámi nuoraide doaimmaid main sii beroštit, ja seammás sidjiide oahpahit beroštit sámegeiela ja sámi kultuvrra seailuheamis ja ovddideamis. Nuoraid siida fállá maid duodjekurssaid, ja dakko das lea lagaš ovtasbargu Skániid joatkkaskuvllain.

Doaibmabidju 60. Mánáid ja nuoraid sámegeielalaš deaivvadanbáikkid

Ovddidan dihtii "giellajoret-prošeavttaid" Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta ja Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigot ovttasráđiid Sámedikkiin lágidit konferánssa kultur- ja astosuorggi giellajoregiid birra. Čalmmustahttit áigot mo báikkálaš searaid ja doaibmabijuid lea vejolaš geavahit ráhkadan dihtii mánáid ja nuoraid deaivvadanbáikkid main sii sáhttet ovttastahttit astoberoštumiid ja beroštumi geavahit sámegeiela. Kártenbargguid buriid ovdamearkkaiguin das mo astojoregat sáhttet geavahuvvot giellajoregin, lea áigumuš konferánssas čájehit mo daid lea vejolaš geavahit eará báikkiinge. Konferánssa galgá maid čalmmustahttit mánáid ja nuoraid sávaldagaid ja dárbbu nannet sámegeiela astofálaldagaiguin. Konferánssa šaddá dan suorggi joatkevaš barggu vuodđun.

Ovddasvástáduš: Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta ovttasráđiid searvi departemeanttaiguin

Áigodat: 2009-2012

Interneahtta

Interneahta šaddama ja viidáneami geažil leat ođđa joregat ja vejolašvuodát ihtán unnitlohko-

geielaide. Teavsttaid, jietna- ja videočuohpaldagaid, ja neahttavuđot oahpahallanreaidduid mat leat sámegillii (ja eará unnitlohkogeielaide), šaddá álkit olbmuid olahit. Interneahtas lea vejolaš oahppat ođđa geielaide vaikko goas ja gos.

Wikipedia nammasaš prošeavttas lea odne vejolaš gávdnat neahttadiehtogirjji mángga unnitlohkogillii. Dán bálvalusa dahket eaktodáhtolaš olbmot vejolažžan. Ollu geavahuvvon bálvalus Facebook lea odne omd. dakkár unnitlohkogillii go walisalaš gillii. Lassin vel leat arvat unnitlohkogeielaid sátnegirjijt olámuttus Wiktionary nammasaš prošeavttas. Dat lea Wikipedia oalgeprošeakta, mas sátnelisttut ráhkaduvvojit eaktodáhtolaččaid bargovehkiin.

Dáidda bálvalusaide lea dat oktasá ahte geavaheaddjit dat ieža daid stivrejit. Sávahahtti ii leat ahte stáhtas galgá leat aktiiva rolla interneahta sisdoalu hárrái. Sámegeielalaš geavaheaddjit berrejit leat diđolaččat interneahta ja dan iešguđetlágan bálvalusaide vejolašvuodáid hárrái, go sáhka lea sámegeielaid ovddideamis. Dasto geavaheaddjit galget aktiivvalaččat bargat veahkin vai sámegeielalaš teavsttaid lohku stuorru sierranas interneahttabálvalusain.

YOUTUBE LEA JULEVSÁMEGIELA

geahččalanprošeakta mas háliidus lea neahttavidEOSáddagiiguin ja ollu olbmuid searvamiin ráhkadit eahpeformála ja interaktiiva jorega julevsámegeielalaččaid várás. Doaimmahusas galget leat sámegeielalaš báikkálaš nuorat Divttasvuonas eret, ja guovllu sámegeielalaččat geain lea journalistalaš hárváneapmi. Prošeavtta ruhtadit Nordlándda fylkkasuohkan, Sámediggi, STH-foanda ja Bargo- ja searvadahttindepartemeanta. Čakčamánu 2009 rájis galgá čađahuvvot geahččalanprošeakta mas leat vahkkosaš web-TV-sáddagat.

Internehtavuđot giellajoregat sáhttet leat dehálaš gulahallanjoregat – dakkár joregat main mánáin ja nuorain lea ruovttudovdu ja maid sii sáhttet beaivválaččat geavahit, main sii sáhttet gulahallat sámegillii, ja nu ieža aktiivválaččat geavahit sáme-giela. Ollu neahttabáikkiin olbmot sáhttet blogget, čáhttet ja sáddet jearaldagaid nuppiide ja komeant-taidege sámegillii.

Nordlándda fylkkasuohkan lea máŋga jagi atnán stuorra ovddasvástádusa almmolaš diehtjuohkimis sámegillii nuoraide. www.infonuorra.no lea diehtjuohkinbálvalus sámi nuoraide. Sámediggi, Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta leat guhtege juolludan ruđalaš veahki dan rájis go Infonuorra vuodđuduvvui jagi 2004.

Nordlándda fylkkasuohkan, fylkkagirjerádjui jodiha neahttabáikki man namm lea www.skrivebua.no. Neahttabáiki addá mánáide ja nuoraide geaid agit leat 10 jagis 20 jahkái, vejolašvuodaid sáddet neahttabáiki iežaset teavsttaid. Dan siidui lea maid biddjojuvvon *Den samiske skrivebua*.

Nordlándda fylkkasuohkan jodiha Dearvasvuodadirektoráhta addin doarjagiin maid dái jearaldatsiidu man namma lea “Klara Klok”, www.klara-klok.no. Dan neahttabáikki bálvalusat leat sihke dárogillii ja sámegillii.

www.diggi.no. lea neahttabáiki nuoraide guđet háliidit eambo oahppat Sámedikki ja sáme politihka birra. Deháleamos ulbmiljoavku leat nuorat guđet leat jienastanagi birrasiin, ja earátge geat dárbbášit vuodđodieđuid politihkalaš vuogádaga birra.

Mediat

NRK Sámi Radio ođasfálaldagat radios siskkildit guokte julevsámegielaš sáddaga ja guokte oarjilsámegielaš sáddaga vahkkui. Jagi 2007 nannejuvvojede báikkálaš kontuvrrat mat leat Divttasvuonas ja Snoasas goabbáge ovttain journalistavirggiin, ja dan geažil leat sámegielaš ođassáddagat radios ja tvs riggon sisdoalu ja geográfalaš viidodaga dáfus. Virggit sirdojuvvojede dohko váldodoaimmahuosas mii lea Kárášjogas. Snoasa ja Divttasvuona

tv-sáddagat ráhkaduvvojit oarjilsámegillii ja julevsámegillii. Dán guovtti suopmana lea dainna lágiin dál vejolaš gullat vahkkošat riikkaviidosáš sáddagiin mat leat NRK1 tv-kanálas.

NRK lea sáddegoahtán tv-sáddagiid sámi nuoraide, ja daid sáddagiid namma lea Izu. NRK Sámi Radio sáddii 5 prográmma jagi 2008, ja pláne sáddet 10 ođđa prográmma jagi 2009. Nuoraidprográmmaid sádde NRK3, ja dat bistet 20 minuhta. Izu lea sámi nuoraid konseapta masa dál jo gullet radio-sáddagat ja sierra neahttsiidu. Sámediggi lea jo čujuhan dasa ahte eai buohkat sámi guovlluin sáhte geahččat NRK3-sáddagiid. Sámediggi oavvilda maid ahte otnáš mediafálaldagat oarjilsámegillii ja julevsámegillii eai leat dohkálaččat.

Nord-Salten avis nammasáš aviissas leat odne julevsámegielaš siiddut. Lassin dasa ahte julevsámi álbmot beassá lohkat ođđasiid iežas gillii, de lea dehálaš ahte sámegiella báikegottiid giellan oidno báikkálaš aviissas.

Doaibmabidju 61.

Sámegielaš aviissat – eambo julevsámegillii ja oarjilsámegillii

Sámegielaš aviissain lea dehálaš rolla mii guoská sámegielaid seailluheapmái ja bisuheapmái, ee. oahpponeavvun skuvllaide.

Preassadoarjja sámegielaš aviissaide, mii juhkkovjuvo Kultur- ja girkodepartemeantta bušeahta kapihtala 335 poasttas 75, galgá ee. buhttet sámegielaš aviissaid almmuheami liigegoluid. Doarjja stuorruvuovi viđain milj. ruvnnuin jagi 2008 ja golmmain milj. ruvnnuin jagi 2009.

Láhkaásahusat mat mearridit mo preassadoarjagat galget juhkkovjuvot sámi aviissaide, nuppástuhtovjuvojede jagi 2008. Nuppástusat mearkkašedje ee. ahte stuorábuš oassi doarjagiin juogaduvvojit nugohčoduvvon “rievddaldeadji doarjjan” mat aivvestassii leat sámegielaš aviissaid várás. Dasto vel viiddiduvvui ortnet mas doarjja juhkkovjuvui julevsámegielaš siidduid prentemii dárogielaš

aviissain, nu ahte maiddái oarjilsámegielaš siid-
dutge oazžot dakkár doarjaga.

Ráđđádallamiid vuodul Sámedikkiin departemeanta
lea álggahan čielggadanbarggu das mo doarjjaortnet
buorebut sáhtta movttiidahttit olbmuid geavahit
buot sámegielaid čálalaččat. Dan oktavuodas depar-
temeanta áigu maid árvoštallat dárbbasuvvojitgo
ortnegat main leat doarjagat eambbo sámegielaš
aviisafálaldagaid vuoddeapmái.

*Ovddasvástádus: Kultur- ja girkodepartemeanta
Áigodat: 2009*

Doaibmabidju 62. Snásningen nammasaš aviisa: Oarjilsámegielaš aviisasiiddut

Snoasa suohkan lea jagi 2008 rájis leamaš mielde
Sámegiela hálddašanguovllus. Suohkan lea dan
oktavuodas álggahan prošeavtta “Gielem Nastedh”.
Prošeavtta váldoulbmil lea čalmustahttit ja
ealáskahttit oarjilsámi giela ja kultuvrra, ja ovddidit
guovttegielalašvuoda Snoasas ja Davvi-Trøndelágas.
Dát mearkaša ahte ulbmil lea aktiiva ja viiddiduv-
von oarjilsámegiela geavaheapmi, ja eambbo oarjil-
sámegiela geavaheapmi almmolaš oktavuodain.

Álggus mediat šaddet leat dehálaččat diehtjuoh-
kima dáfus das ahte Snoasa lea guovttegielalaš
suohkan. Davvisámi guovlluid vásáhusat čájehit ahte
aviissat leat dehálaččat giellaoahpahusas. Jos giella
ja kultuvrra dovddaheamit leat eambbo oidnosis
almmolaš servodagas, de dat sáhtta dasa váikkuhit
ahte oarjilsámegiela geavaheapmi lassána, ja dan

mielde sáhttet čuovvut dakkár váikkuhusat mat
dahket ahte miellaguottut earáhuvvet ja olbmot
ožžot eambbo diđolašvuoda sámegielaš ja kultuvr-
ras.

Snásningen aviisa álggaha geasset 2009 prošeavtta
mii mearkaša ahte oarjilsámegielaš aviisasiiddut
ja eambbo čállosat oarjilsámi dili birra prentejuvvojit.
Dat sáhtta šaddat vuodđun dasa ahte aviisa oazžu
sámi aviissaid preassadoarjaga jagi 2010 rájis. Bargo-
ja searvadahttindepartemeanta doarju prošeavtta
jagi 2009.

*Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindeparte-
meanta
Áigodat: 2009*

Doaibmabidju 63. Oarjilsámi mediaguovddáš

Sámediggi áigu álggahit prošeavtta kárten dihtii
makkár vejolašvuodas leat ráhkadit
oarjilsámegielaš mediafálaldagaid.

*Ovddasvástádus: Sámediggi
Áigodat: 2009*

Kultuvra – filbma, teáhter, girjjálašvuoha, girjerádju

Filbma

Norgga filbmapolitihkka galgá leat veahkkin seail-
luheamen ja ovddideamen sámi kultuvrra. Stáhtalaš
doarjagat filbmabuvttadeapmái leat dehálaš váikku-
hangaskaoamit mat sihkarastet ahte olbmuid fá-
llojuvvojit buorit filmmat sin iežaset gillii, ja filmmat
maid vuodđu lea geahčadeaddjiid iežaset kultuvra.
Nu lea sámi filmmaid hárrái, nugo dárur filmmaid
hárrái. Vuoruhuvvon suorggit, lassins sámi filmmaid
ovdabargui ja buvttadeapmái, leat maiddái mánáid
ja nuoraid filmmaid ráhkadeapmi ja sámi filmmaid
gaskkusteapmi.

Áigumuš lea álggahit riikkaidgaskasaš sámi
filbmaguovddáža Guovdageidnui. Ráđdehus atná

DAKKÁR FILMMAT GO GUOVDAGEAINNU
stuibmi ja Ofelaš (maid guktuid lea Nils Gaup
regiijen) oahpistit olbmuid sámi historjái ja
árbevirolaš kultuvrii, ja dat mearkašit ollu go
čalmustahttet sámegiela. Filmmaid leat ol-
lugat Norggas ja olgoriikkas geahččan. Film-
mat maid vuite arvat norgalaš ja olgoriikkalaš
bálkkašumiid.

buorrin ahte dakkár filbmaguovddáš vuodđuduvvo, mii sáhhtá buoridit ain eambbo sámi filbmabuvttadeami.

Vai sámi álbmot ieš sáhhtá hálddašit kulturpolitihka sámi servodagas, de Sámediggái lea biddjojuvvon sámi teáhtera, girjjálašvuoda, girjelágádusaid ja girjeráju ortnegiid hálddašeapmi.

Teáhter

Beaivváš Sámi Teáhter lea riikkalaš institušuvdna mii viiddis teáhterfálaldagaiguin vuos ja ovddimusat bálvala sámi álbmoga Norggas, muhto mii maiddá ijohtá ránnjáriikkaid sámi guovlluinge. Teáhter lea áidna fitnolaš ásašus Norggas mas sámegiella lea lánvegiellan. Hálldahuslaš ovddasvástádus Beaivváš Sámi Teáhteris lea Sámedikkis, go dat hálddaša Kultur- ja girkodepartemeantta rápmadoarjagiid.

Vuodđuduvvon sámi teáhteriin lea dehálaš doaibma sámegiella geavaheami dáfus. Teáhterat leat sámegiella geavaheami ja oidnosii buktima joregat. Mánnga klasihkalaš teáhterčájálmasa – nugo Hamlet – jorgaluvvojit sámegillii, ja ollu ođđa sámegielalaš čájálmasat buvttaduvvojit. Eahpefitnolaš teáhterdoaimmat, erenoamážit dat maidda mánát ja nuorat servet mánáid ja nuoraid várás, lasihit mánáid ja nuoraid sámegielalaš joregiid logu.

Áarjelhsaemien Teatere/Sydsamisk teater lea dehálaš oarjilsámi kultuvrra, giella, ihčodaga ja iešdovddu nannemii. Teáhter lea jagi 2006 rájis ožžon bissovaš doarjaga Sámedikki bušeahtas. Bargu lea jođus mii galggašii sihkkarastit teáhterii lasi doarjaga Sámedikki ja oarjilsámi guovlluid fylkkasuohkaniid ovttasbargosoahpamušain.

Girjerádjju

Ulbmilin, sihke norgalaš eiseválddiin ja Sámedikkis, lea sihkkarastit buriid girjerádjofálaldagaid sámi álbmogii. Odne Sámedikkis lea bajimuš ovddasvástádus nannet ja viiddidit girjerádjofálaldagaid sámi álbmogii, ja norgalaš eiseválddiid ovddasvástádus gis lea ollislaš riikkalaš girjerádjopolitihka rámaid siskkobealde sihkkarastit buriid girjerádjofálaldagaid buot álbmotjoavkkuide. Kultur- ja girkodepartemeantta áigu bidjat ovdan

stuurradiggedieđáhusa girjerájuid birra jagi 2009. Departemeantta áigu ovttasrádiid Sámedikkiin árvvoštallat sámi girjerádjjoássiid dieđáhusa barggu oktavuodas.

Girjjálašvuoha

Sámediggi juolluda doarjagiid sámegielalaš girjjálašvuhtii. Sámediggi hálddaša sierra doarjjaortnega girjelágádusaid várás mat eanaš almmuhit girjjiid sámegillii. Dat lea lassin daid várrejuvvon ruđaide mat leat girjjálašvuoda várás dan doarjjaortnegis mii lea sámi girjjálašvuoda ovddideami várás. Girjelágádusa doarjjaortnega váldoulbmil lea sihkkarastit ahte sámi girjjálašvuoha buvttaduvvo ja geavahuvvo eambbo ja bisuhit sámi girjebuvttadanfitnodagaid.

Doaibmabidju 64.

Sámi girjjálašvuoda oastinortnet

Sámi girjjálašvuoda sierra oastinortnega ulbmil lea movttiidahttit sámi girjjálašvuoda geavaheami ja viidáneami, ja vai dan dihtii almmuhuvvojit doarvá sámegielalaš girjijt main lea alla dássi. Sámedikki ja Sámiid dáiddačehpiid searvvi gaskasaš dáiddársoahpamušas jahkái 2009, leat áššeoasehasat lihtodan vuodđudit golmmaolbmo bargojoavkku, mii galgá geahčadit ortnega mii sihkkarastá álbmogii sámi čáppagirjjálašvuoda ja musihka/juigosiid buvttadeami ja fidnema. Bargojoavkkus galget leat dáiddárorganisašuvnnain guovttis ja Sámedikki okta lahttu. Sámediggi lea álgán čielggadit sámi čáppagirjjálašvuoda ja musihka/juigosiid oastinortnega.

Ovddasvástádus: Sámediggi

Áigodat: Čielggadeapmi galgá gárvánit jagi 2009.

dotkeme

dutkan

dutkan

Sámegiella lea vuos ja ovddimusat ovdánan giel-
lan njálmálaččat buolvvas bulvii. Sámegielaidd
ovdáneapmi čállingiellan lea viehka gieskadaš ášši.
Vai sámegielaht sáhttet geavahuvvot dađistaga eanet
áššiid birra sihke čálalaččat ja njálmálaččat, de lea
dárbu ráhkadahttit terminologijaid davvisámegillii,
julevsámegillii ja oarjilsámegillii. Gielaidd joatkevaš
ovdáneapmái lea dutkan dehálaš vuodđu.

Stuorra erohusat leat sámi báikegottiin ja sámi
guovlluin das mii guoská man ollu sámegiella
geavahuvvo beaivválaš ovttasdoaimman- ja gula-
hallangiellan. Dehálaš lea diehtit eambbo das mo
dakkár áššit go sámegielaš olbmuid lohku earáid
ektui, biđgolas ássan, báikkálaš miellaguottut ja
kultuvrralaš ja gielalaš unnitlohkodilli doibmet sier-
ranas eaktun sámegiela ovdáneapmái guđege sámi
guovllus. Erenoamážit lea dehálaš oažžut čielgasat
gova daid gielaidd dilis ja ovdánanvejolašvuodain
mat leat mearrasámi ja márkosámi guovlluin, ja
julevsámi ja oarjilsámi guovlluin.

Ollu ortnegat ja doaimbajut leat álggahuvvon
nannen dihtii sámegielaidd ovdáneami. Vai leat ovt-
talágan ovdánaneavttut sámegielaidd, de lea dárbu
geahčadit man muddui ortnegat ja doaimbajut
leat dássázii nannen sihke davvisámegiela, ju-
levsámegiela ja oarjilsámegiela. Dakkár diehtu livččii
dehálaš vuodđu joatkevaš bargui sámegielaiguin.

Mánngga guovllus main sámegiella lea man-
nan manjás, lea odne nu ahte gielaidd oahpa-

heapmi buolvvas bulvii mealgadii lea sirdašuvvan
mánáidgárddiidd ja vuodđu- ja joatkkaskuvllaidd.
Dat buktá áigái nuppástuvvan rápmaveavttuid
sámegielaidd ovdáneapmái, sihke oktagasaidd, sámi
báikegottiidd ja oppa sámi servodahkii. Dárbu lea
oažžut buoret systemáhtalaš dieđuid daidd gielaidd
ovdánanproseassaidd birra vai mii áddet sámegielaidd
boahhteáigásaš ovdánaneavttuid.

Dárbu lea maid buoret dieđuid das mo sámegiela-
lat ovdánit ovtastallan- ja gulahallangiellan sámi
bearrašiin, sámi mánáid ja nuoraid, ja sámi ván-
hemiidd ja eará rávessámiidd beaivválaš eallimis, sihke
davvisámi, julevsámi ja oarjilsámi guovlluin.

Go sámi servodagas ovdáneapmi lea viidát man-
namin árbevirolaš bargguin ođđaáigásabbo fit-
nuidd, de jávket geavahas ollu árbevirolaš sánit
ja namahasat mat gullet vuodđuoaláhusaidd, ja
máhttuge daid birra. Dehálaš lea ahte dát dieđut
čohkkejuvvojit ja vurkejuvvojit dehálaš oassin sámi
kulturárbbis ja vuodđu sámi terminologijaid
ovddideapmái.

Dánnego giellamolsun sámegielaš dárogillii lea
mánngga guovllus joavdan hui guhkás, de leat
nuortalašgiela ja bihtánsámegiela ja earáge sámi
suopmaniidd beaivválaš geavaheapmi mealgadii
jávkan. Dát sámi gielat ja suopmanat leat sámi
šláddjiivuođas dehálaš oassi, ja danne lea dehálaš
daid birra seailluhit dieđuid.

Sámediggi čujuha dasa ahte ain lea dárbu doarjut dábálaš vuodđodutkama sámegielaid birra, sihke gielladiliid, girjjálašvuoda ja eará fáttáid birra – namalassii davvisámegielas, julevsámegielas ja oarjilsámegielas. Duoid nuppiid sámegielaid maid lea dárbu nu dutkat. Jos čohkkejuvvojit systemáhtalaš dieđut sámegielaid birra, de dat šattašii ávkin buot surggiid giellaovddideapmái. Sámediggi berošta das maid, ahte ulbmálaččat rekruthtejuvvojit sámegielalaš dutkit, ja ahte dainna lágiin sámegiella nanusmuvvá dieđagiellan ja oažžu terminologijaid sierranas fágasurggiide. Sámediggi árvala ahte galgá álggahuvvot sierra dutkanprográmma sámegielaid dutkama várás.

Dutkanráđi Program for samisk forskning I nammasaš prográmma bisttii áigodaga 2001-2005. Jagi 2007 rájis lea ođđa dutkanprográmma álggahuvvon – Program for samisk forskning II. Prográmma áigodat lea 2007-2017. Prográmmas deattuhuvvo sámegielaid birra ee. ahte dehálaš lea movttidahttit olbmuid geavahit sámegiela dutkamis ja dainna lágiin leat mielde huksemin sámegielalaš dieđáárbevieru. Dasto celkojuvvo ahte oarjilsámegiella, julevsámegiella ja nuortalašgiella leat unna gielažat ja áitojuvvon dilis. Deattuhuvvo ahte prográmma erenoamážit hástala álggahit dakkár prošeavttaid mat sáhttet čuvget ja nannet sámi unnitlohkogiellaid dili.

Doaibmabidju 65. Hukset oarjilsámegiela ja julevsámegiela dutkanmáhtu

Odne leat unnán systemáhtalaš dutkamat oarjilsámegielas ja julevsámegielas. Systemáhtalaš máhttuhusen ja dutkan dáin gielain leat dehálaš vuodđu joatkevaš bargui mii galgá nannet ja ovddidit oarjilsámegiela ja julevsámegiela. Danne lea dárbu hukset dutkanmáhtu oarjilsámegielas ja julevsámegielas. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu jagi 2009 stuorrudit juolludeami Dutkanráđi sámi dutkama II programmii, mii galgá geavahuvvot oarjilsámegillii ja julevsámegillii, maddái doavttergráda stipendiáhtavirggiide.

Ovddasvástádus: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Áigodat: Álggaheapmi 2009

Doaibmabidju 66. Dutkan- ja fága/resursaguovddáš

Sámi parlamentáralaš ráđdi áigu ráhkadahttit árvalusa das mo ođđasis organiseret sámi giellabargguid sámedikkiid ovddasvástádussurggiin. Árvalusa lea okta dat, ahte galgá huksejuvvot oktasaš dutkan-, fága- ja resursaguovddáš sámegielaid várás. Dán orgána barggut šaddet ee. leat gielladutkamat, gielladikšun, giellaovddideapmi, terminologijabarggu, normeremat, nammabálvalus, báikenamat ja diehtjuohkin sámi giellafágalaš áššiin.

Sámedikki oaidnu lea ahte buoremus livččii čohkket sámi giellafágalaš barggu ovttá dutkan- ja fága/resursaguovddášii. Dainnago sámi giellabarggut čadahuvvojit sierranas riikkain, de oktasaš “buotsámi” resursaguovddáš nannešii sámi giellafágalaš barggu. Go oktasaš fágalaš orgána dahje oktasaš fágainstitušuvdna vuodđuduvvo, de šaddá álkit buorebut geavahit olmmošlaš návccaid ja ruđalaš resurssaid sámegielaid nannemii ja ovddideapmái. Suoma sámediggi dál bargá ovttasráđiid Norgga sámedikkiin ja Ruota sámedikkiin oažžut áigái ovdaprošeaktaohcama man áššin lea dutkan- ja fága/resursaguovddáš.

Ovddasvástádus: Sámediggi

Áigodat: 2009

Sámi statistihkka

Girji Samisk statistikk 2008 maid Statistihkalaš guovddášdoaimmahat lea almmuhan, siskkilda statistihkaid mat čájehit sámi servodatdílalašvuodaid Norggas. Statistihkas lea eanaš geográfalaš lahkananvuohki, ja deattuha sámi ássamiid Sál-toduodara davábealde. Lassin lea riikkaviidosaš sámi statistihkka. Girjii vuodđun lea statistihkka maid Statistihkalaš guovddášdoaimmahat jo lea čohkken ja almmuhan, dahje ávdnasat maid sierranas sámi ášahusat leat diktán geavahit.

Girji ulbmil lea addit čohkkejuvvon ja ođasmahttojuvvon gova sámi statistihkas. Girji giella lea dárogiella ja davvisámegiella. Sámi statistihkas almmuhuvvo juohke nuppi jagi ođasmahttojuvvon hápmi. Lassin Statistihkalaš guovddášdoaimmahat áigu dađistaga almmuhit ođđa sámi statistihkaid dán neahttabáikkis: www.ssb.no/samer.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lea ovt-
tas Norgga sámedikkiin dahkan álgaga almmuhit
jahkásaš raportta oktan komeanttaiguin sámi statis-
tihkkii. Dát guokte soahpamušbeali leat vuodđudan
guorahallanjoavkku sámi statistihka várás, mii
galgá čađahit barggu. Guorahallanjoavkku bargo-
mearrádus ii leat statistihka ráhkadeapmi, muhto
ráhkaduvvon statistihkaid ohcan ja daid komentén.
Raporta man namma lea «Samiske tall forteller 1»,
mii komentejuvvui sámi statistihkas jagi 2008,
almmuhuvvui čakčamánu jagi 2008.

Olggosaddán:
Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Almmolaš etáhtat sáhttet dingot
lassigáhppálagaid čujuhusas:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
E-poasta: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefákša: 22 24 27 86

Almmuhankoda: A – 0025 S
Hábmen: Departementenes servicesenter
Prenten: Departementenes servicesenter - 05/09 - 2500
Govvideaddji: Leif Arne Holm